

**Západočeská univerzita v Plzni**

**Fakulta filosofická**

**Diplomová práce**

**Historická krajinná archeologie v regionu  
jihozápadních Čech (Nepomucko)**

**Václav Levý**

Plzeň 2018

**Západočeská univerzita v Plzni**

**Fakulta filosofická**

Katedra archeologie

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Archeologie

**Diplomová práce**

**Historická krajinná archeologie v regionu  
jihozápadních Čech (Nepomucko)**

**Václav Levý**

*Vedoucí práce:*

Mgr. Ladislav Čapek, Ph. D.

Katedra archeologie

Fakulta filosofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2018

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

*Plzeň, duben 2018*

.....

## Obsah

1.	Úvod .....	6
2.	Vymezení oblasti Nepomucka.....	6
3.	Přírodní poměry.....	8
4.	Historická krajinná – teoretický model.....	10
4.1.	Teorie sídelních areálů.....	12
5.	Vývoj historické krajiny ve středověku a novověku .....	14
6.	Metody krajinné archeologie .....	18
6.1.	Povrchový sběr .....	19
6.2.	Povrchový výzkum reliéfních tvarů.....	20
6.3.	Letecké laserové skenování.....	21
6.4.	Letecká archeologie .....	22
6.5.	Geofyzikální průzkum.....	22
6.6.	Archeologické poznání regionu Nepomucka .....	22
7.	Vývoj osídlení a kulturní krajiny Nepomucka ve středověku .....	24
7.1.	Raně středověké osídlení před vznikem kláštera .....	24
7.2.	Vznik kláštera ve 12. století a počátky klášterní držby .....	27
7.3.	Osídlení ve 13. století .....	30
7.4.	Osídlení ve 14. století .....	37
7.5.	Osídlení a vývoj klášterní velkostatku v 15. století .....	40
7.6.	Vývoj panství v 16. století .....	44
7.7.	Vývoj panství v 17. století .....	49
7.8.	Vývoj panství v 18. století .....	57
7.9.	Vývoj panství v 19. století .....	62
8.	Farní správa a sakrální architektura v oblasti Nepomucka .....	63
9.	Vývoj krajiny – sledování na půdorysech vesnic a plužiny.....	67
9.1.	Čečovice.....	69

9.2. Čížkov .....	69
9.3. Klášter .....	70
9.4. Klikařov.....	70
9.5. Kozlovice .....	70
9.6. Kramolín.....	71
9.7. Liškov .....	71
9.8. Maňovice .....	72
9.9. Měcholupy.....	72
9.10. Nekvasovy.....	73
9.11. Vrčeň .....	73
9.12. Zahrádka .....	73
9.13. Vyhodnocení .....	74
10. Využití leteckého laserového skenování pro oblast Nepomucka (případová studie) .....	75
10.1. Areály aktivit – těžební a zemědělská činnost .....	76
10.2. Obrovo hradiště.....	77
10.3. Hrad Potštejn .....	78
11. Zhodnocení hlavních vývojových etap proměn krajiny od středověku po novověk .....	78
12. Závěr .....	82
13. Informační zdroje.....	83
12.1. Prameny .....	92
14. Summary .....	93
15. Příloha .....	94

## **1. Úvod**

Sledování vývoje a proměny středověké a novověké kulturní krajiny v oblasti Nepomucka (někdejšího panství Zelená Hora) v čase dlouhého trvání je hlavním tématem této práce. Cílem práce je postihnout dynamiku vývoje struktury osídlení, jeho změn a stabilizace v čase. K tomu patří i studium vesnického osídlení a jeho prostředí, tedy jak bylo využíváno zázemí sídel k hospodářským aktivitám. Taktéž je v práci nastíněn vývoj pozemkových držeb, vrchnostenského a klášterního velkostatku a farní organizace. K dosažení stanoveného cíle budou studovány otázky z oblasti jak z historické krajinné, tak i ze sídelní a prostorové archeologie s využitím písemných, kartografických, archeologických a stavebně-historických pramenů.

Z písemných pramenů jsou využity evidenční prameny jako berní rejstříky, urbáře a berní rula. Pro studium a možnou rekonstrukci podoby krajiny v minulosti je rovněž nejdůležitějším pramenem historické mapování. Dále budou v práci využity informace získané z databází archeologických nálezů (především ADČR), a v zalesněných částech bude využito dat z leteckého laserového skenování, pro identifikaci dosud nevidovaných areálů.

Heuristikou všech dostupných pramenů byla získána celá řada dat, která jsou využita pro krajinné a sídelně-historické studium prostřednictvím rekonstrukčních map v geografických informačních systémech (GIS). Na vytvořených mapách v časových vrstvách bude demonstrována dynamická proměna krajiny a osídlení v jednotlivých obdobích středověku až novověku.

## **2. Vymezení oblasti Nepomucka**

Středobodem oblasti Nepomucka je město Nepomuk, které leží v oblasti jihozápadních Čech.

Rozsah vytyčené oblasti byl určen na základě údajů z berní ruly vydané v letech 1651-1654, kde tato oblast patřila k panství Zelená Hora

(BR XXIII.; BR XXIV). Takže se výzkum bude pohybovat v rámci tohoto panství odpovídající rozsahu v době druhé poloviny 17. století.

Rozsah panství je do jisté míry vymezen přírodními hranicemi. Podél severní hranice se táhne Bukovohorská vrchovina s jedním z nejvyšších vrchů celého okolí, Bukové hory (650 m n. m.). Vrchovina je obehnaná lesním masivem Chýlava (Přírodní park Buková hora-Chýlava) a lesem Doubrava, které jsou od sebe rozděleny řekou Úslavou, hlavním vodním tokem regionu. Na jižním okraji lesa se nalézají obec Měcholupy, dále na východ od řeky v sídelní aglomeraci vesnice Srby a Sedliště a ves Zahrádka vedoucí až k obci Čížkov, která byla vytyčena jako severovýchodní výběžek hranice zkoumané oblasti.

Východní hranice je vymezena průtokem potoka Víška a jeho přítokem zvaného Bílý potok, který pramení několik stovek metrů od Čížkova pod kopcem Na Skále (663 m n. m.) Bílý potok se do Víšky vlévá ve stejnojmenné vsi Víška. Naše pomyslná hranice dále pokračuje proti proudu potoka Víška, který křivolakě protéká skrz Přírodní park Pod Štědrým až k vesnici Kotouň, zeširoka obtéká ke vsi blízko ležící nejmenovaný vrch (578 m n. m.) a dále pokračuje až k obci Oselce.

Z Oselce vede okruh vymezené oblasti přes vrchy s pomístním jménem Za Vršky až k vesnici Nekvasovy. Jižní hranice je opět vymezena osou vodních toků. Nekvasovy protéká potok Kovčinský, který se vlévá do Myslívského potoka. Podél této vodoteče hranice prochází až ke vsi Polánka, která leží mezi dvěma výraznými dominantami krajiny, a to vrcholy Na Skále (571 m n. m.) a Na Balkáně (649 m n. m.). Na protějším úpatí kopce Na Balkáně se rozprostírá malá vesnička Neurazy. Západně za vsí protéká vodoteč Tůně, která proudí až do Žinkovského rybníka. Tato velká vodní plocha se rozprostírá na řece Úslavě u městečka Žinkovy. Úslava v častých meandrech protéká okolo vsi Kokořov a vede dále skrz sledované území. Severovýchodním směrem od Kokořova krajina mírně stoupá, až k nezalesněnému kopci Dus (583 m n. m.). Vrch se tyčí mezi obcemi Jarov a již zmíněnými Měcholupy, které jsou u úpatí Dubové hory.

Výše popsaná hranice je tedy vymezena krajinnými dominantami a říčními koryty. Je nutno dodat, že i když toto území budeme nazývat „mikroregionem“, rozhodně se nejedná o uzavřený krajinný celek.

### **3. Přírodní poměry**

Oblast Nepomucka je řazena v rámci krajiny do sídelního typu vrcholně středověkého hercynika. Jedná se tedy o oblast, která byla nepřetržitě osídlena již od 13. až 14. století. Krajina má členitý georeliéf s pahorkatinami a plochými vrchovinami. Ráz krajiny je tvořen převážně zemědělsky obdělávanou půdou s enklávami lesa (Löw – Novák 2008, 19-20).

Mikroregion Nepomucka leží na rozhraní dvou geomorfologických jednotek – Středočeské pahorkatině a Plzeňské pahorkatině. Severní část námi vytyčeného mikroregionu spadá do Plzeňské pahorkatiny, jejíž jihovýchodní část se nazývá Radyňská pahorkatina. Jižní část mikroregionu se rozprostírá na Blatenské pahorkatině, která náleží do útvaru Středočeské pahorkatiny (obr. 1). Zemský reliéf je charakteristický jednotvárností a pouze mírným zvlněním. Jinak označován jako tzv. denudační reliéf, který je tvořen vrcholovými skalisky, hřbety či kamýky a plošinami. Z geologického hlediska (obr. 1A) se celá pahorkatina skládá z horniny zvané středočeský pluton, která obsahuje žuly a granodiority. Dále je tvořena z vyvřelin jílovského pásma a z ostrovů metamorfovaného algonkia (Jaromír 1965, 37-39).

V lese Chýlava spočívá oblast na zpevněném sedimentu s různorodými horninami. Jeho nejvyšší bod Buková hora je bohatý na silicit kralupsko-zbraslavské skupiny. Kolem slavné pravěké lokality Kámen se zas vyskytuje fyliticky černá břidlice. Mezi oběma vrchy se zas rozprostírá vulkanický bazalt a andezitobazalt společně s tufy.

Hora, na které stojí zámek Zelená Hora, ukrývá ve svém nitru hlubinný magmatit v podobě granitu. Tak jako kopec Štědrý (668 m n. m.) mezi obcemi Vrčen, Čečovice a Liškov i vrchy, na kterých spočívá hrad Potštejn (548 m n. m.) a Obrovo hradiště (549 m n. m.), obsahují granity. Kopec Na Skalici (561 m n. m.) tyčící se nad vsí Prádlo je



složen z rohovce, z typu metamorfitu. Na kopcích, které odděluje říčka Víška v blízkosti vsi Podhůří, se nalézají naleziště ruly. Podél řek vedou také pruhy nezpevněného sedimentu tvořeného hlínou, písky a štěrky (Jaromír 1965).

Převažujícím typem půdy v oblasti jsou kambizemě. Kambizemě představují nejčastější typ půd v České republice, pro které je charakteristický hnědý horizont (Tomášek 2007, 46). Původní společenstva těchto půd jsou listnaté a smíšené lesy skládající se především z dubů a buků. Místy jsou v oblasti Nepomucka kambizemě protkány širokými pruhy luvizemě. Jedná se o půdy s výrazným procesem ilimerizace – posunem jílu v půdním profilu. Tímto procesem vzniká vybělený, eluviální luvický horizont, jehož substrátem jsou povětšinou hlíny a svahoviny do nadmořských výšek 600 m n. m. (Bičík et. al. 2009, 59). V okolí řeky Úslavy se nacházejí nivní půdy, které jsou tvořeny převážně z nezpevněných sedimentů obsahující hlínu, písek a štěrk.

Z geobotanického hlediska převažují v oblasti Nepomucka acidofilní doubravy, které jsou tvořeny duby a zvláště jeřáby, krušinami, osikami a břízami (Mikyška a kol. 1968, 71). Acidofilní doubravy jsou na několika místech přerušeny vegetačním porostem květnatých bučin. Vyskytují se na levém břehu řeky Úslavy v lese Chýlava, dále prostupují od Brd v několika paprskách až k řekám Úslavě a Vísce. Území okolo obce Oselce a Polánky je také pokryto květnatými bučinami. Hlavním prvkem květnatých bučin jsou klimaxové bučiny a jedlobučiny s bohatým bylinným patrem. Převládajícím stromem rostoucím v bučinách je buk lesní společně s jedlí bělokorou. Květnaté bučiny se rozpínají na území s výraznějším reliéfem, s prudšími svahy a většími výškovými rozdíly (Mikyška a kol. 1968, 48-53). Podél toků řek a potoků v jejich nivách rostou luhy a olšiny. V tomto společenstvu jsou zahrnuty listnaté lesy, popřípadě jehličnato-listnaté s převahou listnatých stromů. Ve stromovém patře se vyskytuje jasan ztepilý, topol černý a dub letní. Na vlhčích místech se rozprostírá i olše lepkavá (Mikyška a kol. 1968, 29).

#### 4. Historická krajinná – teoretický model

Práce je zaměřena na rekonstrukci minulé „historické“ krajiny. Na tento termín lze pohlížet z mnoha směrů, vědných oborů, které krajinu vnímají různorodě.

Historik si pod termínem „historická krajina“ představí každou krajinu minulosti, tedy krajinu, která existovala v minulosti. Objektem studia historické krajiny jsou dochované stopy a identifikovatelné relikty a památky minulosti v dnešní krajině. Studium podoby minulé krajiny nám jde o pochopení lidského počínání a jejich důvodů pro utváření konkrétních kulturních krajin a taktéž pro pochopení vztahu člověka ke krajině (Chodějovská – Semotanová 2015, 18-21).

Přírodovědné obory berou samotnou krajinu jako pasivní výsledek působení biotické a abiotické složky, které jsou v ní zastoupeny, přičemž krajina nemá zákonitosti, které by nevycházely ze zákonitostí těchto složek. Od konce 20. století se krajina pojímá jako fenomén s vnitřní dynamikou, strukturou a pamětí, jako živá soustava (Sádlo 1994, 47-48).

Krajina jako lidský fenomén, ve kterém člověk vidí svůj domov a sebe samého jako součást místa, kde žije. Tak chápe krajinu filozofie, která se navíc snaží hledat rozdíly a vazby mezi pojmy vázající se k termínu krajina – příroda, kraj, prostor, vlast, domov (Pešková 1998, 36).

Na vnější lidský svět lze z teoretického hlediska pohlížet jako na místo, ve kterém probíhají mezilidské vztahy. Jedná se o tzv. sociální svět, který je strukturován třemi podsvěty – komunitním světem, světem jinosti a světem cizosti, jejich vnitřní strukturovaností a vztahy mezi nimi. Mezi jednotlivými lidskými komunitami probíhají pravidelné kontakty, to vytváří sociální vztahy, které se odehrávají v krajině – ve sféře jinosti. Důležitou roli ve vytváření sociálních vztahů hraje specializace, která je spojena s lidskými aktivitami, artefakty, institucemi a symbolikou, a která také vytváří opozici mezi jednotlivcem a skupinou. Tím se utváří lidská společnost – síť vztahů, generovaných jednotlivci a skupinami. Je zřejmé, že společnost obývá a žije ve sféře jinosti (Neustupný 2010, 160-163).

Podoba krajiny je vytvořena dlouhodobým procesem působení člověka na přírodu, kdy lidské hospodaření i změny klimatu krajinu viditelně přeměňovaly. V krajině jsou dochovány stopy minulé lidské společnosti, které se během času vrstvily. Jedná se o časové vrstvy jak na povrchu, tak i pod povrchem, ve kterých jsou zaznamenány minulé lidské události. Krajina je tak tvořena jako palimpsest, jedná se o mnohokrát přepisované stánky lidské historie (Gojda 2000, 55).

Na mapách, leteckých fotografiích či lidarových snímcích můžeme sledovat taktéž jednotlivé struktury, tj. vzájemné vztahy mezi komponentami či sídelními areály, vzniklé či zaniklé v důsledku určité události. S využitím řady historických mapových podkladů lze sledovat i změny struktur v čase, jak se vyvíjely a měnily se jejich prostorové vztahy. U událostí je možno vysledovat jejich počátek a zánik, a jak ovlivňovaly a působily na vnější okolí. Na těchto postupech můžeme interpretovat a pokusit se rekonstruovat minulou lidskou společnost a její aktivity v určitých časových obdobích na konkrétním krajinném celku, v našem případě na oblast Nepomucka.

Za živé struktury kulturní krajiny můžeme označit jednotlivé rezidenční areály – vesnice, města, kláštery a jiné, které jsou mezi sebou propojeny prostřednictvím infrastruktury – komunikací. Mezi nimi je udržována řada interakcí prostřednictvím sociálně-ekonomických vazeb (např. směna, obchod, transport). Za zjištěné mrtvé (archeologizované) struktury krajiny lze považovat zaniklé rezidenční komponenty, jako například zaniklé středověké vesnice, nebo výrobní komponenty, které tvoří zaniklé polní systémy (plužiny). Jak je patrné, v kulturní krajině se nachází řada žijících, tak již zcela zaniklých struktur vytvořených lidmi, které se dají uspořádat hierarchicky, tudíž struktury i hierarchicky uspořádají skutečnost (Neustupný 2010, 100).

Podle modelu je možné sestavit hierarchii struktur od jednotlivých entit: dům – usedlost – vesnice (intravilán) – vesnice se zázemím (extravilán) – sídlištní aglomerace (městská centra a jejich zázemí). Je patrné, že předešlá struktura je současně prvkem následující struktury.

Každý článek hierarchie se skládá z mnoha prvků a jejich vzájemných vazeb.

Ve středověké kulturní krajině existovala i entita kláštera. Ponechme stranou městské kláštery, které jsou jedním z prvků struktury měst, a zaměřme se na kláštery stojící samostatně. Na Nepomucku působil od druhé poloviny 12. století až do husitských válek cisterciácký klášter (Čechura 1997, 7), který byl důležitým duchovním centrem. Klášter můžeme brát jako samostatně fungující komunitu, ve které měli její členové přesně definovanou specializaci (zemědělství, stavitelství, sloužit bohoslužby atd.). Specializační dovednosti kláštera jsou taktéž spjaty s jeho úkolem kultivovat neosídlenou či dosud jen řídko osídlenou krajinu. Z toho plyne, že klášter na svém území nevytváří novou, odlišnou společnost, ale spíše posouvá „hranice“ sféry jinosti stávající společnosti. Skrz budování hospodářských dvorů a kostelů, areálů aktivit spojené s konkrétní specializací, v blízkosti vesnic, tedy u jiných komunit, rozšiřuje a upevňuje sociální vztahy ve společnosti.

Archeologické události jsou charakteristické určitou časovou a prostorovou trajektorií. Tedy události mají nějaký počátek a konec, a tyto body je možno identifikovat (Neustupný 2010, 120). Takovou událostí může být výstavba domu či založení celé vesnice, nebo její zánik. Na území Nepomucka například zánik kláštera v roce 1420, který výrazně změnil charakter osídlení a krajiny (Čechura 1997). To vše bereme jako události v lidském světě, které mají pochopitelně i své struktury. Tyto události jsou zachytitelné taktéž v kartografických pramenech. S porovnáním starších map bude možné určit časové rozmezí mezi zmíněnými krajními body určených událostí.

#### **4.1. Teorie sídelních areálů**

Výše popsané poznatky nás jasně vedou k prostorové archeologii a jejím teoriím, zde se opírám především o teorii sídelních areálů E. Neustupného (Neustupný 1986, 226-234; 1994, 248-258; 2010, 150-159), která umožňuje studovat prostorové vztahy mezi synchronními či diachronními entitami v časové trajektorii.

Sídelní areál je strukturovaná množina areálů aktivit, které jsou využívány jednou komunitou. Sídelní areály a jejich vzájemné vztahy v jejich sféře jinnosti představují strukturu v krajině. Sídelní areály se tím pádem rozprostíraly po velkých částech krajiny, nebyly pouze osamělé body v krajině (Neustupný 2010, 150). Teorie sídelních areálů bere krajinu jako souvisle osídlené území, v němž každá část/místo mělo specifickou roli. Krajina je strukturovaný prostor, jehož valnou část zaujímají sídelní areály (Kuna 1991; Neustupný 2010). Teorie sídelních areálů nebere krajinu jako soubor „nalezišť“, ale jako málo ohraničené a bohatě strukturované území, který je odrazem nejen geografického, ale i společenského celku (Neustupný 2010, 146).

Prostorová archeologie je součástí metod, které pohlíží na archeologické prameny z hlediska jejich prostorových vlastností, avšak současně je nutné tyto prameny popisovat i z hlediska jejich formy. Z toho vyplývá, že archeologické prameny mají pozorovatelné dva druhy vlastností: formální a prostorové. Při sledování prostorových vlastností se zaměřujeme na vztah archeologických entit navzájem a na vztah jejich částí k celku, taktéž prostorový vztah entit archeologických k přírodním. Prostorovou archeologii v živém lidském světě můžeme chápat jako směr oboru pro poznání prostorového strukturování minulosti, a tedy i pro poznání událostí ve strukturovaném prostoru (Neustupný 2010, 141).

Pro pochopení organizace archeologických pramenů v prostoru je nutno chápat rozdělení lidského světa do několika úrovní, a to jak v kategoriích živé kultury, tak v kategoriích tzv. mrtvé kultury (viz. Neustupný 2008,34-37):

<b>Živá kultura</b>	<b>Mrtvá kultura</b>
Komplexy artefaktové	Nálezový celek
Areály aktivit	Komponenta
Komunitní areály	Sídlištní areály
Nadkomunitní areály	Mimo sídlištní areály

Tab. 1. – Kategorie živé a mrtvé kultury v pojetí teorie sídelních areálů (podle Neustupný 2010).

## 5. Vývoj historické krajiny ve středověku a novověku

Historická krajina je každá krajina, která existovala v minulosti. Můžeme na krajinu pohlížet jako na památku. Pak se jedná o soubor specifických, identifikovatelných reliktních a dochovaných stop historické krajiny. Tedy kulturní krajina, coby výtvor lidské činnosti. Takže na krajinu pohlížíme z pohledu, jakým způsobem bylo dané území využíváno, a jaké po tomto využívání zůstaly stopy. Aktuálně se historická krajina rozděluje do dvou základních vývojových etap: 1) předindustriální a 2) industriální, začínající od poloviny 19. století (Chodějovská – Semotanová 2015, 19-20). V této práci se budeme zabývat především krajinou předindustriální, tedy do 19. století.

Ve strukturované kulturní krajině jsou jednotlivé komponenty (sídla, pole, kostely, dvory atd.) propojeny prostřednictvím infrastruktur, které především představují komunikace. Nicméně cesty lze považovat za poměrně stabilní prvky kulturní krajiny na rozdíl od jiných komponent. Komunikace můžeme rozdělit do třech skupin, především podle jejich funkce: 1) dálkové (zemské) cesty; 2) lokální cesty; 3) cesty na katastru obce (Dohnal 2003, 87).

Dálkové komunikace sloužily hlavně pro obchod mezi vzdálenými sídly, často vedly skrz několik zemí i přes celé kontinenty, jako například Hedvábná stezka, nebo k nám bližší Jantarová a Zlatá. Lokální cesty propojují síť osad a sídel s místními středisky. Umožňují komunikaci mezi jednotlivými sídelními prvky v krajině. Často mohou mít až archaický původ, tam kde se osídlení trvale udrželo. Zjednodušeně řečeno, směr cest se prostě neměnil (Kudrnáč 1961, 615). Z cest druhého řádu se komunikace větví k jednotlivým vesnicím či sídlům. Tyto cesty slouží pro snadný pohyb po katastru dané obce, většinou obcházejí intravilán a sledují trasy plužiny, kterou tak i strukturují (Štajnochr 1993). Krajinou také procházely tzv. pěší cesty, které vznikaly hlavně v lesním prostředí, kde byly zapotřebí pro lesní hospodářství.

Po starých komunikacích v krajině se dochovává minimum stop. Nejvýraznějšími památkami po cestách jsou úvozy. Úvozy jsou násypy po okrajích cesty vytvořené antropogenní činností. Jednou příčinou vzniku

úvozů byla eroze v důsledku častého využívání silnice. Zadruhé se jednalo o záměrné navršení lidmi, aby se ochránila přilehlá pole s úrodou před potenciálním najížděním vozů z rozbahněné a tedy těžko průjezdné cesty (Dohnal 2003, 88).

Abychom hlouběji porozuměli lidské společnosti v minulosti, kolonizačním procesům, trendům ve vývoji osídlení, je nutno znát i přírodní obraz krajiny v daném časovém období. V období středověku bylo podnebí jiné než dnes. Krajina byla více zalesněná a vodní toky měly stálější průtok vody a vzduch byl vlhčí (Boháč 1978, 14). Časné osídlení českých zemí se datuje do 6. až 7. století, kdy se osídlení soustřeďuje do nejúrodnějších částí země. V 8. a 9. století sídla prostupovala do méně úrodných míst, zvláště na území jižních a západních Čech. V 11. až 12. století nastává klimatické optimum, vhodné pro rozmach zemědělství. Díky tomu zažívá celá evropská společnost rozvojový boom, u nás patrný v kolonizační vlně osidlující dosud neobydlená zalesněná území (Boháč 1978, 14). Přitom docházelo i k vnitřnímu zahušťování stávající sídelní oblasti. Začaly se budovat nové sakrální stavby, což bylo projevem hlubší christianizace společnosti. Prvotní kostely měly konstrukci dřevěnou. Od 11. století byly kostely budovány šlechtici u jejich sídel, často to byla jediná kamenná stavba v rámci celého sídla (Klápště 2005, 48). Sakrální areály však byly budovány i na místech pro lidi jistým významem důležitá či posvátná, a která často stála i mimo sídelní jednotky. Od 12. století docházelo k intenzifikaci osidlovacího procesu a kolonizace oblastí Čech, kdy se osídlení rozšiřovalo i do okrajových, dříve hustě zalesněných oblastí. Do jedné z těchto oblastí spadá i oblast Nepomucka, kdy zde byl zahájen intenzivnější kolonizační proces až v průběhu 12. století, který nepochybně souvisel se založením cisterciáckého kláštera v Pomuku (Čechura 1997, 8). Tento proces pokračoval po celé 13. až do průběhu 14. století (Klápště 2005, 166-167). Během těchto století docházelo k velkým zásahům do krajiny, kdy lidská činnost přetvářela krajinný ráz. Z dosud málo pozměněné přírodní krajiny se stává kulturní krajina. Za prvotní exploataci krajiny můžeme

považovat rozsáhlé mýcení lesů pro získání nových pozemků, na nichž postupně vznikají stabilizovaná vesnická sídla s polnostmi. Během 13. století se zakládají nová města, při čemž se vytvářela sídelní aglomerace propojené hustou sítí komunikací. Znamenalo to výraznou změnu v dosud převažující rurální krajině (Žemlička 2002, 275).

Do osidlovacího procesu se zapojila i šlechta, která od 2. poloviny 12. století míří na venkovské prostředí. Zde budují svá nová stálá sídla a přetváří se tak ve stabilizovanou pozemkovou šlechtu. Šlechta rázem projevuje zájem o hospodářský provoz svého majetku. V osidlované krajině tak vznikají klášterní instituty, které získávají od šlechticů na základě fundací rozsáhlá území, jež mají za úkol obhospodařovat (Klápště 2009, 394-395). Kláštery tak dotvářejí ráz kulturní krajiny.

Středověké kulturní změny se silně promítly i do tvárnosti tehdejší krajiny. Formální podoba komponent (obytné areály, pole, luka atd.) venkovského prostředí se začala měnit a odlišovat od své předchozí tvárnosti. Části krajiny vyhrazené pro hospodářské využití konkrétní vesnice se jednotně označují termínem plužina. Plužina byla rovnoměrně rozdělena mezi osadníky dané vesnice. Jeden způsob rozdělení plužiny se prováděl podle kvality půdy, takže jednotlivé usedlosti měly pozemky roztroušené po katastru obce. Při druhém způsobu, provádění u lesních lánových vsí, měl každý majitel své území ucelené a rozměřené. Podoba plužiny se měnila a její velikost přesně rozměřovala kvůli narůstajícím požadavkům vrchnosti na odebrání renty. Pole dostávala podobu dlouhých lánů i kvůli uplatňování nového orného náčiní - pluhu. Od 13. století se také začalo uplatňovat tzv. trojpolní systém obhospodařování plužiny. Princip spočíval v rozdělení obdělávané půdy na tři úseky. Jeden úsek se osel na jaře (jař), druhý na podzim (ozim) a třetí se nechal ladem (úhor) (Gojda 2000, 187).

Od 14. století se budují v krajině mlýny svrchní, které mají mlýnské kolo vybavené místo lopatek tzv. korečky. Korečky jsou dřevěné desky s vyhloubenou kapsou, na které padá voda z vrchu a tím otáčí kolem. Takto zdokonalené mlýny měly téměř dvojnásobný výkon a nepotřebovaly nutně stát na stálé vodě. Vyžadovaly přísun vody shora,



kdy se voda přiváděla potrubím nebo žlabem, tzv. vantroky. Svrchní mlýny mohly stát i na drobné vodoteči. Mlýny byly vybaveny tzv. nadýmačky, nádržemi, do kterých se napouštěla voda a později byla pouštěna na mlýnské kolo, které spočívalo ve vyzděné šachtě – lednici (Rožmberský 2009, 65-66).

Další výraznou změnou v pozdně středověké a raně novověké krajině 2. poloviny 15. století až počátku 16. století byl vznik šlechtického hospodaření ve vlastní režii. Šlechtické rody zakládají při svém panství hospodářské jednotky – dvory a ovčiny, pivovary, mlýny a rybníky. To jsou další výrazné změny v kulturní krajině, do které se začleňují jako její nové hospodářské a výrobní komponenty (Klápště 2005).

V 18. století se proměňuje ráz krajiny a struktura plužiny v souvislosti s pozemkovými reformami, jejich cílem bylo zefektivnění zemědělství, kdy jsou rušeny nerentabilní hospodářské dvory s velkými polnostmi, které jsou nahrazovány menšími zemědělskými usedlostmi s nově rozparcelovanou půdou (Gojda 2000, 190).

V téže době byly v krajině budovány císařské silnice, které byly zpevněné a dlážděné. Většinou kopírovaly staré komunikace, které nahrazovaly. S nástupem průmyslové revoluce na přelomu 18. a 19. století lze mluvit o rozsáhlých velkoplošných změnách v kulturní krajině. Především se jednalo o budování dopravní sítě (silnice, železnice). S rozvojem parních strojů souvisela i progresivní těžba nerostných surovin, především černého uhlí. Stavěla se nová vodohospodářská díla a probíhaly meliorační práce. Města se s příchodem značného počtu lidí postupně rozrůstala a urbanizovala své široké okolí (Chodějovská – Semotanová 2015, 43-45).

Výše zmíněné a popsané objekty představují jednotlivé komponenty kulturní krajiny, které ji zároveň utvářely. Při sledování vývoje kulturní krajiny v minulosti je nutné rekonstruovat dynamiku vývoje vzniku a zániku komponent, které se v časových rovinách překrývaly.

## 6. Metody krajinné archeologie

Historická krajinná archeologie využívá celé řady pramenů, a to kartografických, písemných, archeologických, stavebně-historických a dalších.

Kartografie jakožto samostatný vědní obor se zabývá studiem a zobrazením prostorového rozmístění, spojení a vzájemných vazeb jevů přírody a společnosti, a to i změn v čase, prostřednictvím obrazově znakových modelů – kartografických vyobrazení (Saličev, 1976). Z nejstarších kartografických vyobrazení Čech lze využít pro sledování vývoje osídlení Müllerovu mapu z roku 1720, dále první vojenské mapování z roku 1764, druhé z roku 1844 a třetí vojenské mapování z roku 1878. Pro poznání detailní podoby sídlišť a jejich plužin z první poloviny 19. století je vhodné využít mapy stabilního katastru (Boháč 1978, 17). Zkoumáním kartografických pramenů můžeme získat informace o vývoji lidských aktivit na námi vytyčeném území. Jedná se o zaznamenávání reliéfních pozůstatků a stop lidských aktivit v krajině, jak lidé ovlivňovali, přeměňovali a utvářeli kulturní krajinu, na které lze rozpoznávat změny v průběhu času. Pro studium vývoje kulturní krajiny se využívají i letecké a satelitní snímky dálkového průzkumu Země, ale také data z laserového skenování krajiny a jejich vizualizace, například do podoby digitálního modelu reliéfu (Gojda - John 2013, 12-13).

Písemné prameny se do dnešních dnů dochovaly torzovitě, především to platí pro starší období středověku. Z raného středověku je k dispozici velmi malé množství písemností, tyto prameny můžeme rozlišit na vyprávěcí a diplomatické povahy. Jedná se o legendy a kroniky významných osobností. Pro studium historické krajiny mají velký význam listiny, ve kterých jsou často poprvé zmiňovány názvy osad. Pro nás mají zásadní význam listiny vztahující se k cisterciáckému klášteru v Pomuku, pomocí nichž lze rekonstruovat vývoj klášterní držby, dle vsí darovaných klášteru (Čechura 1997). Tyto listiny byly zhotovovány většinou při darování daného majetku církevními institucím či se měnil jinak jejich vlastníci. Církevní instituce si již od 12. století pořizovaly písemné zajištění svého majetku, zatímco pro získání majetku ze starší

doby si církve pořizovala tzv. falza, zhotovená podle původních pamětních zápisů. Světští feudálové si pořizují listiny o rozsahu svého majetku po vzoru církve až od přelomu 13. a 14. století (Boháč 1978, 12-13). Cennými historickými materiály jsou písemné prameny evidenčního charakteru, jako je berní rula, desky zemské či tereziánský katastr. Konkrétně k nepomuckému klášteru jsou dochovány převážně jen ty listiny, ve kterých vystupuje pomucký opat jako svědek (Čechura 1997).

Pro přesné lokalizování středověkých sídlišť je dobré využít vedle písemných pramenů i studia místních a pomístních jmen v dané oblasti. V tomto směru jsou nedocenitelné topografické práce A. Profouse, J. Svobody (Profous 1949, 1951, 1954; Profous – Svoboda 1957).

### **6.1. Povrchový sběr**

Povrchový sběr patří do základních metod nedestruktivní archeologie. Tento přístup, charakteristický svými otázkami a způsoby řešení, k archeologickým pramenům umožňuje jejich vyhledávání a vyhodnocení bez potřeby provádět destruktivní zásah do terénu, a tedy ničit archeologické památky (Kuna 2004, 305).

Povrchový sběr je metoda, která vyhledává a dále zkoumá stopy minulých lidských aktivit prostřednictvím movitých artefaktů, které jsou rozptýleny na povrchu terénu. Povrchový sběr je zaměřen především na prostorové otázky sídlištních komponent, na získání chronologického materiálu a na identifikaci jednotlivých komponent (Kuna 2004, 308).

Vypovídací schopnost povrchových sběrů značně pokulhává, když je aplikován na zemědělsky obhospodařených krajinách, kde nelze řešit dílčí otázky jako lokalizace konkrétních prostorových struktur či určit jejich funkci. Tedy na zemědělských plochách lze povrchový sběr využít pouze k zjišťování či jako ověřovací metodu, kterou můžeme nalézt a vyhodnotit nanejvýš různé chronologické komponenty. Rozhodně má velký smysl konfrontovat výsledky povrchových sběrů se všemi dostupnými prameny objasňující aktivity na zkoumaném území také v nedávné minulosti, jelikož tím lze identifikovat různé činnosti narušení

krajiny, např. starší stavební práce, které mohou zkreslovat hodnotu dat (Trefný – Švejcar 2011, 92, 99).

Na Nepomucku byly povrchové sběry učiněny již opakovaně. Zpravidla se však jednalo o sběry syntetické, jejímž cílem byla identifikace nových komponent. Především je prováděl J. Pícka, který se zaměřoval na oblast kolem obce Měcholupy a Chýlavského polesí. Systematické sběry provedené J. Píckou identifikovaly několik nových poloh osídlení jak z pravěku, tak i ze středověku. V terénu zaznamenal relikty po minulých lidských aktivitách – přes jednotlivé artefakty až po exploataci nerostných surovin, výrobu dřevěného uhlí, hranice panství, pozůstatky komunikací (Pícka 2002).

Povrchové sběry probíhaly i v areálech Obrova hradiště a hradu Potštejn. Zde provedli sběry badatelé K. Škrábek a J. Pomahač v 70. letech 20. století. Pole přiléhající k obci Žinkovy byla K. Škrábekem a P. Rožmberským již taktéž podrobena povrchovým sběrům. V posledních letech R. Trnka pravidelně provádí povrchové sběry v okolí vsi Kotouň (Pícka 2009, 22).

## **6.2. Povrchový výzkum reliéfních tvarů**

Tato metoda zahrnuje vyhledávání, zaměřování, klasifikaci a interpretaci antropogenních tvarů reliéfu, které jsou v krajině dochovány po určité lidské činnosti v minulosti. Na rozdíl od povrchového sběru je výzkum reliéfních tvarů možný pouze v krajině zalesněné či zatravněné, ve které jsou reliéfní tvary dochované a neničené stálou orbou (Kuna – Tomášek 2004, 237).

Rozpoznání antropogenních objektů v krajině je z valné části závislé na zkušenostech archeologa a jeho schopnostech rozeznat specifický reliéfní tvar. Pro identifikaci terénního reliktu antropogenního původu se popisuje jeho tvar a povrchový vzhled, ale také prostorový kontext, popřípadě povrchové nálezy. Při průzkumu lze využít i plošnou nivelaci pro zhotovení podrobného geodetického plánu, který umožňuje dohledání objektů dodatečně nad plánem. Klasifikace reliéfních tvarů vychází z komplexního posouzení objektů a dále vede k funkční interpretaci. Ze středověkého a novověkého období se v krajině

dochovávají terénní relikty po zaniklých rezidenčních sídlech a vesnicích, plužinách, těžbě a zpracování surovin a specializované výrobě, komunikacích a vojenských zařízeních (Kuna – Tomášek 2004, 242).

Povrchový průzkum reliéfních tvarů byl uplatněn při výzkumu zaniklé středověké vesnice Bzík, která se nachází na katastru dnešní vsi Bzí. Terénní relikty po zaniklé vsi leží na zalesněném svahu Jezevčí skály (608 m n. m.). Relikty jsou nepravidelně roztroušeny na ploše lichoběžníkovitého půdorysu, v jejímž středu pramení potok. Celkem zde bylo identifikováno 91 objektů – terasy, liniové útvary, konvexní útvary, zarovnané plochy (Přerostová 2009, 81-82).

### **6.3. Letecké laserové skenování**

Pro archeologické studium krajiny se v posledních letech stále častěji využívá metoda leteckého laserového skenování, tzv. LiDAR – zkratka z light detection and ranging, jako jedna z metod dálkového průzkumu Země (Gojda – John 2013). To je dáno obrovským počtem zaměřených bodů na zemském povrchu s vysokou polohovou i výškovou přesností. Ze zaměřených bodů lze vypočítat výškopisný model reliéfu. Jedna z největších předností leteckého laserového skenování vychází z technologie laseru založené na šíření světla v podobě laserových paprsků, které pronikají na povrch země skrz vzrostlou vegetaci (Gojda - John 2013, 8).

K detailnímu popisu technologie LiDARu, způsobu a procesu měření, jeho výhod i nevýhod existuje řada prací (např. Gojda – John 2013; Young 2011; Dolanský 2004). Zařízení laserového snímání upevněné na leteckém nosiči slouží především pro 3D mapování, tedy k tvorbě výškopisného modelu reliéfu. Pro práci s daty z laserového leteckého skenování se uplatňují programy GIS (např. ArcMAP, SAGA), které umožňují tyto data zobrazovat a prezentovat, tak aby z nich bylo možno detekovat a interpretovat reliéfní tvary zaznamenané v rámci krajiny. Existuje vícero způsobů vizualizace digitálního modelu reliéfu, které mají svoje klady i zápory. Mezi základní vizualizační metody patří stínový model (hillshade), faktor výhledu, model lokálního reliéfu,

svažitost terénu a další (např. Štular a kol. 2012; Kokalj a kol. 2011; Challis a kol 2008).

V této práci byla využita lidarová data, konkrétně DMR-5G, které poskytl Český úřad zeměměřický a katastrální (<https://www.cuzk.cz/>).

#### **6.4. Letecká archeologie**

V regionu Nepomucka nebyla dosud letecká archeologie uplatněna. Avšak jen ve stručnosti zmíníme její metodiku.

Letecká archeologie zahrnuje dvě heuristické metody – letecký průzkum z malých výšek, a interpretaci kolmých snímků a výstupů dálkového průzkumu Země (DPZ). Z nízko letícího letadla, přibližně 300m nad terénem, se pořizují šikmé snímky, které je nutno dále rektifikovat, tedy převést na obraz, ve kterém poměry různých úhlů a vzdálenost odpovídají skutečnosti ve známém měřítku. Kolmé snímky se pořizují z velkých výšek. Snímkování se provádí v rovnoběžných náletech tak, aby se snímky překrývaly, čímž se zajistí polohová přesnost i obsahová návaznost. Data získaná leteckou prospekcí se široce uplatňují při řešení teoretických otázek sídelní a krajinné archeologie. Například pro zjištění způsobu využití krajiny nebo poznání struktury sídelních areálů (Gojda 2004, 49-115).

#### **6.5. Geofyzikální průzkum**

Důležitým článkem archeologických nedestruktivních metod je taktéž geofyzika. Cílem geofyzikálních metod, užívaných v archeologii, je identifikace archeologických objektů a situací nedestruktivním způsobem. Geofyziku lze rozdělit podle způsobu měření na několik skupin základních metod: geoelektrické metody, gravimetrie, magnetometrie, termometrie, radionuklidové metody, seismiku (Křivánek 2004, 117-184).

#### **6.6. Archeologické poznání regionu Nepomucka**

Archeologické poznání regionu Nepomucka začíná až ve 40. letech 20. století, kdy vedl V. Mencl archeologický výzkum v intravilánu obce Klášter. Provedl terénní sondáž a stavebně-historický průzkum za

účelem poznání podoby cisterciáckého kláštera, který zde byl vybudován ve 12. století a v roce 1420 byl zcela zničen při husitských válkách (Mencl 1939; 1941).

V roce 1981 T. Durdík uskutečnil z odborného podnětu vizuálně-geodetický průzkum šlechtického sídla Potštejn na vrchu Františkov, který se tyčí z východu nad Žinkovským rybníkem. Hrad nese charakterní znaky tzv. bergfritového typu – především okrouhlou bergfritovou věž v přední části jádra hradu (Durdík 1999).

Častým bodem odborného zájmu jak profesionálů, tak i amatérů, se stal areál na vrchu Obrova hradiště. První průzkum lokality uskutečnil V. Čtrnáct v roce 1936, s odstupem dvou let provedl čtyři sondáže na akropoli a předhradí (Metlička 2008, 209). Další výzkum na tomto místě provedl K. Škrábek s kolegy v roce 1970, kdy provedli nedestruktivní povrchový průzkum celého areálu (Beneš – Škrábek 1973). J. Král zde v roce 2003 získal při povrchovém sběru soubor nálezů, obsahují strusku, keramiku a kosti (Král 2006, 345-346).

Běžným podnětem pro archeologické akce v intravilánu obce bylo budování inženýrských sítí a kanalizací. Tato stavební činnost probíhala především od 90. let minulého století. Takovéto průzkumy proběhly již opakovaně v několika obcích – Klášter, Nepomuk, Žinkovy, Měcholupy, Vrčeň, Sedliště.

Na Nepomucku provádí archeologické akce i muzeum v Blovicích. Na území vsi Klášter provedli již několik akcí během let. V roce 1965 kvůli stavbě inženýrských sítí proběhnul archeologický výzkum vedený K. Škrábekem, při kterém objevili keramickou dlažbu klášterního kostela (Škrábek 1970). V roce 1977 provedl K. Škrábek povrchový sběr v okolí Kláštera. V roce 2009 muzeum provedlo plošný odkryv v místech bývalého kláštera (ADČ 2010, 929).

Západočeské muzeum v Plzni (ZČM) se taktéž podílí na poznání historie daného regionu. Také ve vsi Klášter uskutečnilo pár průzkumů při instalaci inženýrských sítí, v letech 1996 a 2005. Ve vertikálních řezech výkopu byly nalezeny terakotové architektonické články z doby života kláštera. Ve městě Nepomuk v 90. letech 20. století probíhaly

podobné průzkumy výkopů pro inženýrské sítě a kanalizaci, již se účastnilo ZČM, ale i společnosti Archaia Příchovice a ZIP o. p. s. Společnost ZIP pod vedením R. Širokého prováděla průzkumy také ve vsi Vrčeň a obci Žinkovy kvůli inženýrským sítím a plynofikaci (ADČ 2010, 751, 923).

Na rozsáhlém území Chýlavského polesí J. Pícka v letech 2001/2002 provedl vizuálně-geodetický průzkum, zahrnující povrchový sběr, povrchový průzkum terénu a následnou identifikaci a dokumentaci archeologických komponent. Zaznamenal velké množství komponent sídelně-výrobního areálu, rozprostřené po velké ploše celého lesního komplexu. Jedná se především o archeologické památky po intenzivní těžbě železné rudy a výrobě dřevěného uhlí, které zde probíhalo v období vrcholného středověku až novověku (Pícka 2002; 2004).

V rámci projektu Katedry archeologie na Západočeské univerzitě v Plzni, zaměřeného na studium archeologických komponent středověkého a novověkého osídlení dochovaných v lesním prostředí, byl realizován nedestruktivní výzkum na Blovicu. Výzkum probíhal také v polesí Chýlava, kde byla zkoumána poloha „pod Hřebenem“ se zaniklou středověkou vesnicí Chýlava a stopami středověké těžby v okolí. Zkoumána byla i zaniklá středověká vesnice Bzík, která se nachází na jihozápadním úpatí Jezevčí skály (608 m n. m.), na katastru obce Bzí, která leží 5,5 jihozápadně od Blovic (Přerostová 2009, 81-97). Využito bylo především nedestruktivních metod, a to povrchového výzkumu reliéfu tvarů, který využívá jednotný deskriptivní systém vlastností reliéfních tvarů (Vařeka – Holata – Přerostová – Švejnoha 2008).

## **7. Vývoj osídlení a kulturní krajiny Nepomucka ve středověku**

### **7.1. Raně středověké osídlení před vznikem kláštera**

První písemná zmínka o osídlení nepomucké oblasti pochází ze svatovojtěšské legendy, která popisuje cesty pražského biskupa Vojtěcha Slavníkovce (přibližně 956-997). Spis vypráví o jeho putování z Prahy do Říma, kdy musel jít cestou vedoucí okolo Zelené hory, na



kteře se měl pomodlit, aby lidi žijící okolo hory již netrápilo sucho. Za další nepřímý důkaz o starém osídlení oblasti můžeme klást v souvislosti s průběhem zemské stezky zvané Vitorazská. Zmiňovaná trasa vedla od hradiště ve Starém Plzenci podél řeky Úslavy až ke vsi Srby, dále pokračovala přes Nepomuk a Nekvasovy až k řece Otavě, u které ústila do „Zlaté“ stezky zemské. V blízkosti Nepomuka se tyto dvě cesty křížily. Kolem průběhu komunikací je doloženo nejstarší osídlení (Berndorf 1992, 7-8).

Jedny z nejstarších archeologických nálezů z raného středověku byly učiněny na zalesněném vrchu Obrovo hradiště (obr 3:3; 3:4), ležící nad Žinkovským rybníkem cca 2 km jihovýchodně od městečka Žinkovy. Roku 1970 zde K. Škrábek a E. Pančíková společně s A. Benešem provedli vizuálně-geodetický průzkum, při kterém objevili fortifikační prvky interpretované jako součást slovanského hradiště ze střední doby hradištní. Plocha o rozměrech 260x60 m je vymezena náhorní plošinou, ze západní strany chráněna příkrým svahem, na severu a jihu se terén stupňovitě svažuje. Plošina je rozdělena třemi valovými liniovými objekty na dvě části – na „předhradí a akropoli“ (Škrábek 1970, 19-20). Na této lokalitě byl uskutečněn povrchový sběr, který se soustřeďoval především na porušené situace a vývraty po stromech. Při povrchovém sběru bylo objeveno několik desítek zlomků keramiky ze střední doby hradištní (od počátku 9. do konce 10. stol.) a železné nákončí opasku diagonálně členěné blatnicko-mikulčického typu, datovatelné do 1. poloviny 9. století (Metlička a kol. 2015, 164).

Na vrchu severně od Obrova hradiště, oddělené malou roklí spočívají rozvaliny hradu Potštejn. Na ploše hradu byl J. Králem v roce 2003 proveden povrchový sběr. Především z povrchu valového opevnění byl získán soubor keramických zlomků, který lze datovat od konce 10. století (obr. 3:2) do 13. století (Král 2006, 345-346). Nálezy naznačují, že zde před vznikem středověkého hradu probíhaly jisté raně středověké sídelně-výrobní aktivity. I ze samotné obce Žinkov pocházejí nejstarší archeologické doklady osídlení z doby pozdně hradištní (ADČ 2010, 671; obr. 3:1).

Doklady o raně středověkém osídlení na Nepomucku pochází také z polesí Chýlava, přesněji v místech zvanými „Pod Hřebenem“ či také „Na vinici“ (obr. 3:9). Jedná se o pramennou pánev na severozápadním úpatí Bukové hory, cca 650 m jihozápadně od obce Myť. Z této polohy byl získán soubor keramiky z povrchového sběru, který byl datován do 11. až 12. století (Švejnoha 2009, 76-77).

V blízkosti vsi Řesanice, která leží 3 km východně od městečka Oselce, bylo objeveno raně středověké řadové pohřebiště (obr. 3:8). V poloze „Na Posvarech“ bylo objeveno celkem 22 kostrových hrobů z doby hradištní. Hroby byly orientovány na ose Z – V, kostry ležely hlavou k západu, pouze u čtyř případů byly otočeny k východu. Ve většině hrobů bylo nalezeno množství kamenů, které byly interpretovány jako kamenné skříňky či obložení hrobů (Zeman – Sláma – Buchvaldek 1971; Schejbalová 2011, 79-82). V hrobě č. 14 byly uloženy provrtané korálky z jantaru. V tom samém hrobě se nacházel i fragment koženého pásku s provlečenými záušnicemi (Metlička a kol. 2015, 164). V hrobě č. 15 byl učiněn nález železných hřebů, které mohou dokazovat používání dřevěných rakví (Zeman – Sláma – Buchvaldek 1971, 370).

Další pohřební areál byl nalezen na vrchu Hůrka u obce Radochovy (obr. 3:7). Celkem bylo objeveno osm kostrových hrobů. Podle pohřebních milodarů, zahrnující keramickou nádobu a několik keramických střepů, lze pohřební areál v Radochovech datovat do doby hradištní (Hůrková 1996, 15).

Před vznikem cisterciáckého kláštera v Pomuku můžeme hovořit o formě řídké osídlené krajiny podél zemských cest, nicméně byly osady stále řídké rozmístěny v krajině. Doklady z raně středověkého osídlení máme doloženy i v dnešním městě Nepomuku.

Na území dnešního města Nepomuk stály dříve dvě vesnice – Nepomuk a Přesanice. V písemných pramenech se běžně objevují pod jmény Nepomuk a Pomuk, přičemž není jasné, jaké jméno patřilo osadě či klášteru. První písemná zmínka, ve které je prvně uvedeno jméno Nepomuk, souvisí s opatem Konrádem a pochází z roku 1177 (CB I, str. 246). Jisté je pouze to, že osady byly postaveny dříve než klášter. Ves

Nepomuk se nacházela okolo dnešního náměstí a druhá ves Přesanice ležela jen několik desítek metrů jihozápadně od Nepomuka, podél potoka Mihovka, pod kostelem sv. Jakuba, který byl založen až mnohem později (Berndorf 1992, 8-9). Na místě kostela měla stát v již od 9. století malá svatyně zasvěcená pravděpodobně sv. Klimentovi, nicméně bližší údaje ke svatyni neexistují (Baroch 2007, 38). Při dokumentaci zemních narušení v interiéru i okolí kostela sv. Jakuba se našly doklady intenzivního pohřbívání již v době před vznikem kostela, datace pohřebiště byla určena podle nálezů raně středověké keramiky z 9. -10. století (obr. 3:5; 3:6).

## **7.2. Vznik kláštera ve 12. století a počátky klášterní držby**

O klášteře existují pouze útržkovité písemné zdroje. Když byl klášterní archiv odvezen do domovského kláštera ve francouzském Ebrachu roku 1418, byl zachráněn před husitským pleněním. Nicméně byl roku 1583 ztracen, když byl vyžádán zpět do Čech císařem Rudolfem II (Čechura 1997, 7).

Cisterciácký klášter byl založen ve 40. letech 12. století (1144/1145) na místě dnešní vesnice Klášter u Nepomuku mnichy, kteří přišli z franckého kláštera Ebrachu. Ves stojí na troskách samotného kláštera, jehož relikty jsou dochovány pouze v částech dnešních budov (Charvátová et. al. 1994, 49). Založení kláštera je běžně spojováno s kolonizační činností, nicméně u cisterciáckého řádu bylo zvykem, dalo by se říci téměř pravidlem, zakládat kláštery u již existujících sídel. I tak získávali silné postavení v daném regionu jakožto držitelé pozemků (Čechura 1997, 8-9).

Podoba konventu cisterciáků a jeho výstavba byla přesně definována v jejich statutech z 30. let 12. století. Základním pravidlem bylo, že konventní stavby musí stát v prostoru vymezeném klausurní zdí. Jako první se měly vybudovat nejnужnější stavby pro mnichy a opata – svatyně, refektář, dormitář, příbytek pro hosty a obydlí vrátného. Cisterciácké kláštery se zakládaly v údolích, v blízkosti vodního toku. Klášterní kostel měl podobu basiliky, ale v nejstarší podobě byl stavěn bez věží. S pravouhle uzavřeným chórem býval kostel orientován

k východu, pokud tedy orientace nebyla přizpůsobena terénnímu reliéfu (Vlček – Sommer – Foltýn 1997, 41-43).

Sídlo mnichů si prošlo architektonickým vývojem od románského slohu ke gotickému, ze kterých jsou dochovány jen kusé stavební prvky, nacházející se v intravilánu vsi Klášter. Zbytky klášterních budov jsou součástí dnešních staveb, jedná se především o ohradní zeď tamějšího hřbitova, usedlost čp. 39 a areál bývalého mlýna. Poloha hlavních budov kláštera byla ve východní části dnešní vsi. Areál kláštera také zaujímal celou západní část dnešní obce (Kuthan 1983, 93). Archeologický výzkum vedený společností ZIP v roce 2002 dokázal, že klášterní budovy stály i v prostoru dnešní návsi (Pícka 2009, 22). Z románské doby se zachovala část budovy navazující z východní strany na dnešní dům čp. 39. Z budovy dodnes stojí pouze deset metrů dlouhá zeď a její severní průčelí, které nesou zřetelné stavební prvky románského architektonického stylu. Prvním znakem jsou velké otesané kvádry, které tvoří líce zdi. Ve zdi byl proražen průchod v úrovni přízemí v podobě pravouhlého portálu s překladem z masivních kamenů. Románský portál se obrací právě na východní část obce, kde se předpokládají hlavní budovy kláštera. Oproti vchodu jsou výše položena dvě malá zaklenutá okénka – jedno z nich má záklenek vytesán z jednoho kusu kamene. V severním průčelí lze spatřit tři románská okna s oboustranným špaletováním, přičemž prostřední z nich je usazeno výše. Nad okny se otevírá trojúhelníkovitý štít s kruhovým okénkem. Dále bylo zjištěno, že budova měla rovný trámový strop ještě ke konci 12. století. Po trámech jsou stopy v podobě kapes v severním štítě (Charvátová et. al. 1994, 50). Ve sklepě usedlosti čp. 39 se nachází druhotně zazděný fragment románského sloupku s krychlovou hlavicí. Jedná se o jeden z nejstarších dochovaných architektonických prvků zjištěných v prostoru kláštera (Kuthan 1983, 95).

Další dochovaný důkaz o existenci kláštera se skrývá ve zdech bývalého mlýna čp. 2, který stojí u řeky Úslavy na jižní straně vesnice. Severní a východní obvodové zdi mlýna jsou vybudovány z velkých tesaných kvádrů, tolik charakteristický pro románský sloh. Románské

jádro stavení mlýna postrádá jakýchkoliv výzdobný detail či architektonický prvek. Velké a dobře opracované kvádry jsou dosud dobře patrné v bývalé mlýnici a na půdě mlýna. Na zahradě mlýna byla objevena patka románského sloupu – bochníkovitý útvar se čtvercovou deskou, na které je připevněna čtyřmi drápky v nárožích (Kuthan 1983, 96). K mlýnu přisedá ze severozápadní strany rozbořená stavba, jejíž dosud stojící zdi jsou zkonstruovány z lomového kamene, které obepínají čtyři románská okna s precizně tesaným ostěním (Charvátová – et. al. 1994, 50-52).

Nedlouho po založení kláštera vzniká u vsi Přesanice malý románský kostel dnes zasvěcený sv. Jakubovi, vybudovaný klášterní stavební hutí (Mencl 1978, 40). Kostel a jeho zázemí můžeme považovat za kultovně-pohřební areál. Je zdokumentováno, že od počátku kostela se u něho udržoval hřbitov, na kterém se intenzivně pohřbívalo až do 18. století (ADCČ 2010, 814).

Jedna z nejstarších dochovaných písemností je o vsi Čížkov z roku 1146, patřila pod majetek kláštera v Plasích, bylo v ní 12 usedlostí (CB. I, str. 409). Vedle klášterní držby zde na Nepomucku měla majetky i drobná šlechta. Ves Vrčeň, šlechtický majetek, je poprvé zmiňována k roku 1189, kdy v ní sídlil Oto z Vrčeně (Profous - Svoboda 1957, 628).

Další velmi stará zmínka se vztahuje k Žinkovům, poprvé zmiňováni roku 1177, v souvislosti s predikátem Oldřicha ze Žinkov (CB. I, str. 246). Ves rozkládající se u severního konce stejnojmenného rybníka byla šlechtickým majetkem rodu Drslaviců, pánů ze Žinkov. Posléze si vybudovali nové sídlo v podobě hradu Potštejn, na ostrožně nad zámkem (Hostaš – Vaněk 1907, 123).

Jihozápadně od Žinkov, přibližně 500 m, byly při povrchovém sběru nalezeny zlomky keramiky z 11. až 12. století. Keramické nálezy jsou dokladem pravděpodobného osídlení v těchto místech, možná ještě před založením obce Žinkovy (Rožmberský 2008, 42).

### 7.3. Osídlení ve 13. století

V roce 1252 vyslal nepomucký opat Berchtold skupinu mnichů do nově založeného kláštera ve Žďáru (FRB II., str. 529). Pro nás zajímavým historickým pramenem je Žďárský letopis, ve kterém je zmiňován nepomucký klášter. Informuje o 8. žďárském opatu Janovi III., který se po dvou letech působení ve Žďáru vrátil zpět do Nepomuku, aby se zde stal dozorcem špitálu (FRB II., str. 542). Díky tomuto spisu se dovídáme o existenci špitálu v prostorách nepomuckého kláštera. Další jedna z mála dochovaných zpráv týkajících se nepomuckého kláštera obsahuje informace o činnosti klášterního opata Roberta, který byl současně olomouckým biskupem v 1. pol. 13. století. Ten se velmi zasloužil o založení prvních cisterciáckých klášterů na Moravě ve Velehradě a Znojmě na počátku 13. století (Canivez 1933, 305).

Jelikož se nedochoval klášterní archiv, neznáme přesný rozsah klášterních držeb pro dané století, nicméně rozsah vlivu pomuckého kláštera lze sledovat i z jiného úhlu pohledu. Jedná se o výrazné stavební prvky a jejich formy, které byly zdokumentovány v troskách kláštera, a které lze dokumentovat i na jiných sakrálních stavbách, mnohdy dosti vzdálených od Nepomuku. Víme, že cisterciáčtí mniši byli velmi zdatnými staviteli, kteří stavěli podle určitých kritérií. Především již od poloviny 13. století cisterciáci využívali pro budování staveb pálenou hlínu (Kotrba 1951; Kovář 2016).

Terakotové stavební prvky a technologie jejich výroby jsou hlavním rozpoznávacím znakem nepomucké klášterní stavební produkce. Ze třetí čtvrtiny 13. století pochází nález fragmentu patky, který byl učiněn v Klášteře u Nepomuku. K patce existuje analogie v nálezu z cisterciáckého kláštera ve Žďáru nad Sázavou, který byl osazen právě konventem z Nepomuku (Kovář 2016, 67-68).

Jedním z dalších zachovalých prvků klášterního komplexu je raně gotický portál usazený v západní části ohradní zdi dnešního hřbitova u kaple sv. Markéty. Na portál byla využita mistrovská kamenická práce. Ostění portálu, ukončené hrotitým záklenkem, je členěno pravouhlým ústupkem. Na každé straně byl vložen štíhlý válcový sloupek do

ústupku. Na sloupek byl osazen talířový prstenec svazující dřík s ostěním. Vnitřní hrana ostění přechází v záklenku do obloučkovitého vlysu. Takový motiv vlysu byl užit i na portálu příčné lodi kostela cisterciáckého kláštera v Ebrachu, odkud přišli mniši do Nepomuka (Kuthan 1983, 100). V té samé zdi zprava od gotického vstupu jsou dodnes patrná čtyři okénka s půlkruhovým špaletováním. Taková okénka se vyskytovala u plochostropých staveb s dvoulodní dispozicí, které lze datovat do 40. let 13. století. Přestavba kláštera z románského slohu do gotického je patrná také na vnitřní prostoře budovy přisedající k již zmiňovanému mlýnu čp. 2. Vnitřní prostor byl dispozičně dvoulodní o dvanácti křížových polích (Charvátová – et. al. 1994, 50-52). V severním průčelí je okénko s hrotitým záklenkem, doklad o nástupu gotického slohu. Nicméně zbylá okna mají stále půlkruhové záklenky. Prolínání románských a gotických prvků u nás je charakteristické v první polovině 13. století. (Kuthan 1983, 96-97).

Z rané gotické etapy kláštera se dochovaly četné, ale roztroušené fragmenty. Například mohutná, ze žuly tesaná patka, na niž nasedal svazek sedmi masivních dřvků, je dnes uložena v muzeu v Nepomuku (Kuthan 1983, 100). V. Mencl při svém archeologickém výzkumu odkryl mezi usedlostmi čp. 8 a 9 tři gotické přípory, vyzděné z terakotových tvárnic, které byly omítnuté vrstvou vápenné omítky (obr. 3A:8). Dokládají stavební činnost v druhé polovině 13. století (Mencl 1941, 82). Na stejném místě se později, v roce 1965, provedl výkop pro kanalizaci, ve kterém byla nalezena terakotová dlažba, spočívající na písčité vrstvě, společně s fragmenty terakotových klenebních žeber a pilířů (Škrábek 1969, 56). V lapidáriu nepomuckého muzea se nachází několik terakotových masivních tvárnic se širokým žlábkem v profilu, v němž jsou přidělané plastické hvězdice a listy. Jedná se o typizovaný tvar listového dekoru, který se pravidelně opakoval. Ze 13. století pochází také klenební konzola, která je dnes k vidění ve zdi domu čp. 82. Z její spodní části se vějířovitě rozvíjí věnec nosníků pro žebra klenby (Kuthna 1983, 102-103).

Na charakteristické znaky stavební hutě cisterciáckého kláštera v Pomuku můžeme pohlížet ze dvou hledisek: a) výrobně a stavebně – technicky a b) formálně (Kovář 2016, 72-84).

Pod prvním bodem je myšlen především postup výroby terakotových tvárnic. Už k 13. století se mluví o sériové výrobě typizovaných tvárnic z pálené hlíny. Tyto tvárnice se objevují u cisterciáckých staveb v okolí Nepomuka, ale i ve Zlaté Koruně či na Zbraslavi. Výroba terakotových tvárnic přesně kopírovala tvarosloví stavebních prvků tesaných z kamene. Stavební huť kláštera dokonale využívala kombinaci pálené hlíny a kamene na svých stavbách. Například v samotném klášteře v Pomuku se našla terakotová žebra, která byla vynášena na kamenných konzolách. Z pálené hlíny se dále hotovily klenáky žeber, klenební příbory, ostění oken a dveří, pruty kružbových oken, zakončující prvky opěrných pilířů atd. Druhý znak, tedy formální vlastnosti terakotových tvárnic, především jejich tvar, nám umožňuje specifikovat okruh staveb, které vybudoval řád cisterciáků v širokém okolí svého kláštera v době 13. až 14. století (Kovář 2016). Příkladem je kostel v Prádle, kostel sv. Jakuba v Nepomuku nebo kostel sv. Vavřince ve Vrči (Líbal 2001). V oblasti spadající do působnosti kláštera, jsou další kostely vybudované klášterní stavební hutí.

Ve vesnici Prádlo stojí jednolodní kostel s chórem vybudovaný v gotickém slohu. Dataci založení kostela ve vsi Prádlo lze odvodit podle stavebních prvků, která se v jeho zdivech dochovala. Tyto stavební prvky řadí založení kostela ke konci 13. století (Mencl 1939, 54). Prvotním ukazatelem stáří kostela je křížová klenba, která má kápi a klenáky zhotovené z pálené hlíny. Takový styl uplatňovala stavební huť cisterciáckého kláštera v Pomuku, který nepochybně vystavěl kostel v Prádle. Pro toto tvrzení jsou důkazy ve formě klenebních žeber, jejich přímá obdoba se našla při výzkumu v rozvalinách pomuckého kláštera. Dalším zásadním bodem pro určení stáří jsou konzoly s klínovitými vrypy, které jsou obsaženy v chóru chrámu (Líbal 2001).

Ve vsi Řesanice, která leží 12 km jihovýchodně od Nepomuku, se nachází kostel Všech svatých (obr. 4). Stojí na dominantní poloze nad



vesnicí. Byl postaven v románském stylu jako tribunový, pravděpodobně u něho stálo i šlechtické sídlo. Kostel má podélnou loď se čtvercovým chórem a čtverhrannou věž s tribunou v patře na západní straně kostela (Mencl 1978, 44).

Další podobný kostel se nachází ve vsi Myslív 9 km jižně od Nepomuku (obr. 4), která byla založena nedlouho poté, co nepomucký klášter. Tribunový kostel opět stojí na dominantní poloze, kde by se dal očekávat šlechtický dvorec. Kostelní věž, na západní straně kostela, je postavená ze žulového řádkového zdiva, avšak hrubě opracovaného. Ostění dveří a oken je nicméně složené z pravidelně otesaných kvádrů. Dle konstrukce věže lze datovat vznik kostela na konec 12. století (Mencl 1978, 48). V první polovině 14. století byl kostel přestavěn do gotické podoby, kdy bylo presbyterium zaklenuto v jednom poli křížovou klenbou a ve druhém poli paprscitou (Koutek 2014, 239).

Šest km východně od Myslíva leží další ves s názvem Kvášňovice (obr. 4), ve které byl postaven kostel podobný dvěma předchozím. Podélná loď a čtverhranná věž na západním průčelí stavby. Nároží kostela jsou z velkých, opracovaných kvádrů a věž je postavená z lomového zdiva (Mencl 1978, 46).

Cisterciáctí mniši z kláštera založili na Zelené hoře v 70. letech 13. století opěrný bod v podobě opevněného kostela. Zřejmě je k tomu vedl fakt, že v přímé blízkosti kláštera se vyskytovalo mnoho drobných statků drobné šlechty. Stavebně-historický průzkum kostela potvrdil jeho dataci do třetí třetiny 13. století. Jedná se o trojlodní stavbu, orientovanou předním průčelím k západu (Čechura 1997, 15).

Ve 13. století dochází k přestavbě kostela sv. Jakuba ve vsi Přesanice (v dnešním Nepomuku) z románského slohu na gotický. Kostel stojí na hrazeném, k západu příkře spadajícím návrší. Získal podobu trojlodní baziliky s vysokým a dlouhým východním chórem. Dle stavebních prvků obsažených v chóru, lze přestavbu datovat do 90. let 13. století (Mencl 1939, 54). V presbytáři se dochovaly prvky, které jednoznačně vyšly ze stavební hutě cisterciáckého kláštera. Jedná se o zkrácené přípory klenebních žeber a o ostění oken, které jsou

zhotoveny z terakotových tvarovek. Dalšími znaky hutě jsou hruškovitá žebra nesoucí klenbu v chóru a klenební žebra v závěru (Kovář 2016, 86). Trojlodní stavba postavená z lomového kamene obsahuje presbytář s polygonálním závěrem se sakristií po severní straně. V západním průčelí hlavní lodi, opřený o dva vysoké nosné pilíře, vystupuje vysoký, zděný štít. Boční lodě mají na čelní straně hrotitá okna. Podélné strany jsou rozděleny do třech polí, v každém z nich je prolomené okno s hrotitým zakončením. Po jižní straně je dochován románský portál, nad kterým je tympanon s reliéfem kříže (Hostaš – Vaněk 1907, 46-50).

Ve středověké kulturní krajině s existencí cisterciáckého kláštera v Pomuku můžeme spojit vznik hospodářských jednotek – klášterních dvorů. Na území klášterní držby leželo mnoho hospodářských dvorů – pod Zelenou horou, Ovčinec, Prádlo, Sulov, Nicov, Želvice, Petrovice, Nekvasovy, Malešov. Většina z nich později přešla i s celým majetkem pod panství Zelené Hory. Některá místa se zachovala v přestavěné podobě až dodnes, nicméně existovaly cisterciácké dvory, po kterých jsou dnes jen nepatrné doklady v krajině či zmizely úplně (Čechura 1997).

Dle statut cisterciáckého řádu měli cisterciáci kultivovat odlehlé neosídlené území pro zemědělské hospodaření. Kolonizaci prováděli prostřednictvím velkých hospodářských dvorů, tzv. grangií. Mniši tak měli „vkládat Boží řád do nekultivované přírody“. Ve střední Evropě to však vypadalo odlišně, jelikož mniši dostávali většinou již osídlená území (Rožmberský 2008b, 4). Provoz grangií zajišťovali členové konventu, především konvrši. Cisterciácké dvory byly výstavné a rozlehlé komplexy, s převážně zděnými stavbami, které znamenaly zcela nový prvek v tehdejší české krajině. Cisterciácké dvory byly plánovitě založené hospodářské jednotky, s dispozičním rozvržením, které bylo vyžadováno pro plynulý chod režijního hospodářství. Cisterciácký řád stavěl svoje hospodářské dvory v blízkosti již stojících vesnic, převážně na hranách teras. Dvůr měl pravidelnou dispozici, většinou obdélného půdorysu do velikosti 1 ha. Hospodářské a ostatní objekty byly obklopeny kolem kamenné ohradní zdi, ve které byly dva

průjezdy v rozích naproti sobě. Uprostřed dvora se vytvářelo volné prostranství pro komunikaci mezi dvorskými objekty, ale také pro využití v podobě zahrady. Dvůr byl vždy vázán k vodnímu zdroji – rybníky, potoky i jejich prameny v těsné blízkosti dvorů (Anderle – Rožmberský – Švábek 1993, 269). Za hlavní budovy lze považovat stavby podobné tvrzím, tzv. propugnacula. Vně areálu byly obehnány příkopem a stály na vyvýšenině oproti ostatním objektům. Jednak měly obrannou a jednak obytnou funkci. Pravděpodobně je lze považovat za refugia (Charvátová 1987).

Nutno se zmínit o dvoru Džbánek, který se nachází v lesích mezi Nebílovou a Chválenicemi. Sice leží na bývalém nebílovském panství a tedy mimo oblast pomuckého kláštera, ale lze ho považovat za dvůr, který nepomuckému klášteru náležel. Před zbudováním dvora zde existovala vesnice se šlechtickým sídlem. Dvůr nese stejné parametry jako ostatní klášterní dvory – obdélný půdorys, centrální stavbu v podobě tvrze na vyvýšenině s příkopem a valem. Také spočívá na terénní hraně v blízkosti vodního toku (Anderle – Rožmberský – Švábek 1985, 109).

Ves Nepomuk je v roce 1254 uvedena v písemných pramenech jako trhová vesnice. V těsném sousedství ležela ves Přesanice s kostelem sv. Jakuba, který vznikl nedlouho poté, co byl založen klášter. V okolí vsi je doložena těžba zlata, která byla v činnosti až do roku 1338, kdy byla těžba definitivně zastavena. Dodnes si městské části nesou jména jako upomínku po těžbě – „Na havírně“ a „Zelený důl“. Pod samotným centrem Nepomuka vedou důlní šachty vzniklé již ve 13. až 14. století (Berndorf 1992 8-10). Sídelně-výrobní aktivity z Nepomuku máme doloženy na mnoha místech města. V dnešní Plzeňské ulici naproti domu čp. 17 byl v roce 1992 zdokumentován profil výkopu pro inženýrské sítě, ze kterého byl získán soubor artefaktů z 13. století (obr. 3A:1). V zázemí domu čp. 27 při uliční čáře byla dokumentována vrstva s nálezy z 2. poloviny 13. století, která vznikla akumulací materiálu erodovaného z výše položené polohy (obr. 3A:2). Při další stavbě inženýrských sítí, tentokrát u budovy Arciděkanství, byla zjištěna

sídlíšní vrstva se středověkou keramikou, datovatelnou do 13. /14. století (obr 3A:3; ADC 2010, 921, 246, 955).

Získávání zlata jak z těžby, tak z rýžování se v té době rozmohlo po celém okolí. Z tohoto důvodu vznikaly buď na konci 12. století či v první polovině 13. století další vesnice jako například Prádlo či Nekvasovy. K tomu svědčí i doklady po těžbě-rýžování v podobě sejpů v blízkém okolí vsi Prádla. Nepřímý doklad o získávání zlata máme doložený u obce Srby, ležící severně od Nepomuku na řece Úslavě (obr. 3A:12). Na levém břehu Úslavy na louce p. Antona byl nalezen fragment žulového mlýnského kamene, do kterého jsou provrtané jamky pro amalgamací zlata (ADC 2010, 839).

Na poli Polánky v blízkosti Prádla byla nalezena při systematickém povrchovém sběru koncentrace vrcholně středověké keramiky, doklady o osídlení tamní vsi (obr 3A:4). Také nejstarší doklady o osídlení na území obce Oselce pocházejí ze 13. století, nalezené při severovýchodním okraji obce v místech zvaných „Skalice“, při cestě do Kotouně (obr 3A:5). Nejstarší archeologické doklady o obci Vrčeň pocházejí taktéž ze 13. století. Při výkopech pro inženýrské sítě v intravilánu obce bylo zjištěno několik pozitivních archeologických situací (obr. 3A:11), dokládající sídelní areál z vrcholně středověké doby (ADC 2010, 751).

V místech „Pod Hřebenem“ v Chýlavské lese, obydlené již v 11. století, pokračovalo osídlení i ve 13. století. Při vizuálně-povrchovém průzkumu prováděném J. Píckou v roce 2002, zde byly nalezeny dva konvexní objekty o průměry 8 m a výšce 0,8 m a pár menších sídelních objektů (obr 3A:6). Podle keramických střepů získaných povrchovým sběrem spadají nálezy do druhé poloviny 13. století. V těsné blízkosti sídliště se nalézá v zemi železná ruda, proto mělo toto sídliště patrně neagrární charakter a zaměřovalo se na těžebně-výrobní činnost (Rožmberský 1999, 8).

Páni ze Žinkov začali ve 13. století budovat hrad Potštejn (obr.3A:7) na protilehlé ostrožně, kde je doloženo pravěké a raně středověké Obrovo hradiště. Zřícenina hradu stojí na ostrožně nad

řekou Úslavou a pozdějším Žinkovským rybníkem. Hrad Potštejn je prvně zmiňován v roce 1259, kdy na něm sídlil Půta z Potštejna. Dvoudílná obdélná hradební dispozice byla chráněna okružním příkopem. Předhradí bylo kryto hradbou, nicméně žádné stopy zástavby na předhradí nejsou patrné. Jádru hradu bylo od předhradí odděleno menším příkopem. V čele hradního jádra se tyčila volně stojící okrouhlá věž – bergfrit. Potštejn je typickým reprezentantem z jedné nejstarších šlechtických hradů bergfritové dispozice. Věž chránila palác usazený v zadní části jádra. Palác byl podsklepen a mělo jedno křídlo, které vybíhalo podél hradby (Durdík 1999, 221).

Sídlištní aktivity ze 13./14. století máme doloženo archeologicky i v obci Žinkovy (obr. 3A:13). Při stavebních akcích v historickém jádru městečka v letech 2000 a 2001 proběhl archeologický výzkum formou sondáže, při kterém byly nalezeny sídlištní komponenty a soubory keramiky (ADČ 2010). Při povrchovém sběru na ploše vpravo od silnice Žinkovy – Bíluky v blízkosti staré pískovny Čepinec bylo získáno několik desítek keramických zlomků. Z téhož místa byl již dříve vyzvednut železný klíč s několika keramickými střepy (obr. 3A:14). Nálezová komponenta je interpretována jako zaniklá středověká vesnice neznámého jména (ADČ 2010, 455).

Do 13. století můžeme datovat i existenci vsi Neurazy, cca 6 km jižně od Žinkov (obr. 3A:19). Sídlištní komponentu lze datovat na základě keramických střepů, nalezených na zahradě místní školy (ADČ 2010, 339).

Vesnice vznikaly vždy u vodních toků, ať už u řeky Úslavy, či u malých bezejmenných potoků. Ve 13. století můžeme hovořit již o stabilizovaném osídlení.

#### **7.4. Osídlení ve 14. století**

Ve 14. století docházelo k dalšímu rozšiřování sídel. V roce 1384 původně samostatná ves Přesanice přešla pod správu trhové vsi Nepomuka, došlo k tomu postupným spojením dvou původně samostatných vsí. Městečko vzniklo z trhové vsi v průběhu 2. poloviny 14. století, teprve až v roce 1413 získalo městská práva (Berndorf 1992,

10). Ve 14. století dochází také k budování vesnic v blízkosti dvorů. Souviselo to se zaváděním tzv. německého práva, které stanovovalo vztah mezi poddanými a vrchností (Rožmberský 2008b, 6).

Ve 14. století dochází k přebudování a rozšiřování církevních staveb z pozdně románského/raně gotického slohu do vrcholně gotické podoby, ale i k výstavbě zcela nových. Ve 14. století byl založen farní kostel sv. Petra a Pavla v Milči, vsi ležící 2 km jihovýchodně od Nepomuka. Kostel s obdélnou lodí zastropenou valenou klenbou a ukončenou polokruhovou apsidou a s čtverhrannou věží na levé straně západního průčelí. (Hostaš – Vaněk 1907, 39).

Na návsi obce Vrčeň byl postaven kostel sv. Vavřince, o němž se prvně dozvídáme z písemnosti z roku 1352. V průčelí lodi se nachází hlavní vchod a na severní straně je hrotitý portál s profilovaným obložení. Loď je prosvětlena z boků třemi páry oken. Chór je ukončen polygonálním závěrem a ze severního boku kryt věží. Chrámová loď měla původně rovný trémový strop, který byl nahrazen klenbou o třech křížových polích. Presbytář má původní gotickou klenbu tvořící křížové travé a jeho osmiboký závěr je sklenut paprskovitě (Líbal 1995, 251-260).

Kostel, zasvěcený sv. Václavu, stojící v městečku Žinkovy je prvně doložen písemně v druhé polovině 14. století, kdy je uváděn jako farní. Hlavní loď je křížena příčnou lodí přímo jejím středem a chrám tak získává podobu pravidelného kříže. K východní straně chóru přisedá věž, která nad lodí kostela vyčnívá o jedno patro (Hostaš – Vaněk 1907, 124-128).

Podle písemných pramenů můžeme určit přibližný vznik kostela v obci Kotouň, ležící u říčky Víška cca 8 km jihovýchodně od Nepomuku. Kostel byl postavený někdy před rokem 1375 (první písemná zmínka), nicméně ve zmíněný rok shořel. Nahrazen byl novým chrámem až na začátku 18. století. Z původního kostela zůstala pouze kostnice ve sklepení (Národní památkový ústav 2015, [online]).

Ve 14. století dochází ke stabilizaci vesnického osídlení, ale i ke stabilizaci klášterních a šlechtických držav. V této době jsou dostavěny

všechny známé hospodářské dvory cisterciáckého kláštera – Želvice, Štípoklasy, Petrovice, Soběsuky, Nová Ves (Berndorf 1963).

Jedním dnes zcela zaniklým hospodářským dvorem je Maršov, který byl situován na nevýrazné hraně údolíčka nad rybníkem Výsovák, mezi Chocenicemi, Vůsy a Zhůří. Vsi leží jižně od Blovic, na západním okraji polesí Chýlavy. V zápisu z desek zemských je uváděn již jako pustý (Profous 1951, 30). K lokalizaci lze využít i lidovou tradice, která těmto místům říká Na Moršovech. Z 16. století existují záznamy, ve kterých je psáno, že půda bývalého klášterního dvora byla pronajímána sedlákům z okolí, aby na ní mohli hospodařit (Berndorf 1963, 204).

V samotném areálu dvora dříve vyvěral pramen, po kterém jsou tam dnes mokřady. Při povrchovém průzkumu zde byla nalezena keramika, která řadí funkční období lokality do 13. až 15. století. Nicméně nemusí pocházet ze samotného dvora, jelikož je velmi pravděpodobné, že před založením dvora tam stála vesnice (Rožmberský 1985, 45-46).

Za další zaniklý dvůr cisterciáckého kláštera je považován Malešov, ležící mezi Jarovem a Březím. Zelenohorské panství získalo dvůr také již pustý (Profous 1951, 11). Opět jeho umístění lze snadno dohledat pomocí pomístních jmen. Poli rozprostírající se na svahu kopce Buč (617 m. nad m.) se říká V Malešově. Z tří stran je pole obehnané pruhy lesa, kde ve východním pruhu jsou situovány terénní relikty označující místo dvora.

Předpokládá se, že ústřední budova měla všechny charakteristiky jako u ostatních cisterciáckých dvorů, tedy hlavně příkopové opevnění. Areál dvora měl tvar obdélníku, lze tak soudit podle kamenných reliktnů situovaných po delších stranách lesnatého výběžku. Kameny pravděpodobně pocházejí z obvodové hradby dvora. V areálu nechybí ani vodní zdroj v podobě potůčku, který se pod areálem vlévá do malého rybníčka. Ze samotného dvora se mnoho nedochovalo, jelikož materiál byl s největší pravděpodobností rozebírán a využit pro výstavbu nového dvora v Žitíně, který leží pár stovek metrů od Malešova směrem k Březí (Anderle – Rožmberský – Švábek 1993, 267).

V lidové tradici je známý malý kopec „Na starcích“, který se nachází mezi vesnicemi Prádlo a Kokořov. Dnes je vrch zalesněný, ale dříve na něm měla stávat vesnice. Právě na polích okolo tohoto místa byly nalezeny povrchovým průzkumem střepy vrcholně středověké keramiky (Pícka 2002, 48). Je velmi pravděpodobné, že zde stála vesnice, u které byl nedaleko založen dvůr.

### **7.5. Osídlení a vývoj klášterní velkostatku v 15. století**

Na počátku 15. století dosáhnul klášter v Pomuku svého hospodářského a sociálního rozmachu s rozsáhlým pozemkovým vlastnictvím (obr. 4).

Kvůli chybějícímu klášternímu archívu jsme odkázáni na mladší prameny při rekonstrukci rozsahu tehdejšího klášterního velkostatku. Stěžejním pramenem pro rekonstrukci klášterní držby se staly zemské desky a zápis v nich z roku 1558, kdy Adam ze Šternberka získal celé klášterní zboží (Čechura 1997, 9). Dalším důležitým zdrojem pro poznání celého klášterního zboží v 15. století je písemnost z roku 1560, která popisuje dělení zelenohorského panství mezi syny Adama ze Šternberka. Vymezení hranic klášterní domény a soupis všech jejích statků a nemovitého majetku zpracoval J. Čechura (Čechura 1997). Vycházel přitom z výčtů statků zelenohorského panství z roku 1558.

Podle mladšího zápisu z roku 1558 podle J. Čechury můžeme rekonstruovat klášterní majetkovou držbu až k roku 1420. Adam ze Šternberka držel i město Starý Plzenec s několika vesnicemi. Tyto zeměpanské statky lze ze zápisu oddělit od pozemků náležející kdysi pomuckému klášteru. To potvrzuje i srovnání s berním rejstříkem Plzeňského kraje z roku 1379, který nezachycoval církevní majetek. V rejstříku zaznamenané statky západně od klášterní domény v konfrontaci se zápisem v deskách zemských umožňují využití dat z roku 1558 až k roku 1420 (Čechura 1997, 14).

Východní a jihovýchodní hranice klášterního velkostatku byla současně i hranicí Plzeňského kraje, takže ji lze poměrně snadno sledovat. Severovýchodní hranice kláštera se téměř dotýkala domény rožmitálské državy pražského arcibiskupství. Tento pás lemuje dlouhá



řada zaniklých vsí zničených v průběhu husitských válek, ale i lokality založené až v novověku. Se šlechtickým rodem Rožmberků s centrem na hradě Vlčtejn měla klášterní doména hranici na severozápadu. Jihozápadní a západní hranici lze vymezit na základě zápisu v plzeňském berním rejstříku, ve kterém jsou k roku 1379 vypsány držby šlechtických statků, nikoliv však církevních. Hranice šlechtických statků korelují s hranicemi klášterního území (Čechura 1997, 12-13).

Klášter vytvořil kolem Nepomuku teritoriálně velkou a jednotnou strukturu statků, ve které se vyskytovaly jen ojedinělé enklávy cizích vlastníků. Jediná významná cizí enkláva v rámci klášterní domény byla ves Vrčeň, která je v písemných pramenech uváděna již k roku 1189 (Čechura 1997, 16). Dále se jedná o několik šlechtických dvorů, jako byl dvůr v zaniklé vsi Kratice na katastru Kvasetic nebo drobný statek v Javoru u vsi Zborovy. Na západní straně byly z klášterních statků vyjmuty Němčice s polnostmi, které v té době patřily břevnovskému klášteru. Od Němčic severně ležící Žinkovy a Kokořov přiléhaly taktéž ze západu ke klášternímu statku. Tyto vsi byly vždy ve šlechtické držbě, i když se nacházely velmi blízko k samotnému klášteru (Čechura 1997).

Zelenohorské panství zapsané v deskách zemských roku 1558 se až na malé rozdíly rozsahově kryje s pozemky, které náležely do držby pomuckého kláštera v jeho největším rozmachu. Klášterní statek byl jednotným útvarům, kterému se však nepodařilo ucelit pozemky ležící velmi blízko klášteru. Jedná se o enklávu Vrčeň a šlechtické panství v Žinkovech a Kokořově a šlechtický majetek ve Čmelínech, které leží jen 6 km od kláštera. O tuto oblast mělo zájem více vlastnických subjektů. Jednalo se o velmi komplikovanou a hustou síť drobné pozemkové držby. Vlastníci si své pozemky drželi nejspíš kvůli bohatému potenciálu oblasti. Na mnoha přítocích řeky Úslavy i na ní samotné se získávalo zlato rýžováním (Čechura 1997, 10-15).

Na severu klášterní domény se nacházelo město Blovice jako centrum místního trhu. Blovice byly se zbytkem klášterních pozemků spojeny úzkým pruhem klášterních vsí. Střed klášterní domény spadá jižně od Nepomuku. Klášterní držba směřovala téměř až ke Klatovům a

na jihu až k Horažďovicím. Klášter vlastnil tři poddanská města – Blovice, Nepomuk a Plánice, k tomu více jak 80 vsí (Čechura 1997).

Zápis v deskách zemských o majetku Adama ze Šternberka obsahuje několik dalších lokalit, které zřejmě nepatřily k dřívějším majetkům pomuckého kláštera v předhusitské době. Pravděpodobně je Adam ze Šternberka získal díky majetkovým transakcím v rámci šlechtické držby. Tyto lokality lze vyloučit z klášterního majetku na základě porovnání údajů v deskách zemských a v berním rejstříku plzeňského kraje, ve kterém jsou většinou zachyceny jako šlechtické statky (Čechura 1997, 14).

První z nich je ves Lhůta, ležící 7 km jihovýchodně od Klatov, která je vedena k roku 1379 jako šlechtický majetek, ale zároveň se objevuje roku 1558 pod majetkem Zelené Hory. Další vsí, kterou nelze považovat za majetek kláštera, je obec Bystré, ležící nedaleko Lhůty. V písemnostech se sice prvně objevuje v deskách zemských, ale později již chybí. Jihovýchodně od těchto vsí leží Nový Dvůr, který máme prvně doložen až roku 1789. Pět kilometrů jihovýchodně od Plánice leží další sporná vesnice se jménem Vlčnov. Dle dochované listiny z roku 1385, zde měl klášter několik „homines censuales“, tedy několik lidí platící census, berní, zatímco zbytek vsi patřil ke šlechtickým majetkům. Lze ji považovat za hraniční oblast klášterní domény. Severozápadně od Plánic se nachází ještě vesnice Kvaslice, doložena k roku 1379, ale i k roku 1558 jako majetek zelenohorský. Plichtice, 4 km jihovýchodně od Plánice, patrně pomuckému klášteru taktéž nepatřily, jelikož existuje spis z roku 1411, ve kterém odevzdávají desátek kostelu v Zavlekově (Čechura 1997, 11-14).

Blízko Nepomuku leží taktéž dvě sporné lokality, které nepatřily původně klášteru. Jedná se o obec Zahradka, ležící mezi Sedlištěm a Čížkovem. Zcela jistě ji Adam ze Šternberka získal z rukou jiného šlechtického rodu. Druhá ves se jmenuje Podhůří, jihovýchodně od Nepomuku, klášter v Pomuku z ní vlastnil jen jistou část. Jistý problém představuje obec Životice, katastrálně navazující na Podhůří. V tomto případě se dochoval písemný doklad z roku 1425, nicméně později

nepatřila pod správu zelenohorského panství. Vzhledem k její poloze však nelze vyloučit, že původně patřila ke klášteru (Čechura 1997, 15).

Uvedené vsi pocházely většinou ze šlechtické držby, a ty, ve kterých klášter vlastnil určitou část, jsou rozloženy podél okrajových oblastí klášterního statku. Tím pádem vymezují i jeho hranice na počátku 15. století, před zničením kláštera husity.

Prosperují tržní městečko Nepomuk roku 1413, které v roce 1384 začlenila do své struktury ves Přesanice, získává od panovníka status města a právo výročního trhu. V roce 1420 bylo město společně s blízkým klášterem zničeno husity, dobyt byl i hrad, nebo spíše jen opevněný kostel na Zelené hoře, který se na čas stal husitským opěrným bodem. Katolická i husitská vojska zpustošila zdejší krajinu. Na severovýchodní hranici klášterní domény bylo několik vesnic zcela zničeno a již neobnoveno (Čechura 1997, 10), avšak v jádru klášterní državy se osídlení dokázalo rychle vzpamatovat po skončení války. Jediný samotný klášter se z války již nevzpamatoval a nebyl obnoven do původní velikosti. Důkaz vypálení kláštera je dodnes dobře patrný na budově čp. 39 ve vsi Klášter. V severním průčelí, okolo kapes po dřevěných trámech stropu jsou kameny silně sežehnuty (Kuthan 1983, 95). Po válce byl pravděpodobně opraven pouze klášterní kostel, a to do takového stavu, aby v něm mohli zbylí mniši dále pobývat (Romžberský 2008, 33).

Po vyplenění a poboření klášterního konventu v Pomuku husity roku 1420 dal tehdejší český král Zikmund do zástavního držení celou klášterní oblast bratrům Bohuslavovi a Hynkovi Krušinovi ze Švamberka. Z bratrů dostal klášterní panství pod kontrolu Bohuslav (ten se během bojů přidal k husitům), kvůli zadlužení se panství po jeho smrti dostalo, z rozhodnutí husitských pánů, pod správu města Klatovy. Město z výtěžků zaplatilo všechny dluhy předchozího pána. Z toho vyplývá, že klášterní statek nemohl být nijak silně poničen a jeho rozvinuté hospodářství muselo fungovat dále. Hynkovi Krušinovi odevzdali klatovští páni panství roku 1436. Hynek Krušina byl podle Zikmundova zápisu povinován zaopatřit a živit osm cisterciáckých mnichů. Takže

muselo v té době dojít alespoň k částečné opravě klášterního komplexu. Někdy před rokem 1464 získal již zelenohorské panství rod Šternberků (Rožmberský 2008, 32).

Během více jak 60 let, co zelenohorské panství drželi páni ze Šternberka jen zástavně (panovník panstvím ručil za splacení svých dluhů, po jejich splacení by panství získal zpět), nikdo do hospodářství nechtěl investovat. To mohl být po husitských válkách důležitý faktor, proč hospodářské dvory a sídelní jednotky pustly.

O neklidné době 5. století svědčí i depoty mincí. V polesí Chýlava nad Měcholupy byla roku 1920 objevena keramická nádoba z 15. století, která obsahovala přes 300 mincí z let 1413-1458 (obr 3A:9). Nedaleko místa nálezu jsou terénní reliktů zaniklé vsi Musilov (Rožmberský 1999, 8). Ve vsi Želvice byl učiněn nález depotu stříbrných mincí učiněný v roce 1986 při kopání studny a vodovodní přípojky na statku čp. 4. Depot obsahoval celkem 27 drobných stříbrných mincí o celkové hmotnosti 10,66g. Depot byl uložen do své skrýše asi v šedesátých letech 15. století (ADČ 2010, 049). Pouze rámcově do vrcholného středověku můžeme řadit i nález depotu mincí u obce Kozlovice (obr. 3A:10), učiněné v 60. letech minulého století (ADČ 2010, 541). I v intravilánu města Žinkovy byl učiněn nález depotu středověkých mincí (ADČ 2010, 674; obr. 3A:13).

## **7.6. Vývoj panství v 16. století**

Přes různé politické machinace získal nakonec panství roku 1536 do dědičné držby od krále Ferdinanda Adam ze Šternberka, nejvyšší komorník českého království (obr. 5). Do desek zemských bylo zapsáno panství jako dědičné Adamu Šternberkovi v roce 1558. Tento vysoce postavený šlechtic získal navíc ke klášternímu zboží taktéž pozemky náležející kdysi strahovskému klášteru a hrad Radyni s příslušenstvím v okolí Starého Plzně (Rožmberský 2008, 32).

Zápis v deskách zemských taktéž hovoří o hospodářských dvorech poplužných i kmetcích (obr. 7). Jedná se celkem o 15 dvorů, ze kterých pouze šest není uváděno jako pusté či zaniklé. První z nich se nachází přímo pod zámkem na Zelené hoře, při cestě z Nepomuku na

vrchol stojí stavení dvora po levé straně. Dalším poplužným dvorem na zelenohorském panství se nachází v obci Prádlo, která se nachází 3 km severozápadně od Nepomuku. K poplužnému dvoru náležela i malá tvrz, dvůr zde byl založen pravděpodobně kvůli rýžování zlata na zlatonosné Úslavě (Profous 1951, 452). Třetí dvůr známý pod jménem Sulov není lehké lokalizovat. Profous (1957, 236) klade zaniklou vesnici Sulov vedle Radyczich (= Radice?), někde u Nepomuku. Nejbližší usedlost Radice se nalézají přibližně 11 km jižně od Nepomuku, ani ne jeden kilometr na cestě ze Žďáru do Stražovic. Na vojenském mapování je v Radicích znázorněn dvůr, který si svůj dispoziční půdorys uchoval až do dnešních dnů. Nicméně na vojenských mapách je západně od Nepomuku vyobrazena usedlost Sylow, na obdélném půdoryse stál statek, ke kterému z jedné strany přiléhala sad. Čtvrtým dvorem sloužící k hospodářství na panství Zelené Hory se nazývá Nicov. Lokalita leží 2 km jihovýchodně od Plánic, u vsi Zborova (Profous 1951, 227). Na území dvora stojí farní kostel Narození Panny Marie se hřbitovem a s několika soukromými staveními, které dle velikosti a protáhlého tvaru mohly být kdysi součástí dvora. Za tímto komplexem stojí několik desítek metrů vzdálené novostavby skladů. U Nicova se nachází také Cihelný rybník. Pátým funkčním poplužným dvorem na panství nese jméno Ovčinec. Měl by se nacházet také pod Zelenou Horou severně od Nepomuka (Profous 1951, 314). Pravděpodobně se jednalo o lokalitu v dnešní vsi Dvorec, ležící mezi Nepomukem a vsí Vrčeň.

Dvůr s názvem Borek je připomínán již k roku 1527 jako pustý, patřící pod panství Zelené Hory (Profous 1954, 134). Dvůr Borek leží podél dnešní hlavní cesty z Plzně do Nepomuku, jen několik desítek metrů před Nepomukem. U dvora stál také ovčín, u kterého můžeme předpokládat i ovčácký dům. Osově symetrický dvůr se čtvercovým půdorysem leží na plochem návrší. Nejvýstavnější část představuje dispozice o třech budovách – se sýpkou, chlívem a obytným křídlem. Dnes již zaniklá stodola se nacházela přes dvůr naproti sýpce. Sýpka s technickou místností v přízemí má fasády členité kvádrovými lizénami (Žižka 2016, 61, 534).

Ve druhé skupině jsou dvory kmetcí, jmenovitě: Batovec, Havránek, Činovec a u posledních dvou, Chotěšoveckého a Vracovského, stojí i mlýny (Rožmberský 2008, 34). První zmínka o všech těchto dvorech pochází z desek zemských, kdy jsou zmiňovány jako majetek náležející pod panství Zelené Hory (Profous 1949, 40). Avšak nelze vyloučit, že vznikly ještě za působnosti pomuckého kláštera. První dva jmenované dvory stojí na dnešním katastru obce Klášter, tedy velmi blízko u klášterního komplexu, který zde stával. Dle jistých znaků se dají zařadit k hospodářským dvorům kláštera.

Jedním z mála dochovaných dvorů se nachází ve vesnici Želvice při soutoku Myslívského potoka s jeho bezejmenným pravobřežním přítokem. Jádru vsi a hospodářský dvůr leží na pravém břehu potoka. První písemné zmínky o vsi pocházejí až z desek zemských z roku 1558, tak jako u většiny obcí v okolí. S jistotou můžeme říct, že její založení je staršího data, a že souvisí s působením kláštera v Pomuku. Z té doby je uváděn jako dvůr s poplužími pustými, není však jisté, že i samotný dvůr byl v té době pustý (Profous – Svoboda 1957, 832). Pokud byl v té době dvůr pustý, rozhodně nezanikl, jelikož již k roku 1578 byl opět v provozu, podle dochovaného inventáře zelenohorského panství. V inventáři je výčet movitého majetku i hospodářských zvířat, patřící k želvickému dvoru. Ve výčtu jsou zmínky i o světnici, takže obytný dům byl vybaven již světlou prostorou s kamny a černou kuchyní (Smitka – Rožmberský 1994, 22). Někdy ve třetí čtvrtině 16. století vzniká na západ od vsi ovčín a jižně mlýn. Na mapě z prvního vojenského mapování z let 1764 – 1768 jsou znázorněny v Želvicích mlýn pod hrází rybníka, ovčín s ovčáckou chalupou a objekty dvora. Dvůr byl delší osou situován sever – jih. Nezastavěné strany dvora byly obehnané obvodovou zdí. K západní straně dvora přiléhal ovocný sad (Rožmberský 2012, 8).

Ves Nekvasovy leží 6 km jihovýchodně od Nepomuka v údolíčku u soutoku dvou potoků – Nekvasovského a Kovčínského. Vesnice je obklopena několika vrchy. Z jihozápadu je svírána kopci Vrážní a Peřovna. Kovčínský potok obtéká ze západní strany kopec Na Hůrce,

kteře společně s Vinným vrchem se tyčí nad vesnicí od severní strany. Z jihu se tlačí na vesničku kopec místními nazýván jménem sv. Prokop. Na tomto vršku stojí malá kaplička, která pochází z druhé poloviny 17. století a jest zasvěcená svědci, jehož jméno vrch nese (Koželuh 2008, 37).

První písemná zmínka o Nekvasovech pochází z roku 1558, kdy jsou zapsány do desek zemských. Jedná se o zápis zelenohorského panství náležící Šternberkům (Rožmberský 2008). Vznik vsi lze s největší pravděpodobností přitknout cisterciáckému klášteru v Pomuku, se kterým by mohlo souviset i dolování zlata v blízkém lese Vráži. V lese byly nalezeny staré těžební šachty, staré 500 až 600 let. Nelze ani vyloučit možnost, že se v blízkosti Nekvasov provozovalo i rýžování zlatonosného písku ze zmíněných vodních toků. Především podél horního toku Nekvasovského potoka se nalézají hromady plné štěrku a písku, tzv. sejpy, jakožto důkaz po rýžování zlata v minulosti. Již zmíněnou kapli sv. Prokopa můžeme taktéž považovat za důkaz hornické minulosti vesnice, traduje se, že byla vybudována hornickým lidem pro jejich patrona. Ve vsi se také nacházel cisterciácký poplužní dvůr, po kterém se dnes nedochovaly žádné viditelné stopy (Koželuh 2008, 38-39).

Podle lidové tradice stával ve vsi klášter, v místech zvaných „Michovka“ za domy čp. 4 a 71. Již v polovině 19. století se v těchto místech prováděl výkop, při kterém se odkryla zeď s výklenkem a pár stolových artefaktů – cínový talíř, vidlička a nůž, malý zvonek. Taktéž na poli „Vinici“ docházelo k odkryvu podivuhodných zdí. Za domem čp. 71 se měla také nacházet zaházená studna (Koželuh 2008, 39). S jistotou můžeme říct, že se nebude jednat o zbytky kláštera, ale o relikty po hospodářském dvoře, který mohl cisterciácký klášter založit. A. Profous ve třetím svazku Místních jmen Čech (1951, 196) vypisuje informace z desek zemských, ve kterých je zapsán pustý dvůr při Nekvasovech.

Nálezy učiněné v 19. století v Nekvasovech jsou bohužel dnes ztraceny, nicméně mají i tak svojí vypovídací hodnotu. Tedy nám ukazují, jak byly bohaté dvory cisterciáckého kláštera a jakou měly

hmotnou kulturu před rokem 1420 (Anderle – Rožmberký – Švábek 1993, 265).

Na dnešním katastru obce Nekvasovy se nachází zaniklá středověká vesnice Neustupovice. Ves, ležící 2 km jihovýchodně od Nekvasov, je lokalizována k samotě známé dnes jako „Stupovka“ nebo „u Veselých“. Ves je doložena v písemných pramenech z roku 1536, kdy probíhal spor o pusté pozemky vsi Neustupovic mezi pány ze zelenohorského panství a Častolárem z Dlouhé Vsi. (Berndorf 1966,21). Ve 30. letech 20. století při úpravě potoka tekoucího v blízkosti samoty byly nalezeny keramické střepy, podle kterých lze ves datovat do 13. až 15. století. Nicméně nález se nedochoval, a nelze to dnes již potvrdit (Rožmberský 2008a, 26).

Při dělení zelenohorského panství po polovině 16. století je několikrát zmíněna pustá ves Chvostule, jejíž pozemky obdělával dvůr stojící v Prádle. Dnešní samota Chvostule stojí blízko křižovatek cest mezi Jarovem, Kokořovem a Práblem. V blízkém okolí samoty byly nalezeny zbytky zdí a pískovcové kameny (Rožmberský 2008a, 14). Podle lidové místní tradice zde kdysi stával klášteřík, čímž byl spíše myšlen dvůr patřící klášteru. V budově samoty je prý dochováno kamenné gotické ostění dveří a poblíž byly dříve tři rybníky, z nich se jeden jmenoval Dvorský (Berndorf 1964). To jsou dva nepřímé důkazy, že zde mohl ve středověku stát skutečně dvůr, možná dokonce založený cisterciáckým klášterem.

Na katastru obce Prádlo je dodnes dochovaná rybníční hráz datovatelná do 16. století. Nachází se vlevo od silnice č. 20 z Plzně do Nepomuka cca 50 m SZ od sádek u bývalého Nového mlýna (obr. 3B:4). Výrazná hráz, která má výšku 10 m a délku okolo 200 m, přetíná malé údolí řeky Úslavy. Jeden z dokladů budování rybníční sítě (ADČ 2010, 731). Přibližně 600 m blíže k Nepomuku u téže silnice leží dodnes dochované dva malé rybníky (obr. 3B:7), vybudované pravděpodobně ve stejné době jako rybník u mlýna.

Pod rybníkem Jednota dříve stála vesnice zvaná Hloupov. Prvně zmiňována roku 1514 při potvrzení majetku zelenohorského panství



(Profous – Svoboda 1957, 513). Lokalita s pomístním názvem „V Hloupovech“ se nachází na katastru obce Soběsuky, mezi touto obcí, rybníkem a vsí Nová Ves. Na malém potoce vlévající se zleva do Mnichovky, býval rybník se jménem Hloupovský (Berndorf 1962, 22). Nová Ves byla pravděpodobně založena na některých bývalých pozemcích vsi Hloupov. Při zarovnávaní polí v 60. letech 20. století došlo k odkryvu a následnému zničení pár kamenných základů údajných domů, avšak neproběhla žádná dokumentace (Rožmberský 2008a, 12).

K panství také náležela ves Chýlava, která ležela ve stejnojmenném lese, na křižovatce cest od Blovic do Nepomuka a z Měcholup do Žďáru. Prvně zmiňovaná roku 1560 již jako pustá a zarostlá lesem. Přibližná poloha vsi byla na východním svahu Bukové hory, blízko prameniště Chýlavského potoka (Rožmberský 2008, 34).

### **7.7. Vývoj panství v 17. století**

Z berní ruly, která byla napsána v letech 1651 až 1654, vyplývá, že většina pozemků v nepomuckém dominiu spadala pod panství Zelená Hora, které v té době náleželo paní Ludmile Benigně, hraběnce ze Šternberka (BR XXIII. 1952, 466; obr. 6). Hlavním sídlem hraběnky a celého jejího panství byl hrad stojící na Zelené hoře, vrchu vybíhající od severu nad Nepomukem.

Hrad na Zelené hoře byl na povel Václava Vojtěcha ze Šternberka přestavován do podoby raně barokního trojkřídleho zámku od roku 1669 až téměř do konce století, podle letopočtu 1696 na jednom z portálů. Zámek postrádal výraznější architektonické ztvárnění (Vlček 2006, 258). Zámek byl obklopen zámeckým parkem, který se rozprostíral na svazích kopce. Na severní straně se nalézal i malý rybníček s pozůstatky komunikací parku (obr. 3B:8; ADČ 2010, 715). Z pohledu na sever jsou vidět pod srázem kopce zbytky cisterciáckého kláštera. Strmé stráně vrchu tvoří ze tří stran přirozenou nezdolnou obranu (Berndorf 1927, 3). Jediný vstup na vršek představovala jižní strana otočená k městu Nepomuk, kde byla hradební zeď navíc zpevněna o baštu s hláskou. Před vstupem do hradebního komplexu stojí sýpka, obdélného půdorysu. Postavena byla roku 1669, jak je vytesáno v jejím štítě. Níže

na svahu pod sýpkou stojí panský poplužný dvůr a pivovar, který byl založen roku 1693 (Hostaš – Vaněk 1907, 109).

Jmenované šlechtičně patřilo jak samotné město Nepomuk, tak dalších 19 vsí s jejich zázemím v okolí města Nepomuku. Výčtem se jedná o obce: Srby, Zahrádka, Sedliště, Čečovice, Merčín, Liškov, Čmelíny, Tojice, Mohelnice, Bezděkovec, Želvice, Záhoří, Mileč, Kozlovice, Dvorec, Soběsuky, Třebčice, Klášter a Vrčeň (BR XXIII. 1952, 477).

Během budování inženýrské sítě ve městě Nepomuk proběhly „záchranné“ archeologické akce (obr. 3B:9). V lokalitě Za kostelem, ppč. 162 a 212, proběhl výzkum zděného domu z 2. poloviny 17. století, jehož pozůstatky se dochovaly v suterénu současného domu. U radnice, ppč. 26 a 124, byl zdokumentován výrobní areál s hrnčířskou pecí, dle nálezů keramických střepů řazen do 17. století (ADČ 2010, 610).

Páni ze Šternberka nechali přestavět sídlo na zámek v raně barokním stylu v letech 1669 až 1671. Zámek na Zelené hoře je tvořen třemi trakty složených do pravouhlého dvora, který je ze severní strany uzavřen hradební zdí. Zámek se pyšní třípatrovou dispozicí impozantních rozměrů. Hlavní vchod zaklenutý polokruhem se nalézá v západním traktu a pokračuje průjezdem s valenou klenbou. Východní křídlo mělo v přízemí čtyři arkády do dvora obrácené, které jsou však nyní zazděné. Ve druhém patře vystupuje terasa, která na severu končí ve věži. Věž nese barokní římsu a od 17. století získala jehlanovou střechu. Jižní hlavní trakt je dlouhý 68 metrů a ze dvora do něj vede vchod o dvou obloucích v renesanční bosáži. Postranní nárožní sín, sloužící jako letní jídelna, je zastropena valenou klenbou. Z této místnosti vede v síle zdiva točité schodiště až do nejvyšších pater (Hostaš – Vaněk 1907, 111-112).

Ze severozápadní strany přiléhají k panství Zelené Hory pozemky velkostatku Prádlo, které leží na pravém břehu řeky Úslavy pod kopcem Na Skalici (561 m. nad m.). Statek ve 2. polovině 17. století patřil jistému panu Jindřichovi Lapáčkovi (BR XXIII. 1952, 898). Statek neměl svoje pozemky sjednocené do ucelené jedné masy, což nebylo neobvyklým

jevem. Pod statek spadalo několik málo blízkých vesnic – Měcholupy (ležící u lesa Chýlava), Novotníky, Klikařov, Nová ves, Dražkov a Dubeč, které dnes leží na katastru obce Prádlo. Nedaleko Dubče se nalézají zaniklé vesnice Musilov, která také patřila statku (Rožmberský 1999, 8).

Terénní relikty zaniklé vsi Musilov jsou dnes dochovány díky lesními pokrývku. Vesnice pravděpodobně zanikla již v 17. století, ale dodnes tamější oblast mezi Bukovou horou, Hřebenem a Kamenem, kde pramení Chýlavský potok, nese jména po této osadě jako – Musilovská myť a Na Musilovskéj. Dle písemných pramenů se v této oblasti nacházely další tři vesnice – Chýlava, Lbáně a Šimína. První dvě patřily k zelenohorskému panství, třetí se již nacházela na území patřící pod panství Hradiště (Rožmberský 1989, 13).

Dvůr Dubeč leží při okraji lesa Chýlava. Jeho vznik lze vysledovat k začátku 17. století, ale již v roce 1622 je na statku Prádlo uveden jako pustý, jelikož byl na začátku třicetileté války zrušen. Roku 1651 byl obnoven a přibýly k němu tři nové zahradnické usedlosti (Rožmberský 2009a, 34).

Severní hranice panství vedla téměř středem přes velký lesní komplex Chýlava, jehož severní část vlastnil šlechtický rod sídlící na Hradišti – dnešní Hradiště u Blovic (BR XXIV. 2002; BR XXIII. 1952). Toto panství již nespadá do naší zájmové oblasti, nicméně dříve patřovalo pod zelenohorské panství a ještě před zrušením kláštera náležel právě k mnišské doméně. Lehce se jen zmíníme o několika obcích a o aktivitě na jejich územích, jelikož ležely v přímé blízkosti polesí Chýlavy, kde je doložena výrazná těžební aktivita.

Jižní hranici panství Zelená Hora tvořilo společně s plánickým panstvím s hlavním sídlem ve městě Plánice, které jako všechna výše zmiňovaná panství zdělila některé své pozemky z pomuckého klášterního dominia. Nutno se ještě zmínit o panství Roupov a Žinkovy nacházející se cca 10 km západně od Nepomuku. Městečko Žinkovy nikdy, alespoň podle známých písemných pramenů, nespadlo pod

klášter v Pomuku ani pod panství Zelené Hory, která měla v plném rozsahu získat dřívější klášterní pozemky (Rožmberský 2008, 34).

Východní a jihovýchodní oblast spadala již do Prácheňského kraje. Na jeho hranicích spočívalo panství Lnáře, které vlastnil Adam Matyáš z Trautmansdorfu. Sídlo panství se nacházelo ve Lnářích, kde stála tvrz, později přebudovaná na zámek. Na území panství leželo městečko Kasejovice a vsi Kladrubce a Víška, jejichž katastry přiléhaly k zelenohorskému panství. Na jihovýchodě se Zelená Hora dále stýkala se statkem Lažany a se statkem Oselce a Kotouň (Haas 1954).

Z berní ruly lze vyčíst řadu důležitých informací, podle kterých si můžeme doplnit obrázek o krajině v období po třicetileté válce. V berních knihách jsou zapsáni všichni lidé žijící v dané obci na daném panství, jakožto i jejich profese či živnost. Právě tyto informace jsou pro poznání lidské činnosti a jejího působení v krajině důležité. Například v Nepomuku žil zahradník jménem Jan Kurez, který se živil jako sklenář. Z toho vyplývá, že v okolí byl rozvinut sklenářský průmysl. Výroba skla nutně vyžadovala další odvětví průmyslu, jako těžbu dřeva pro sklářské pece a získávání základních materiálů pro výrobu skla – silotvorné suroviny jako písek (oxid křemičitý) a vápenec (oxid vápenatý). Vápenec se lámal u již zmíněné usedlosti Dubeč. Můžeme soudit, že další místo těžby vápence bylo jižně za vsi Mileč, kde se říká „Na Vápenici“. Ve sledované oblasti se nacházela řada výrobních a těžebních areálů. Nedaleko ležící les Chýlava byl vždy bohatý na nerostné suroviny. V celém lesním masívu probíhala nepřetržitě několik staletí těžba nerostných surovin, především železné rudy (Koželuh 2006, 28-29).

Les se nachází mezi Nepomukem a Blovicemi, jedná se o plochu 15 km<sup>2</sup>. Lesní porost se rozkládá kolem již zmiňovaného skalního vrchu Buková hora. Celé polesí náleželo do majetku pomuckého kláštera, po jeho zničení za husitských válek připadlo celé panství šlechtě. Ta si postupem času rozdělila bývalé klášterní dominium na menší celky. Tím došlo i na rozdělení Chýlavského lesa mezi panství Zelená Hora a Hradiště. Dodnes jsou v lese patrné hraniční kameny, které zde byly umístěny patrně v 18. století (Pícka 2002).

V polesí podél skalních výchozů se běžně nacházejí areály protkané mnoha jámami po povrchovém dolování nerostů, zvanými pinky. Lze předpokládat, že těžební činnost se zde provozovala již za působnosti kláštera. Nicméně doklady o těžbě souvisejí až s výrobou železa na zelenohorském i hradištském panství. Nutno říci, že tzv. pinky je velmi těžko datovat (Koželuh 2006, 27-28). Dalšími doklady těžby železné rudy jsou tzv. železné klobouky – rudné jámy, které se v lese Chýlavě nalézají západně od buližníkového vrchu Chocenická skála (559 m. nad m.). Na jednu z dalších řad těžebních jam lze narazit nad obcí Vlčice, v poloze „V starejch horách“ u samotného sousedství vsi Šimína, která byla již v té době zaniklá (Sýkora - rukopis). I zde se dají využít pomístní jména, podle kterých můžeme odvodit místa těžby v minulosti. Důlní práce připomínají jména: „V horách“, „Jamatá“ a „Jámy“. V poloze „Na Vosinách“, jižně od prostoru „Jamovatá“, byl nalezen komplex minimálně 100 těžebních jam a opuštěných dolů (Rožmberský 1989, 15).

V roce 2001 a 2002 provedl J. Pícka vizuálně-geodetický průzkum na ploše katastru Měcholup a přilehlého polesí Chýlavy. Zdokumentoval rozsáhlý vrcholně středověký až novověký sídelně-výrobní areál (Pícka 2002).

Severně od dvora Dubeč cca 1500 m leží rozsáhlé těžební pole povrchové těžby železné rudy (obr. 3B:14). V okolí se nalézají další těžební pole a velké množství kutacích jam. Kutací jámy mají průměr okolo 7 m a sahají až do 5 m hloubky. Jen 100 m dál na sever se nacházejí pozůstatky nádrže s hrází dlouhou 12 m (obr. 3B:12). Pravděpodobně se jedná o komponentu sídelního areálu zaniklé vsi Musilova, která leží nedaleko. V místech vsi se dochovaly reliky kamenných zdí třech usedlostí a ohrazení (ADČ 2010, 708, 904).

Stejným směrem, ve vzdálenosti 1200 m od Dubče, při kraji lesa Chýlavy leží výrobní areál – milířiště – kupolovitý útvary na kruhových plošinách o rozměrech 8 až 10 m v průměru. Do sta metrů se nacházejí pozůstatky několika dalších milířů (obr. 3B:14). Milíře se nacházejí na zarovnaných plošinách ve svahu, i v prudkém svahu, kdy je pak plošina

velmi výrazná. V blízkosti milířišť se běžně nacházejí zbytky dřevěného uhlí. Doklady o výrobě dřevěného uhlí jsou i na sever od Bukové hory. Přibližně 500 m od vrchu se nalézají zbytky 6 známých milířišť se stopami dřevěného uhlí (Pícka 2002; ADČ 2010, 006, 842, 949).

Další těžební jámy se nalézají 250 m J od vrchu Kámen v Chýlavském lese. Zde je zdokumentováno na ploše cca 200 m<sup>2</sup> 50 těžebních jam o hloubce až 4 m. Při skalném výchozu cca 500 m od vrchu Kámen vede úzký pruh 30 kutacích jam po povrchové těžbě rud (obr. 3B:15). Součástí tohoto těžebně-výrobního areálu jsou i pozůstatky milířů, po nichž zůstaly plošiny o průměru 6 – 8 m (Pícka 2002; ADČ 2010, 932).

Přibližně 600 m SV od Bukové hory byly zdokumentovány cca 40 těžebních jam po povrchové těžbě železné rudy. Jámy jsou hluboké max. 4 m. Další svazek nejméně 30 kutacích jam je doložený nedaleko v poloze „Na hřebeni“ (obr. 3A:6; ADČ 2010, 144).

V Chýlavském lese jsou na několika místech dobře dochovány relikty úvozových komunikací (obr. 3A:16,17,18). Tři trasy úvozové cesty jsou zachovalé v délce 100 m cca 1,2 km severně od dvora Dubeč (ADČ 2010, 850). Výrazný svazek třech souběžných linií úvozových cest lze nalézt přibližně 2 km SV od obce Měcholupy na kótě 651 (obr. 3B:13; ADČ 2010, 037). Další část úvozové komunikace, v délce nejméně 200 m, se nachází o 400 m blíže ke vsi. Při lesní asfaltové cestě severně od Bukové hory leží svazek úvozových cest. V délce až 350 m má komunikace hloubku až 1,5 m a šířku 3 m. V místech přibližně 500 až 700 m SV od Bukové hory probíhá úvozová cesta, místy i ve dvou liniích (obr. 3B:16). Komunikace pokračuje SV směrem v podobě terasy ve svahu v délce 300 m (ADČ 2010, 742).

Dvě stě metrů Z od Měcholup jsou na louce patrné relikty terasovité plužiny (obr. 3A:15). Z plužiny se dochovaly 4 meze o výšce necelého 1 m a délce 40 m, s rozestoupením 20 m. Další dochované relikty plužiny leží 500 m V od obce, v lesním porostu zvaném Plasy. Jedná se o tři mezní pásy v délce 200 m a šířce jednotlivých lánů 20 m (ADČ 2010, 728).

Několik vesnic nacházející se v blízkosti lesa, se zřejmě specializovalo na těžbu a zpracování železné rudy, jak vyplývá z jejich názvů jako Stará Huť a Nová Huť a archeologických nálezů. K nim patřila i ves Vlčice (Páv 1995). Všechny tři vesnice leží jen pár stovek metrů od sebe a všechny tři osady leží podél vodního toku, přesněji Vlčice a Stará Huť přiléhají k řece Úslavě a obec Nová Huť k jejímu přítoku Chocenickému potoku. Tyto železářny spadaly pod kontrolu hradištního panství, avšak i na zelenohorském panství se, v menší míře, provozovalo zpracování železa, o čemž nám svědčí zápis „Eisenhammer“ (= železářna) a značka pro mlýn (černé ozubené kolečko – stylizované vodní kolo) na vojenských mapách u samoty Vilémov, která leží taktéž na řece Úslavě, na katastru obce Srby (Páv 1995a, 51).

Charakteristickým znakem železářských hutí bylo jejich umístění v krajině u vodních toků. Tento znak byl nepochybně ovlivňován několika faktory: a) vzdáleností od těžebních areálů železné rudy; b) vzdáleností od těžebních areálů dřeva a výroby dřevěného uhlí; c) dostupností zdrojů z hlediska komunikačního. Třetím bodem je myšleno sjízdnost cest a obtížnost překonání terénních překážek, tedy náročnost dopravy potřebných surovin do hutě. V železářských hutích byl využíván hamr, což je mechanické kladivo pro zkujňování železa, které bylo poháněno pomocí vodního kola, proto se železářny umísťovaly k blízkosti vodních toků. Při chodu dokázalo mlýnské kolo vyvinout až několikanásobnou sílu koně, většinou se běh mlýna pohyboval mezi 2 až 6 koňskými silami, nutně záleželo na objemu přitékající vody (Rožmberský 2009; 2010).

Stará Huť byla prvně zmiňována v písemnostech v roce 1644 jakožto ještě ves Huť, přídomek Stará dostala až po založení Nové Hutě. U vsi se nachází malý rybník zvaný Huťský, který sloužil jako zásobárna vody pro pohon hamru v železářně. K polovině 17. století existuje záznam, že v obci Huti stojí vysoká pec a k tomu zkujňovací hamr (Hofmann 1971, 49).

Ze 17. století pocházejí první zmínky o mlýnských zařízeních, především na řece Víška (obr. 7). Jeden mlýn se nachází v Podřesanicích, severovýchodně od vsi Oselce. Nad mlýnem výše na řece se nachází Malý a Velký Širočí rybník. V berní rule není zaznamenán, takže buď vznikl až později nebo zde stával vrchnostenský mlýn. První písemná zmínka pochází z roku 1678 z matriky, kde je uveden mlynář z Řesanic. Na vojenských mapách nese označení MM (Mehl Mühle), což znamenalo moučný mlýn. Tím máme vymezenou jeho funkci, jakožto mlýna pro mletí mouky (Rožmberský 2009, 68-69).

Dalším mlýnem v pořadí ležící na Vísce se jmenuje Olšovský či Sádlův, také uváděno jméno Volší. Stojí poblíž vsi Kotouň, pod hrází rybníka Zrkel, z něhož vede náhonem k mlýnu vodoteč. Mlýn obsahoval dvě kola na svrchní vodu o koňské síle 3,7 a 2,6. Objekt fungoval pravděpodobně již od 16. století, nicméně první písemná zmínka je až z roku 1663. U Kotouně se nachází ještě další dva mlýny – Nový a Spálený. Druhý jmenovaný se nachází u rybníka stejného jména, jen dnes nese jméno Doubkův mlýn. Stářím se dá srovnat s mlýnem v Olši. K mlýnu náležela pila poháněna kolem uloženým ve vyzděné lednici, ke které vedly zpoza hráze rybníka vantroky. Třetí mlýn pojmenovaný Nový stojí nedaleko Olšovského. Jak z názvu vyplývá, je z těchto tří mlýnů nejmladší. Z malého rybníčka Žabokrk vede náhon, který poháněl dvě mlýnská kola. Jedno sloužilo pro mletí obilí a druhé pro pilu. Všechny mlýny v té době byly stavěny ze dřeva. (Rožmberský 2009, 70-79). K 17. století jsou zprávy o dalších mlýnech – dva ve vsi Víška, ve Čmelínech, Tojicích a Mohelnici (Rožmberský 2009; 2010).

Doklady o budování sakrálních areálů máme i v době 17. století. Na katastru vesnice Vrčeň pod kopcem Chlumeč (534 m. nad m.) se nachází kaple sv. Vojtěcha založená na příkaz hraběte Václava Vojtěcha ze Šternberka roku 1684. Zděná centrální stavba osmibokého půdorysu se stanovou střechou. Vnitřek kaple má paprskovitě řešenou klenbu. U oltáře spočívá balvan s dvojatou prohlubní, který je v tamějším kraji proslulý tím, že na něm odpočíval sv. Vojtěch při své cestě z Říma



zpátky do Čech. Nová sakrální stavba vznikla i přímo ve městě Nepomuk – kostel sv. Jana Křitele. Tento boží chrám byl vystavěn ve 40. letech 17. století. (Hostaš – Vaněk 1907, 103, 54-55).

V regionu byly zdokumentovány archeologickými výzkumy doklady o vybavení novověkých vesnických usedlostí.

V intravilánu obce Kramolín bylo dokumentováno ve výkopu pro plynovod umělé vyrovnání terénu reliéfu v prostoru před usedlostí (obr. 3B:3). Vyrovnání terénu zpevněné terasní zídka bylo provedeno v 17. století. Z výkopu byly vyzvednuty zlomky novověké keramiky, převážně střepy leštěných hrnců, a malý soubor renesančních reliéfních kachlů (ADČ 2010, 989). Podobná situace byla objevena v intravilánu vsi Měcholupy, kde byly nalezeny novověké kachle (ADČ 2010, 724).

Při již zmiňovaném výzkumu v historickém jádru městečka Žinkov v roce 2000-2001 byla v místech domu čp. 15 také zdokumentována destrukce raně novověké usedlosti se sklepem, jejíž zánik lze klást do 17. století. V místech stavby ppč. 30 byl zjištěn kostrový hrob s dochovanými zbytky dřevěné rakve a železnými hřeby (obr. 3B:1). Jedná se o doklady sídelních a pohřebních aktivit v areálu města (ADČ 2010, 923).

Do 17. až 18. století spadá souvrství s nálezy novověké keramiky a sídlištními objekty (obr. 3B:5), zachycené v rýze pro plynofikaci v intravilánu obce Sedliště nad Úslavou (ADČ 2010, 221). I v intravilánu vsi Vrčeň máme doložené v archeologických situacích sídlištní aktivity a sídlištní areál novověku (obr. 3B:6).

## **7.8. Vývoj panství v 18. století**

Železářny na panství hradištském ukončily svoji činnost během let 1760 až 1780, kvůli nedostatku dřeva a přílišné dálce dovozu jiného (Hofmann 1946, 112), což se projevilo vyššími náklady, až se stalo podnikání se železem nevydělečné. Vyčerpáním blízkých lesů došlo k razantní přeměně kulturní krajiny. Z oblasti okolo Vlčic a Ždírcce a dalších míst na Blovicku zůstala po těžbě dřeva pouze kamenitá planina. Ve Staré i Nové Huti se železářny po jejich zrušení využívaly jakožto panské mlýny. K tomu navíc později ve Staré Huti vznikla i pila.

U Nové Hutě, skrz kterou protéká potok Chocenický, bývaly zbudovány nádrže, coby zásobárny vody pro hamr. Tyto nádrže byly po ukončení provozu železářny postupně vysušovány a přeměněny na louky a pastviny. I po zrušení hradištních železáren pokračovala těžba železné rudy dále, kterou využívala okolní panství. Ke konci 18. století se dokonce otevíraly i nové doly v již obnoveném lesním porostu na Chýlavě. Rudu využívaly železářny i ze zelenohorského panství, které produkovaly zpracované železo až do roku 1870, kdy došlo k úplnému zastavení těžby v Chýlavském lese (Koželuh 2006, 36-37).

Na místě zvaném Dubeč se roku 1790 postavil nový vrchnostenský dvůr, který nahradil starý poplužný dvůr. Místo se nachází na katastru obce Prádla, ale dvůr spadal pod vrchnost sídlící na Zelené hoře (Rožmberský 2008a, 10). Dvůr na obdélném půdoryse obehnán ohradní zdí. Zeď měla okosená nároží, ve kterých spočívaly diagonálně proti sobě dvě vstupní brány. Zachovaná budova chléva má zaklenuté stropy, stodola obsahuje stlačené klenuté vjezdy (Žižka 2016, 534).

Nám již známém polesí Chýlava procházela hranice mezi panstvími Zelená Hora a Hradiště, která dnes tvoří katastrální hranici obcí. Hranice, přibližně 800 m J až 1500 m JZ od obce Ždírec, má podobu strouhy a nízkého valu (obr. 3B:11;11a). Podél hranice jsou v pravidelných rozestupech cca 100 m postavené kamenné mezníky o rozměrech 60x35x10 cm. Na každém z hraničních kamenů jsou vytesána písmena označující jednotlivá panství, na zelenohorské straně písmeno G (Grünberg) a na straně hradištské písmeno H. K tomu na každé straně vytesané datum 1749. Dodnes se dochovalo pět těchto mezníků, ale pravděpodobně jich bylo více, podle některých úseků delších než 100 m (200 i 300 m). Mezi mezníky se nacházejí menší kamenné hranoly bez jakýchkoliv nápisů (Píčka 2002).

V polesí Chýlava se nachází lokalita, kde stával panský dvůr. Dvůr nese jméno Rájov, po kterém se dnes také jmenuje tamější oblast „V Ráji“, ležící přibližně 300 metrů jižně od Velké Chocenické skály (559 m. nad m.). V místech dvora jsou relikty v podobě kamenných zdí

hospodářských staveb interpretovaných jako chlév a sýpka. V areálu dvora stála také studna, po které se dochovala pouze 1,5 m hluboká jáma. Dvůr byl obehnán kamennou zídkou se dvěma vjezdy. Severně od dvora se nachází konkávní objekt, který mohl vzniknout po těžbě kamene. Písemnosti se o dvoře zmiňují pouze jednou, roku 1813, kdy měl být zrušen. Vznik hospodářství se klade k roku 1775, takže jeho existence byla velmi krátká a po jeho zániku byla celá oblast zalesněna (Moravcová 2009, 143-159).

V 18. století probíhala rozsáhlá přestavba kostelů do nového, barokního stavebního slohu, ale dochází i k vybudování zcela nových kostelů.

Kostel Nanebevzetí Panny Marie na Zelené hoře stojí naproti objektu zámku, vpravo od vstupní brány do areálu. Do dnešní barokní podoby byl přestavěn v 18. století. Na východním konci je umístěn presbytář s dvěma čtvercovými kaplemi po bocích. Okna v chóru a v kaplích směřující na východ jsou kruhově zaklenuta a po obou stranách se špaletami. Okna na bocích kaplí nesou barokní styl. Průčelí obdélné lodi bylo přestavěno do barokního slohu, tak že vybíhá nad hlavní římsu v zděný štít. Ve štítě je prolomené segmentové okno. Čtverhranný portál v průčelí má tesané ostění. Presbytář s kaplemi jsou postaveny z omítnutých kvádrů. Vedlejší lodě jsou od hlavní odděleny čtyřmi páry čtverhranných pilířů, které jsou zdobeny jednoduchými pilastry. První pole nad předsíní s emporou je sklenuto valenou klenbou. Nad zbylými částmi kostela se tyčí křížová klenba. Klenba choru i kaplí se zvyšuje nad hlavní lodí o jeden metr (Hostaš – Vaněk 1907, 114-116).

Při vsi Neurazy jižně od Žinkov stojí jednolodní kostel zasvěcený sv. Martinovi. Jednoduchá stavba o jedné obdélné lodi orientovaná vstupem na západ. V tomto průčelí jest kruhové okno nad prostým vchodem. Užší čtvercový presbytář na východní straně. Ke kostelu také patří blízko stojící zvonice s dřevěnou konstrukcí na kamenné podezdívce. Ve zvonici spočívají dva zvony. Přesné datum vybudování tohoto božího stánku není známo, nicméně existuje inventář z roku 1796, ve kterém se kostel udává jako farní. Později byl degradován na

filiální kostel, který spadal pod myslívskou faru, když se zelenohorské panství rozdělilo a Neurazy nadále patřily panství plánickému (Hostaš – Vaněk 1907, 59).

Kostel sv. Václava ve městečku Žinkovy byl přestavěn do barokní podoby, kterou si uchoval dodnes. V protáhlém západním průčelí dominuje hranatý portál s kamenným pažením a vodorovným nadpražím s plastickým vyobrazením smrti sv. Václava. Nad portálem tkví velké sklenuté okno. Z jižního boku lze vejít do prostoru lodi skrz portál s taktéž vodorovným nadpražím. V čelech příčné lodi jsou vytvořena velká, segmentová okna, navíc jsou čela dekorována pilastry se šabrákovými hlavicemi (Hostaš – Vaněk 1907, 124-128).

Ve vsi Kotouň, ležící u říčky Vísky, stojí jednolodní kostel se zvonící stojící opodál. Do dnešní barokní podoby byl kostel Narození P. Marie postaven v letech 1703-1705 vlašským architektem Antonie De Maggi. Barokní kostel stojí na místě bývalého zničeného kostela ze 14. století. Ve sklepení se zachovala původní kostnice. Kostel je obehán hradbou hřbitova. Již od svého vzniku je řazen mezi farnosti, pod kterou spadají blízké vsi Oselce, Podhůří, Životice a pochopitelně Kotouň (Národní památkový ústav 2015, [online]).

Také kostel sv. Petra a Pavle v obci Mileč byl přestavěn. Do dnešní podoby v barokním stylu byl přestavěn roku 1764. Na levé straně čela západního průčelí stojí věž. Obdélníková loď s presbytářem uzavřeným polokruhovou apsidou. Presbytář od lodi je oddělen triumfálním obloukem. Kostel obsahuje i boční kaple s polygonálními závěry. Stěny lodě nesou valenou klenbu a jsou prolomeny třemi segmentovými okny na každé straně. Dále jsou stěny rozvrženy na čtyři pole pilastry. Postranní kaple jsou sklenuty taktéž valenou klenbou. Dnes je kostel veden jako filiální (Hostaš – Vaněk 1907, 39-42).

Jednolodní kostel Povýšení sv. Kříže stojící ve vesnici Prádlo si zachovalo jádro v podobě z pozdní gotiky, ale zvenku je zcela barokizována. Loď i chór mají stejnou výšku a mezi nimi stojí štítová zeď s původním, laločnatým nárožím. Z východní strany přiléhá ke čtvercovému presbytáři zděná věž. Kostelní loď je plochostropá

s barokními okny. Triumfální oblouk je tupě lomený. Do presbytáře vniká světlo skrz dvě barokní okna zbudovaná po stranách. Okna po celém kostele mají oboustranné špalety. Presbytář je sklenut křížovou klenbou s žebry opírající se o sklípkové konsoly (Hostaš – Vaněk 1907, 69-70).

Na Nepomucku byl velmi oblíbený svatojánský kult, což se promítlo i v krajině. V krajině vznikala nová kultovní místa v podobě chrámů, kaplí a četné sochy sv. Jana Nepomuckého. V samotném Nepomuku byl v letech 1734-1738 na místě předchozího kostela sv. Jana Křtitele vybudován architektem Kiliánem Ignácem Diezenhoferem nový poutní kostel zasvěcený sv. Janu Nepomuckému. Barokní centrální stavba k severu obráceným chórem. Jižní průčelí směřující do ulice tvoří lehce vystupující rizalit, členitý čtyřmi pilastry. Nad římsou vystupuje vysoký štít ozdobený taktéž čtyřmi pilastry a s výklenkem, ve kterém stojí pískovcová socha sv. Jana Křtitele. V průčelí se nachází původní renesanční portál s otevřeným štítem, který obsahuje Martinický erb s hvězdou Šternberskou. Nad portálem prosvětluje hlavní loď vysoké okno s polokruhovým zaklenutím. Po stranách čela se do výšky vypínají dvě věže. V přízemí jsou proraženy malé portálky s kamenným barokovým ostěním. Nad portálky v úrovni prvního patra jsou výklenky se sochami sv. Dominika a sv. Františka. Polokruhová okna ve stejné úrovni a ve vrchních patrech okna segmentovaná. Věže jsou zastřešeny zvonovitými báními s lucernou. Hlavní loď v podobě čtvercové síně má vnitřní rozměry o délce 9 metrů a sklenutou stlačenou kopuli, která se zvedá nad polokruhové pásy stran. Z lodi se po obou bocích otevírají plným pásovým obloukem kaple. Kaple jsou prosvětleny barokně vykrajovanými okny umístěnými v jejich čele. Z jihu se k hlavní lodi pojí menší vstupní loď a ze severu obdélníkový presbytář. Na hrázi Špitálského rybníka v Nepomuku stojí kaple zasvěcené tomuto světcí, na náměstí a při cestě k zámku na Zelené Hoře stojí sochy sv. Jana. (Hostaš – Vaněk 1907, 43-58).

Mimo město se nachází celá řada svatojánských památek vybudovaných v 18. až 19. století. Ve vsi Budislavice stojí další svatojánská kaplička, tak i v Maňovicích přímo na návsi stojí šestiboká

kaple s jehlancovou střechou se zvoničkou ve vrcholu. V centru návsi v blízkosti rybníka v Nové Vsi u Kasejovic stojí nevelká kaplička. Ve městečku Žinkovy se nacházejí dokonce tři kapličky, další v Třebčicích.

Na mnoha místech lze nalézt sochy sv. Jana Nepomuckého – v Neurazech u domu čp. 6, v Oselcích při cestě ke kapli sv. Markéty, v Třebčicích, Životicích, Petrovicích, Petrovičkách (Hostaš – Vaněk 1907).

Svatojánský kult měl v lidské společnosti silné kořeny. Již v 16. století byl sv. Jan Nepomucký pokládán za jednoho z patronů českých zemí. Pro lidi se sv. Jan stal ochráncem mostů a patronem lodníků, vorařů, mlynářů a právníků. Svatojánský kult přetrval až do současnosti, dnes se jedná o spolek Matice sv. Jana Nepomuckého, který se hlavně na Nepomucku stará o kultovní památky a jejich zachování (<http://www.msjn.cz/cs/>).

### **7.9. Vývoj panství v 19. století**

V již zmiňované vsi Želvice se nachází mlýn. Mlýn stojí jižně od vsi pod hrází rybníka na Myslívském potoce. V polovině 18. století byly součástí želvického mlýna dvě kola, stoupa a pila. Rybník u mlýna byl okolo roku 1840 vypuštěn a hráz zarovnána se zemí, nicméně se u mlýna vybudoval nadýmaček, který byl zásobován vodou přes náhon od jezu v Záhoří, který byl postaven výše na Myslívském potoce. Mlýn fungoval ještě v první polovině 20. století, kdy byl rozšířen o nové patro a zmodernizován (Rožmberský 2012, 10-13).

Dvůr v Želvicích prošel rozsáhlou přestavbou v klasicistním stylu. Z inventáře (rok 1854) želvického dvora, který plně fungoval ještě ve 20. letech 20. století, lze dobře rekonstruovat podobu a funkci jednotlivých stavení dvora. To lze aplikovat i na podobu ostatních dvorů v 19. století. Skrz hlavní bránu se vjelo na nádvoří, na kterém stála studna s pumpou na vodu. Jak již bylo řečeno, budovy dvora stály podél obvodové zdi. Obydlí šafáře je vybudováno z kamene a kryté šindelem, zprava pokoje dělníků, z druhé strany přiléhala budova kravína. Světnice měla strop klenutý valenou klenbou. Obytný dům byl vybaven kachlovými kamny, kuchyní a podsklepen. Ve sklepech byla většinou mléčnice. Kravín byl

postaven taktéž z kamene na vápno, ale s taškovou krytinou. Vnitřek s kamennou podlahou byl sklenut křížovou klenbou opíranou o středové sloupy zhotovené z pískovce. Vedle kravína stála budova stáje pro tažný dobytek. Dále následovala kůlna pro úschovu vozů. Stodola s mlatem a sýpka stály většinou naproti vchodu. Stodola byla skrz mlaty průjezdová. Rozsáhlý dvůr v Želvici je dnes v barokně klasicistním slohu, avšak i tak zachovává původní dispozici. Budovy po severním, jižním a východním obvodu areálu mají shodné půdorysné proporce s nejstaršími historickými mapami. Sad za západní stranou dvora byl obehnán kamennou zdí, která dosud stojí (Rožmberský 2012, 9, 14).

Na Nepomucku je doloženo na historických mapách 15 mlýnů ležící pouze na říčce Vísce a jejích přítocích, jež tvoří východní hranici zájmového území. Detailně o mlýnských zařízeních na řece Vísce psal Petr Rožmberský ve sborníku Blovického muzea, kde psal o jejich vzniku a majitelích, a především o jejich architektuře (Rožmberský 2009; 2010). Mnoho dalších mlýnů je doloženo i na ostatních říčních tocích v oblasti Nepomucka (obr. 7). Tyto říční vody byly pro danou oblast důležitým hospodářským faktorem, jelikož na nich vznikaly rybníky, ale také nemálo mlýnů. Na prvních vojenských mapách je vyobrazeno mnoho dalších mlýnských zařízení jako pily a hamry. V druhé polovině 19. století se většina mlýnů rozšiřuje o nové hospodářské stavby kamenné konstrukce. Staré dřevěné stavby jsou nahrazeny kamennými (Rožmberský 2009; 2010).

## **8. Farní správa a sakrální architektura v oblasti Nepomucka**

V českých zemích se prvotní farní systém začal budovat od 9. století s počátky přijetí křesťanství. V 10. století si budují čeští vládcí kvůli vnitřní organizaci svého panství tzv. hradskou soustavu spojenou se služebnou soustavou. Prvotní kostely byly zřizovány na centrálních správních sídlech. Velkofarnostní církevní organizace tedy byla spojena s hradskou soustavou prvních Přemyslovců. Budováním sakrálních staveb u jednotlivých sídel vznikala potřeba organizace a řízení církevní správy na daném území. Vzniká farnost, základní církevní správní

jednotka v rámci diecéze, kterou řídí biskup. Farnost vedená farářem sdružuje věřící na určitém území, na kterém vykonávali duchovní správu, tj. udělování svátostí – křest, biřmování, svátost oltářní, zpověď, manželství, poslední pomazání, kněžské svěcení (Sommer 2006, 85-89). Je velmi obtížně rekonstruovat přesný rozsah správy jednotlivých farností, nicméně se jednalo jen o malý počet okolních vesnic, tak aby duchovní správce mohl efektivně vykonávat svojí práci (Sommer 2009, 400).

Až do 11. století vznikaly sakrální stavby výlučně na centrálních hradištích (Sommer 2006, 90). Prostor mezi kostely na hradních centrech se začal postupně zaplňovat novými kostely, které budovali z vlastní iniciativy světštlí i církevní hodnostáři až ve 12. století. Šlechta se začala angažovat na venkově, kde budovala svoje nová sídla – dvorce či curie, jejíž součástí byly také nové sakrální stavby. Takové kostely podléhaly farnímu kostelu, od kterého se lišily především v právním systému. Smělo se v nich provádět kázání a sloužit mše, avšak provádění křtu, pohřbů či oslav náboženských svátků bylo výsadou farního kostela. Dobudování sítě farní organizace dovršilo ve 13. století, kdy také můžeme hovořit o definitivní etapě christianizace českých zemí (Klápště 2009, 394).

Farnost je vedena farářem, knězem sídlícím u hlavního kostela farnosti. Nadřazenou institucí pro farnosti bylo biskupství a jemu příslušející území zvaná diecéze. Ke konci 13. století se objevuje nový článek v církevní správě – děkanství. Děkanát je vyšší správní jednotka, která zahrnovala několik farností. Byl to spojovací článek mezi farnostmi a biskupstvím, který taktéž dohlížel na duchovní kázeň, dodržování předpisů a na chod duchovní správy (Sommer 2006; 2009).

Vedle farní organizace, spjaté s duchovním životem svých věřících, existovaly další linie duchovenstva, které se zaměřovaly na jiné aspekty života. Jedná se o řádové, a pro nás důležitější klášterní komunity. Klášterní komunity byly samostatně fungující jednotky, organizované podle řehole sv. Benedikta (Sommer 2006, 88). Klášterní areály byly specifické komplexy budované v rámci přesného schématu



tak, aby mohly fungovat jako autonomní jednotky a zároveň plnit svůj základní úkol – bohoslužbu. Osou každého kláštera byl kostel, ke kterému ze severní či jižní strany přisedala klauzura. Klauzura sestávala ze čtyř na sobě kolmých křídlech, tak aby vzniklo nádvoří, označované za rajský dvůr. V komplexu kláštera byly další stavby jako sídlo opata, noviciát či nemocnice, a další hospodářské a výrobní objekty. Klášterní společenstvo se specializovalo také na širokou škálu výrobní činnosti od produkce potravin až po rukopisy (Sommer 2009a, 257).

Jelikož se v této práci zabýváme oblastí, kde v minulosti působil cisterciácký řád, zmíníme se krátce i o jejich počátcích v Čechách. Cisterciácký řád se dostal do našich zemí za vlády knížete Vladislava II. (1140-1172). První cisterciácký klášter založený v českých zemích se nachází v Sedlci, kde ho nechal vystavět velmož Miroslav. Vznikl v letech 1142-1143 a byl osazen mnichy z hornofalckého opatství Waldsassen. Nedlouho poté, v letech 1144/45 vznikají hned dva další kláštery, a to v západních Čechách v Plasých a v Nepomuku. První byl osazen mnichy z francouzského Langheimu a do druhého přišli z Ebrachu. Ke klášterům cisterciáků založenými ve 12. století také patřily kláštery v Hradišti nad Jizerou, Svaté Pole (dnes obec Klášter nad Dědinou u Třebechovic), Mašťov a Osek (Kuthan 1983, 20).

Na území Nepomucka, které jsme si vytyčili na začátku této práci, leží celkem 10 kostelů – jmenovitě v obcích Čížkov, Kotouň, Mileč, Nepomuk (ve městě se nacházejí 3 kostely), Neurazy, Prádlo, Vrčeň, Žinkovy. Většina z nich se stala farností, i když se farní správa postupem času přesouvala z kostela na jiný a zase zpět, či byla zcela rušena. Proto nedokážeme přesně říci, které obce spadaly pod určitou farnost, můžeme jen říci, že průměrně vychází 2-3 obce na faru. Lze předpokládat, že duchovní měl na starost právě ty nejbližší vesnice ve svém okolí.

Kostel sv. Jakuba, postavený v dřívější vsi Přesanice (dnes ve městě Nepomuk) nedlouho po založení nepomuckého kláštera, je veden k roku 1334 jako farní a v roce 1630 byl povýšen na děkanství. Josefínským dekretem vydaným roku 1786 byl kostel uzavřen a správa

děkanství se přesunula do kostela sv. Jana Nepomuckého v centru města. A teprve až od roku 1860 byl znova otevřen jako boží chrám. Kostel sv. Jana nebyl nikdy farním kostelem, podléhal správně pod zmíněnou farnost na Přesanickém náměstí v Nepomuku (Hostaš – Vaněk 1907, 46-54). Kostel Nanebevzetí Panny Marie, který stojí na vrchu kopce Zelená hora, není v písemnostech uváděn jako farní ani jako filiální, pravděpodobně správně patřil pod děkanství kostela sv. Jakuba v Nepomuku (Hostaš – Vaněk 1907, 114).

Další farní kostel na území Nepomucka leží ve vsi Vrčeň. Již k roku 1352, ze kterého pochází první zmínka o kostelu, je zmiňován jakožto farnost. Kostel ve Vrčni náležel do klatovského děkanátu, podací právo patřilo z části opatům cisterciáckého kláštera a z části místnímu šlechtickému rodu (Pešta 2005, 380).

Kostel Povýšení sv. Kříže ve vsi Prádlo se prvně připomíná v písemnostech jakožto farní až v 16. století (Hostaš – Vaněk 1907, 103, 69), ale dle architektonických prvků byl postaven již ke konci 13. století (Mencl 1939, 54) K roku 1667 je kostel filiálním a vázán k faře nacházející se ve Vrčni. V polovině 19. století je zde opět ustanovena fara (Hostaš – Vaněk 1907, 69).

I ve městečku Žinkovy se nachází farní kostel sv. Václava, který již od svého založení ve 14. století byl vždy uváděn jako farnost (Hostaš – Vaněk 1907, 124).

O posledních dvou kostelech se dovídáme blíže až z 18. století. Prvním z nich je kostel sv. Martina ve vesnici Neurazy. Datum jeho výstavby není známo, nicméně existuje inventář až z roku 1796, ve kterém se kostel udává jako farní. Později byl degradován na filiální kostel, a spadal pod faru Myslívskou, když se zelenohorské panství rozdělilo a Neurazy nadále patřily panství plánickému (Hostaš – Vaněk 1907, 59). Druhý chrám, kostel Narození P. Marie, leží ve vsi Kotouň. Ten byl vybudován společně s blízkou farností na začátku 18. století na základech původního kostela ze 14. století (Národní památkový ústav 2015, [online]).

## 9. Vývoj krajiny – sledování na půdorysech vesnic a plůžiny

Ve středověké kulturní krajině byla vesnice základním prvkem v její struktuře. Struktura vesnice se skládala ze sítě usedlostí (intravilán) a jejího hospodářského zázemí (extravilán). Středověké vesnice měly rozptýlenou zástavbu a i jejich extravilán se skládal z nepravidelných úseků plůžiny (Kuna – Tomášek 2004, 254; Černý 1979, 89).

Od 13. století se půdorys vesnic mění do podoby přesně vymezeného prostoru, s plánovitě rozloženými parcelami usedlostí i polností. Během dalších staletí sídelního vývoje docházelo k zánikům vsí či k jejich přesunům do jiných míst. Vývoj sídelních struktur vesnického prostředí lze sledovat na základě půdorysů vsí a jejich hospodářského zázemí – plůžiny (Kuna – Tomášek 2004, 257).

Středověké vesnice lze schematicky rozdělit podle tvaru jejich půdorysů. Zcela základní rozdělení půdorysných typů je na a) typ přírodní a na b) typ normový. Vesnice přírodního typu byly budovány bez určitého plánu a jednotlivé usedlosti stály volně v terénu. Takové vesnice lze stářím rámcově řadit do raného středověku. Vesnice druhého typu byly budovány již podle stanoveného plánu. V této skupině se vesnice rozdělují do několika dalších typů: lesní lánová ves; silniční ves; návesní ves (Černý 1979, 56).

Lesní lánové vsi byly zakládány v pozdním středověku v lesní krajině v blízkosti vodních toků. Usedlosti řazené vedle sebe podél cesty, která vedla rovnoběžně s vodním zdrojem, stály většinou ve dvou řadách, někdy i jen v jedné řadě. Přímo na humno usedlosti se napojoval lán, proto nese označení lán záhumenicový, který se většinou táhnul až ke hranicím katastru obce. Typická lesní lánová ves se skládala z cca 30 usedlostí, které se táhly podél osy většinou celým katastrem vesnice v délce v rozmezí 2 až 3 km. Běžné bylo budování i kratších lesních vsí, ve kterých byl menší počet usedlostí v dvouřadu blíže u sebe. Tyto vsi měly často další polní tratě nenavazující přímo na vesnici. Další možností budování lesních vsí bylo na kruhovém půdoryse, kdy se cesty paprčitě sbíhaly k středu vesnice. Při kruhové

podobě obce vznikaly mezi usedlostmi mezery, které se využívaly jako zahrádky, a v extravilánu tzv. klínové lány. Silniční vesnice se liší od lesních lánových, že mají vždy dvě řady domů stojící po obou stranách cesty, přičemž jsou domy užší stranou do silnice a těsně na sebe navazují. V návěsní silniční vsi se cesta rozšiřuje v otevřené prostranství, na kterém stával kostel. Stranou od hlavních cest se budovaly menší vesnice, do kterých vedla jen jedna cesta, která ve vesnici i končila, takovými vesnicím se říká ulicovky. Návěsní vesnice mají trojúhelnou nebo obdélnou návěs, které dominuje kostelní stavba. Usedlosti jsou budovány těsně vedle sebe podél návsi. Podobným způsobem jako lesní návěsní vsi se stavěly vesnice zvané okrouhlice. Okrouhlice měly kruhový půdorys s hustě k sobě posazenými usedlostmi kolem návsi. Do vsi vedla také jediná cesta v ní končící. Návěsní vesnice se zakládaly již před rokem 1200 (Černý 1979, 56-59).

Hospodářské zázemí středověkých vesnic se také řídilo jistými zákonitostmi, takže bylo jednou z částí strukturovaného vesnického prostředí. Hlavním prvkem strukturovaného zázemí byly plužiny, které se členily do parcel. Parcely se vyměřovaly v lánech (18-27 ha), jednotlivé parcely byly od sebe odděleny mezními pásy. Dle jejich půdorysu, velikosti i průběhem lze plužiny rovněž rozdělit na typy: úseková plužina; plužina dělených úseků; traťová plužina; nepravá traťová plužina; délková plužina; záhumenicová plužina (Černý 1979, 89).

Většina vsí na Nepomucku byla vysazena na normovaném půdoryse. Na zkoumaném území se vyskytují vesnice návěsního typu většinou s návsi obdélného či trojúhelného tvaru, ale také několik vsí kruhového půdorysu s paprscitě se sbíhajícími cestami, které spočívají v údolíčkách oklopeny lesnatými vrchy. K tomu se na daném území nachází i několik silničních vesnic. Kolem vesnic vévodí plužiny traťové, které bývají rozděleny do obdélných či jinak pravidelných částí s úzkými, dlouhými, rovnoběžně probíhajícími parcelami. Plužiny ležící u vsí, navazují přímo na pozemky usedlostí, a pokud jim to terén umožňuje, pokračují až na konec extravilánu obce (srov. Černý 1979). Tento

vyspělý systém rozdělení zemědělské krajiny jistě souvisí s příchodem cisterciáků, kteří si hospodářské znalosti přinesli sebou ze západu Evropy.

Pro hodnocení půdorysů vsí v oblasti Nepomucka bylo vybráno několik názorných příkladů. Rozbor půdorysů vsí vycházel z analýzy stabilního katastru – císařských otisků a indikačních skic.

### **9.1. Čečovice**

Vesnice 7 km severovýchodně od Nepomuku u severního úpatí zalesněného kopce Štědrý (668 m. nad m.). Skrz vesnici protéká stejnojmenný potok vlévající se u obce Vrčeň do řeky Úslavy. Obec má oválný půdorys s úzkou, protáhlou návsi, do které vede celkem pět cest ze všech směrů. Usedlosti kolem návsi mají spíše roztráštěnou zástavbu, kterou doplňují zahrádkami. Až na dvě stavby se celá ves skládá z dřevěných budov.

Ves je excentricky umístěná ve svém, až nápadně velkém, katastru blíže k jeho severozápadní hranici. Plužina je rozprostřena kolem vesnice a lány se sbíhají ke vsi v klínech vytvořených cestami. V odstupu od vesnice vznikla plužina s dlouhými úzkými lány, které jsou rozděleny do menších úseků kvůli cestám, nebo nerovnosti terénu (obr. 8).

### **9.2. Čížkov**

Při pohledu na mapu císařských otisků obce Čížkov je vidět dvojitá zástavba. Původní část obce leží na levé straně Čížkovského potoka. Cesta, na které Čížkov leží, opisuje směr potoka. Usedlosti stojí podél široké návsi, které vévodí kostel sv. Jana Křtitele. Za potokem se rozprostírá mladší zástavba chalup, která je již patrná na prvním vojenském mapování. Většina staveb obce je postavená ze dřeva, kostel s farou a školou jsou jediné větší stavby z kamene.

Čížkov můžeme schematicky řadit k silničním návěsním vsím. Jejich zázemí bylo využíváno převážně pro louky, ale i pole s nepravidelnými tvary plužiny (obr. 9).

### **9.3. Klášter**

Vesnice Klášter, u severního úpatí Zelené Hory, je vybudována na troskách bývalého cisterciáckého kláštera. Tomu odpovídá i její půdorys tvaru obdélníka. Ohledem k jejímu vzniku se Klášter vymyká zavedeným schématům vrcholně středověkých vesnic. Lidé využili zbytky klášterních zdí pro svoje domy, není tedy divu, že ves je jedna z mála, která má všechny stavy zděné. Zadní části parcel lidé využívali pro ovocné sady a zelinářské zahrady.

I rozparcelování extravilánu vesnice bylo řešeno jiným způsobem, než bylo obvyklé. Plužina byla rozdělena do nepravidelných úseků o různých délkách a šířkách. Nedaleko od vsi severně byl posazen dvůr Batov, u kterého byla plužina řazena do dlouhých pravidelných lánů. U jižního okraje vsi byl vybudován rybník s mohutnou kamennou hrází, odkud vedl náhon k mlýnskému stavení (obr. 10).

### **9.4. Klikařov**

Malá ves cca 4 km jižně od města Žinkovy ležící na potoce Tůně, který je pravobřežním přítokem Úslavy. Cesta, podél které usedlosti stojí v těsné blízkosti vedle sebe, neběží rovnoběžně s vodním tokem, ale jde k němu kolmo a pokračuje přes potok až do sousední obce. Zajímavostí je u tak malé vesnice sčítající cca deset usedlostí, že drtivá většina staveb je již kamenných.

Extravilán vesnice je tvořen několika úseky plužiny, která je rozdělena na pravidelné obdélné tratě. Dle tohoto popisu můžeme řadit Klikařov ke kratším ulicovkám (obr. 11).

### **9.5. Kozlovice**

Usedlosti na východní straně návsi mají široké parcely a domy stojí delší stranou směrem k návsi. Zatímco na západní straně je tomu opačně, užší parcely a budovy na sebe těsně doléhají. Lány navazují rovnou na humna usedlostí. V Kozlovicích převažují zděné stavby nad dřevěnými. Za severním okrajem vsi pramení drobná vodoteč, na které byly vybudovány dva malé rybníky.

Jedná se o klasickou vesnici návsního typu. Ze třech rohů obdélné návsi vybíhají cesty do všech směrů. Plužiny jsou dlouhé, úzké v pravidelných tratích. Plužiny jsou často přerušované cestami a v místech většího výškového rozdílu se výrazně sužují do svahu. Jinak jsou jednotlivé úseky plužiny rozděleny na pravidelné kratší parcely s rovnoběžnými tratěmi (obr. 12).

### **9.6. Kramolín**

Ves leží přibližně 5 km jižně od Nepomuku. Kramolín lze označit za návsovku s trojúhelníkovitým tvarem návsi, která má v nároží vstupy do vsi. Ze 45 staveb ve vesnici je jich pouze 10 kamenných, včetně malé kapličky na návsi. U usedlostí se nacházely ovocné sady a při východním nároží byl rybníček, ze kterého proudil nejmenovaný potůček vlévající se do blízkého Myslívského potoka. Při jihozápadní cestě vedoucí z vesnice byla vybudována patrně chatová zástavba v místech zvaných „na Podobce“, kolem které se taktéž vytvořily ovocné sady. Za ovocnými sady se rozprostírají luka a až na ně se napojují pravidelně řazené úseky plužiny (obr. 13).

### **9.7. Liškov**

Malá ves 7 km východně od Nepomuku leží v údolíčku u Bílého potoka mezi vrchy Štědrý (668 m. nad m.), Na Kahynkách (552 m. nad m.) a Ve Vrchu (597 m. nad m.). Až do druhé poloviny 18. století nesla název Bezděkov (Profous 1949, 632). Vesnice Liškov má na císařských otiscích stabilního katastru zmapovány taktéž dvě oddělené zástavby. Mladší zástavba představuje hospodářské stavby mlýna společně s drobnějšími celodřevěnými stavbami posazenými v těsné blízkosti Bílého potoka. Na 1. vojenském mapování je patrný pouze samotný mlýn, okolní zástavba vznikala až v průběhu 18. a 19. století. Až na půl tuctu kamenných staveb se celý Liškov skládal z roubených budov. Starší část leží cca 100 metrů západně od potoka, kde usedlosti vytváří dvou řad kolem cesty. Utvořila se tak drobná ulicovitá návěs (obr. 14).

Jednou z mála zděných staveb v Liškově byla sýpka, která je však již zaniklá. Sýpka stávala naproti mohutnému dvoutraktovému

klasicistnímu domu s polovalbovou střechou usedlosti čp. 2, který vznikl v polovině 19. století (Pešta 2005, 211).

### **9.8. Maňovice**

Leží v blízkosti Myslívského potoka, po proudu 2 km od vsi Kramolín. Hlavní cesta ke vsi vede ze severu od Nepomuku. Cesta ústí do kruhové návsi, která je ze tří čtvrtin obestavěna těsně vedle sebe sedícími usedlostmi. Cesta neprochází skrz vesnici, ale stáčí se kolem západní strany hned za humny usedlostí a až za vsí se větví k sousedním vsím. Mohlo by se tedy jednat o návesní ves typu okrouhlice. Pravděpodobně až druhotnou zástavbu představují domy podél silnice vedoucí od Nepomuku a dům stojící přímo veprostřed návsi. V Maňovicích je u každé usedlosti nejméně jedna stavba již zcela kamenná. Názorný příklad jak se venkovské usedlosti pomalu přestavovaly z roubených, dřevěných staveb na kamenné.

Plužina zde nenasedá přímo na usedlosti. Je dělena do nestejně velkých úseků i o rozdílných šířkách jednotlivých tratí. Patrně se přizpůsobovala terénu. Prostor při dvou drobných vodotečích v severní části katastru byl využíván pro luka (obr. 15).

### **9.9. Měcholupy**

Na císařském otisku stabilního katastru obce Měcholupy, která leží nedaleko severozápadně od Nepomuku, je zaznamenána jižně od vesnice úseková plužina v místech zvaných „Bezkoutky“. Plužina se skládá z nestejně velkých a tvarově odlišných úseků, což je stará forma plužiny uplatňující se v raném středověku (obr. 16). Nutno zdůraznit, že se tento typ plužiny využíval i v pozdějších dobách, především kvůli nerovnosti terénu. (Černý 1979, 89)

Usedlosti v obci jsou řazeny po obou stranách protáhlé návsi, která jde přes celou délku vesnice. Na návsi byl umístěn nepatrný rybníček. V blízkosti Měcholup pramení pár malých vodotečí proudící do Úslavy. Stavby mají mezi sebou velké volné plochy, které tamější lid využíval jak ovocné sady. Plužina navazuje na humna usedlostí, ale kvůli přírodním překážkám nevede rovně přes celý katastr. Velké úseky



plužiny se přizpůsobují okolní krajině tak, aby bylo dosaženo maximální délky jednotlivých tratí (obr. 16A).

### **9.10. Nekvasovy**

Ves Nekvasovy leží 6 km jihovýchodně od Nepomuka v údolíčku u soutoku dvou potoků – Nekvasovského a Kovčínského. Jedná se o silniční ves se řadou usedlostí podél cesty, která vede vedle potoka, a se záhumenicovou pásovou plužinou. Pole tedy začínala hned za usedlostmi (obr. 17).

### **9.11. Vrčeň**

Obec leží nad ústím Čečovického a Myslívského potoka do Úslavy. Východně od vsi se nachází již několikrát zmiňovaný vrch Štědrý. Vesnická návěs má tvar písmene „L“. Na nejvyšším bodě návsi, na styku jejích ramen, je situován farní kostel se hřbitovem. Návěs je ze všech stran obepnuta velkým počtem usedlostí. Druhotná zástavba chalupnického rázu vznikala dělením větších gruntů a okolo Čečovického potoka východně od jádra vesnice (obr. 18).

Ve vesnici se dochovalo několik stavení lidové architektury. Až do poloviny 19. století převažovala dřevěná zástavba – například dodnes dochovaný roubený dům čp. 8. Dům stojí při severní části vsi, kde je situován podélně k návsi. Dům má roubenou světnici v kožichu (izolační vrstva z hlíny) a zadní část má zděnou, která dle tradice byla postavena roku 1786. V domě čp. 30 se zas nachází roubená komora a u domu čp. 47 stojí dřevěná stodola (Pešta 2005, 381).

### **9.12. Zahrádka**

Zahrádka leží severovýchodně od Nepomuku v širokém údolí při levém břehu Čížkovského potoka. Jádrem vsi je nepravidelná návěs přibližně obdélného tvaru, která je ze tří stran obklopena usedlostmi. Průběhu 18. a 19. století zde vznikla početná chalupnická zástavba v nepravidelných shlucích (obr. 19).

Většina zástavby byla až do poloviny 19. století dřevěná. Z roubených staveb se dodnes dochovala sýpka u usedlosti čp. 13.

Sýpka z počátku 19. století si zachovala i původní povalovou klenbu, která byla velmi charakterní pro stavby v celé oblasti jižního Plzeňska. Usedlost čp. 13 je výjimečná ještě jednou věcí, a to roubeným komorovým dílem v zadní části domu. Další dobře zachovalý příklad klasicistní architektury v Zahrádce je horní mlýn „u Trsínů“. Zděná obytná část mlýna je kryta polovalbovou střechou a v patře je dosud roubená místnost. Při vsi fungoval ještě jeden mlýn, dolní mlýn „U Kovářů“ byl však zdevastován a moderně přestavěn (Pešta 2005, 389-390).

### **9.13. Vyhodnocení**

Na některých katastrech se plužiny nápadně sbíhají do prázdných míst v krajině. Jedná se o plužiny, které jsou nápadně vzdálené od dnes stojících vsí a do půdorysu katastru jako by byly dodatečně přidány. Mohou to být nepřímé indikátory zaniklých středověkých vsí, ale i dvorů kdy usedlosti postupem času zanikly a byly zarovnané s terénem, ale jejich plužiny byly dále využívány okolními vesnicemi. Jedná se o pouze o tezi, kterou by bylo třeba ověřit terénním výzkumem.

V krajině Nepomucka jsou všechny vsi postavené v blízkosti vodního zdroje, ať se jedná o řeky nebo o drobné bezejmenné vodoteče. Vesnice proto leží v údolích oklopené kopci, které jsou pokryty lesy. Osídlení se zde pohybuje v rozmezí 420 – 500 m n. m. Ve vesnickém prostředí převládala po celý středověk celodřevěné zástavba se srubovou konstrukcí, pouze významné stavby jako kostely a kaple byly budovány z kamene. Až v novověku se postupně nahrazují dřevěné domy za kamenné.

Krajina je silně zahuštěna osídlením, jádra vesnic jsou od sebe vzdálené často jen jeden kilometr. Všeobecně lze říci, že se vzdálenost vesnic pohybuje v rozmezí 1 až 2,5/3 km. To vede i k velké hustotě silniční sítě, kdy katastry vesnic probíhají hlavní dálkové komunikace a okresní cesty, ale i nespočet polních a lesních cest.

Les se udržel pouze na svazích a vrcholcích kopců, jinak celé území bylo postupem času odlesněno a přeměněno na hospodářskou zemědělskou krajinu. V okolí vesnic vznikala zemědělská půda s

plánovitě rozvrženou plužinou. Krajina byla odlesňována z několika důležitých důvodů. Prvotní důvod bylo získání nového místa pro založení vsi a zemědělské půdy. Ustálená vesnice potřebovala dřevo jako základní stavební materiál a jako otop. Těžba dřeva se zvyšovala kvůli výrobě dřevěného uhlí, které bylo zapotřebí v tavicích pecích při těžbě nerostných surovin.

## **10. Využití leteckého laserového skenování pro oblast Nepomucka (případová studie)**

Poskytovatelem lidarových dat v digitální podobě je Český úřad zeměměřický a katastrální (ČÚZK; <https://www.cuzk.cz/>). V archeologii má největší uplatnění především digitální model reliéfu (DMR-4G A DMR-5G). V této práci byl využit model DMR-5G.

Data z laserového leteckého snímkování byla přenesena do prostředí programu GIS (ArcMAP), kde jsou zobrazena v jedné vrstvě a umístěna v prostorovém kontextu. Datové vrstvy se projevují jako plochy velkého množství bodů s proměnlivou hustotou, která je ovlivněna vegetačním pokryvem. V lesním prostředí je koncentrace bodů nižší než na otevřeném prostranství, za to vodní plochy jsou indikovány zcela prázdnými místy. Z bodů je dále nutno vytvořit výškopisný model terénu (DEM), pomocí kterého se data zobrazí rastrově. Model DEM velice přesně vyobrazuje kontinuální průběh reliéfu, ve kterém jsou patrné velké geomorfologické útvary (koryta řek, kopce), nikoliv však menší objekty. Proto je nutné vygenerovat další rastrové modely z tohoto základu, které dovedou zobrazovat i menší terénní nerovnosti. (Holata 2010, 3-6). Pro vyobrazení terénního reliéfu v detailnějším provedení byl použit stínový model reliéfu (tzv. hillshade), který se pro zobrazení lidarových dat používá nejběžněji. Vytváří plastické zobrazení terénního reliéfu i reprezentativní náhled na topografii. Tento model nabízí dobrý základní přehled o charakteru studovaného území i o případném výskytu a podobě antropogenních tvarů reliéfu. Pro usnadnění prezentace výškových rozdílů je vhodné doplnit stínovaný model o

barevnou škálu nebo ho zobrazit perspektivně (Holata 2010, 6-7; John – Gojda 2013, 15).

### **10.1. Areály aktivit – těžební a zemědělská činnost**

Dva lidarové snímky zachycují obec Prádlo s jejím blízkým okolím. Obec leží na pravém břehu řeky Úslavy severozápadně od Nepomuka. Podle názvu i dle znaku obce se zde v minulosti pral zlatonosný písek. K tomu nasvědčují i dochované sejpy po těžbě zlata podél řeky. Prádlo dříve patřilo pod nepomucký cisterciácký klášter, který zde měl vybudovaný poplužný dvůr (Profous 1951, 452).

Na prvním snímku (obr. 20) je zachycena obec Prádlo rozprostírající se pod kopcem Na Skalici (561 m nad m.). Na snímku jsou zachyceny konkávní objekty na jižním svahu kopce, který je dnes celý zalesněn. Pravděpodobně se jedná o jámy po povrchové těžbě nerostných surovin. Těsně pod nimi je zachycena anomálie téměř čtverečného půdorysu, kterou by bylo možné si splést s archeologickým objektem. Nicméně se jedná o mýtinu se spadány stromy. Na druhé straně hřebenu se nachází další shluk konkávních objekty, patrně taktéž stopy po povrchové těžbě nerostných surovin v minulosti.

Na druhém snímku (obr. 21) je zachycena ves Novotníky, ležící v těsné blízkosti vsi Prádla. Na kopci Hůrka (534 m nad m.) tyčící se z jihu nad vsí jsou také patrné stopy po povrchové těžbě v podobě konkávních objektů. Bez bližšího prozkoumání přímo v terénu však nelze říci, v jaké době mohla těžba na kopcích probíhat.

Těžební jámy se vyskytují i na vrchu zvaném Na Kopanínách (570 m nad m.), severně od Životic. Samotný název kopce „Na Kopanínách“ je nepřímým důkazem, že zde kdysi probíhala těžební činnost, a že se tedy jedná o pozůstatky po povrchové těžbě. Laserové letecké skenování zaznamenalo několik desítek konkávních objektů na východním svahu kopce (obr. 22).

V severní části katastru obce Sedliště, ležící na pravém břehu řeky Úslavy severně od Nepomuku, byly zaznamenány v lesním porostu terénní relikty, které se paprscitě sbíhají k jednomu bodu. Může se jednat o zachovalé stopy pluziny zaniklé středověké vesnice. Dalo by se

také očekávat, že v místě, do kterého se sbíhají meze plužiny, stála kdysi ves či hospodářský dvůr (obr. 23).

## 10.2. Obrovo hradiště

Na dalším lidarovém snímku je zachycen vrch Obrovo hradiště (obr. 24), na kterém byla v pravěku i v raném středověku lidská aktivita (např. Metlička 2008; Metlička a kol. 2015). Hradiště se nachází ve výšce 549 m nad mořem a zaujímá rozlohu 2,82 ha (Šaldová 1981, 15). Na snímku jsou patrné stopy opevnění v podobě valových ohrazení. Náhorní plošina je ze tří stran kryta strmými svahy, pouze z východní strany svah pozvolna stoupá. Na náhorní plošinu je tedy nejsnazší vstup z východu, který je však nejsilněji opevněn – mohutným valovým tělesem (obr. 24:2; foto č. 1, 2). Val je přetát na severní straně moderní lesní cestou (foto č. 3, 4). Val je po obou koncích napojen na obvodový val hradiště. Za tímto opevněním se nachází první část hradiště, tzv. „předhradí“, trojúhelníkového tvaru. Západní část náhorní plošiny, tzv. „akropole“ (Škrábek 1970, 20), je obklopena ze všech stran oválným valovým tělesem, a je tak oddělena i od první části hradiště (obr. 24:1). Na severní straně se val akropole jeví v terénu jako terasa na hraně svahu a na jihu jako terénní vlna (Metlička 2008, 208). Samotná akropole se rozprostírá na ploše o 0,34 ha (Šaldová 1981, 15). Jižní svah kopce je přetát zmiňovaným obvodovým obranným valovým prvkem, který od akropole vede zvolna po svahu k východu až k hluboké rokli s prudkými svahy, kde se stáčí vzhůru po svahu k přednímu valu (obr. 24:3). Val vede cca 30 metrů před přední příčný val, který je na této straně zalomen dovnitř hradiště a vytváří tak vstup do hradiště, pravděpodobně se jedná o původní vstup v podobě ulicové brány. Obvodová fortifikace hradiště se na svazích značí terasovitým ochozem o šířce až 4,5 m. O vnitřní konstrukci valových těles nejsou bližší informace, pouze na povrchu jižního obvodového valu vystupují větší kameny, které pocházejí z jeho vnitřní konstrukce (Metlička 2008, 208-209).

Na lidarovém snímku je jasně patrný antropogenní objekt, nacházející se uprostřed předhradí. Jedná se o pravidelný čtyřhranný

útvary, v jehož středu se nachází menší konvexní objekt kruhového tvaru (obr. 24:4), který je dnes zakryt spadajícími stromy. Objekt je obehnaný terénní vlnou čtvercového tvaru, která je velmi nepatrná až na severovýchodní stranu, kde se projevuje výrazným převýšením a velkými kameny na povrchu (foto č. 5, 6, 7).

Při povrchovém sběru se na ploše daného útvaru našlo několik kusů keramických střepů z nádob datované do doby hradištní (Loukota 2014, 26).

### **10.3. Hrad Potštejn**

Hrad Potštejn leží 600 m severně od Obrova hradiště na vrchu Františkov. V terénu jsou dnes dochovány pouze kamenné základy hradních staveb a relikty obranného systému hradu. Ze staveb se nejvýrazněji jeví v terénu kruhovitá věž, tzv. bergfrit (Durdík 1999, 221), která stojí vpředu hradního jádra, a kryla tak palác umístěný v zadní části (obr. 26:3). Před bergfritem byl zbudován mohutný příkop, který odděloval hradní jádro a přední část hradu (obr. 26:2). Po obvodu přední části hradu jsou dodnes patrné relikty po kamenné obranné zdi (obr. 26:4). Před čelem hradu se nachází další příkop, dvakrát širší než první a doplněn o silný valový násep, který je umístěn před ním (obr. 26:1). Potštejn je svírán ze zbylých stran menším příkopem, jelikož zde již nebyla potřeba díky strmým svahům tak mohutný příkop jako před čelem hradu.

## **11. Zhodnocení hlavních vývojových etap proměn krajiny od středověku po novověk**

Před založením cisterciáckého kláštera v Pomuku již existovalo v oblasti Nepomucka osídlení, avšak vsi byly stále řídce rozmístěné v krajině. Doklady o nejstarším středověkém osídlení Nepomucka máme jak z písemných, tak hlavně z archeologických pramenů. Z písemností se jedná o svatovojtěšskou legendu pojednávající o biskupovi Vojtěchovi Slavníkovce (přibližně 956-997). Z archeologických pramenů jsou nejpodstatnější raně středověké pohřební areály – Řesanice

(Schejbalová 2011), Radochovy (Hůrková 1996) a Přesanice (ADČ 2010), a dále také doklady raně středověkého osídlení Obrovo hradiště (Škrábek 1970).

Cisterciácký řád tedy ve 12. století přišel do již osídleného prostředí. Založení kláštera je datováno do let 1144/1145. Jednalo se o důležitou událost, která měla zásadní vliv pro minulou lidskou společnost. S nástupem cisterciáckého kláštera se začala měnit podoba krajiny.

Klášterní stavitelská huť budovala v krajině zcela nové prvky, kterými tak vytvářela tzv. kulturní krajinu. Jednalo se o sakrální stavby, například kostel sv. Jakuba v Přesanicích, založený nedlouho po vzniku kláštera (Mencl 1978, 40). Během 13. a 14. století vybudovali několik dalších kostelů – ve vsi Prádlo, v Řesanicích, v Myslívově, v Kvášňovicích, ve Vrči, v Mileči a na Zelené hoře. Dalším prvkem, kterým klášter strukturoval kulturní krajinu, byly hospodářské jednotky v podobě dvorů, tzv. grangie – Ovčinec, Prádlo, Sulov, Nicov, Želvice, Petrovice, Nekvasovy, Malešov (Čechura 1997). Dvory se vyznačovaly jednotnou podobou, a vždy stály u vodních zdrojů. Stavby vybudované nepomuckou klášterní stavební hutí nesou stejné architektonické prvky, které jsou pro tuto huť charakterní. Jedná se především o stavební detaily, na které uplatňovaly terakotový materiál. Již ve 13. století klášter sériově vyráběl typizované tvárnice z pálené hlíny. Z pálené hlíny vyráběly celou řadu architektonických prvků jako klenáky žeber, klenební příbory, ostění oken a dveří či pruty kružbových oken, přičemž na stavbách dokonale využívali kombinace terakoty a kamene (Kovář 2016).

K první polovině 15. století dosáhl klášterní velkostatek svého vrcholu, kdy majetkově vlastnil 3 města – Blovice, Nepomuk, Plánice a téměř 70 vsí. Doména nepomuckého kláštera byla vcelku uceleným územím, až na několik ostrůvků pozemků drobné šlechty. Drobná šlechta sídlila ve vsi Vrčeň, v Řesanicích, v Žinkovech. Páni ze Žinkov vybudovali ve 13. století svoje nové sídlo, hrad Potštejn (Čechura 1997).

V roce 1419 vypukly husitské války, které postihly i kraj v okolí Nepomucka. V roce 1420 byl nepomucký klášter, společně s Nepomukem a opevněným kostelem na Zelené hoře vypleněn. Z této události se již cisterciácký konvent nevzpamatoval. Majetek kláštera přešel pod královskou korunu, která ho udělovala různým šlechticům do zástavního držení. Až roku 1557 byl bývalý klášterní majetek darován Adamu ze Šternberka do dědičného vlastnictví. Adam se usídlil na zelenohorském vrchu s opevněným kostelem a vzniká tak Zelenohorské panství. Během těchto dlouhých let, co byl klášterní majetek pouze v zástavním držení, do něho nikdo neinvestoval a postupně pustl. O tom svědčí i zápis v deskách zemských, který se vztahuje k onomu udělení majetku Adamovi ze Šternberka, a ve kterém je zapsáno 9 pustých (Částkov, Malešov, Chocenice, Borek, ve Vrčni, v Nové Vsi, v Soběsukách, v Želvicích a v Nekvasovech) hospodářských dvorů (Rožmberský 2008).

Zelenohorské panství se posléze dělí mezi Adamovy potomky a dále se rozprodávalo. Na území bývalé klášterní domény tak vzniklo několik šlechtických panství i statků bohatých měšťanů. O tom vypovídá zápis v berní rule z roku 1651. K zelenohorskému panství již náleželo pouze město Nepomuk a 19 okolních vesnic se středobodem na Zelené hoře, kde rod Šternberků přebudoval své sídlo na zámek v raně barokním stylu v letech 1669 až 1671. Okolo města Plánice vzniklo plánické panství a se sídlem u Blovic zas panství hradištní. Rozsah zelenohorského panství se již pak výrazně nezměnil. Lze předpokládat, že panství mělo své hranice v terénu jasně vyznačené. Relikty takové hranice se nám dochovaly v podobě strouhy s nízkým valem a kamennými mezníky v polesí Chýlava, kde procházela hranice mezi Zelenohou horou a Hradištěm.

Chýlavské polesí se během vrcholného středověku proměnilo na jeden velký těžebně-sídelní areál, který byl využíván po dlouhá staletí až do druhé poloviny 19. století. Lze předpokládat, že těžební činnost se zde provozovala již za doby kláštera, nicméně jisté doklady o těžbě souvisejí až s výrobou železa na zelenohorském a hradištském panství.



O těžbě železné rudy a jejím zpracováním máme mnoho archeologicky zdokumentovaných důkazů. Jedná se především o rozsáhlá těžební pole s desítkami až stovkami těžebních jam. A pozůstatky milířišť po výrobě dřevěného uhlí, potřebného do železářských pecí. Vsi ležící v blízkosti lesa se zřejmě specializovaly na těžbu a zpracování železné rudy, jak vyplývá z archeologických nálezů, ale i z jejich názvů – např. Stará Huť, Nová Huť (Páv 1995). Charakteristickým znakem železářských hutí bylo jejich umístění v krajině u vodních toků, jelikož hamr byl poháněn vodním kolem.

O mlýnech a mlýnských zařízení se v písemnostech prvně objevují záznamy v 17. století. První konstrukce mlýnů byly dřevěné, až počátkem 19. století docházelo k jejich přebudování z kamene. Většina mlýnů byla v provozu až do 20. století. S budováním mlýnů souvisela i výstavba rybníků, které sloužily jako zásobárna vody pro mlýnské zařízení.

Železářny na hradištské straně ukončily činnost již v letech 1760 až 1780, kvůli nedostatku dřeva. Vytěžením blízkých lesů došlo k přeměně kulturní krajiny. Z oblasti okolo Vlčic a Ždírcce zůstala po těžbě dřeva pouze vyprahlá kamenitá planina. (Hofman 1946). Nicméně železářské pece a hamry v zelenohorském panství pracovaly dále, dokonce se otevíraly i nové štoly. Těžba pokračovala až do roku 1870, kdy došlo k úplnému ukončení těžby železné rudy v Chýlavském lese. (Koželuh 2006).

V 17./18. století probíhala rozsáhlá přestavba kostelů do nového, barokního slohu, ale docházelo i k vybudování zcela nových kostelů a kaplí, což přímo souviselo s rostoucí oblibou svatojánského kultu. V Nepomuku vzniká velkolepý chrám sv. Jana Nepomuckého kostel. Na svahu kopce Chlumeč nad vsí Vrčeň byla vybudována kaple sv. Vojtěcha. V Kotouni zas zcela nový kostel Narození P. Marie (Hostaš – Vaněk 1907).

## 12. Závěr

Tato práce se zabývala vývojem historické kulturní krajiny v oblasti Nepomucka v době středověku až novověku. Pro studium minulé kulturní krajiny byla využita široká škála pramenů – archeologických, písemných, kartografických, stavebně-historických.

Pro poznání podoby středověkých vesnic a jejich přilehlých pozemků bylo nahlíženo do císařských povinných otisků stabilního katastru (dostupné na <http://www.cuzk.cz/>). Od 13. století se půdorys vesnic mění do podoby přesně vymezeného prostoru, s plánovitě rozloženými parcelami usedlostí i polností (Kuna – Tomášek 2004). Na Nepomucku převažují vesnice návesního typu s návsí obdélného či trojúhelného tvaru. V krajině okolo vesnic uplatňovali lidé traťové plužiny, které shlukovali do obdélných či jinak pravidelných částí s úzkými, dlouhými a rovnoběžně probíhajícími liniemi. Tento vyspělý systém strukturování krajiny nepochybně souvisel s příchodem cisterciáckého řádu.

V práci byly využity i snímky pořízené leteckým laserovým skenováním (LiDAR). Na třech snímkách (obr. 20, 21, 22) jsou zachyceny terénní reliкty po povrchové těžbě nerostných surovin na svazích kopců – Na Skalici, Hůrka, Na Kopaninách. V severní části katastru obce Sedliště byly zaznamenány lidarem v lesním porostu terénní reliкty plužiny, které se paprscitě sbíhají k jednomu místu. Mohlo by se jednat o pozůstatky zaniklé středověké vesnice (obr. 23). Nicméně bez ověření terénním výzkumem si nemůžeme být jisti.

Zajímavé terénní reliкty se ukázaly na lidarovém snímku Obrova hradiště. Na hradišti se několikrát uskutečnil terénní výzkum, převážně nedestruktivního rázu (Metlička 1995, Škrábek 1970). Na vrchu bylo v raném středověku vybudováno opevněné sídliště, po němž jsou dnes v terénu patrné fortifikační prvky. Na snímku je patrný čtyřhranný valový útvar s mírnou vyvýšeninou uprostřed, o kterém dosud nejsou bližší informace o jeho účelu (obr. 24:4). Chronologicky by jej šlo zařadit do doby hradištní podle nálezů keramických střepů na jeho povrchu, který učinil Martin Loukota, když zde prováděl povrchový sběr (Loukota 2014).

Kulturní krajina je strukturovaný lidský svět, který je utvářen mnoha prvky – dvory, mlýny, sakrálními stavbami, vesnicemi s plužinami, těžebními areály a s nimi související výrobními areály, cestami atd. Kulturní krajina je tak neohraničené místo s plošně zaplněnými areály, ve kterých probíhaly lidské aktivity. Nejen skrz artefakty, ale i prostřednictvím svých činností (rozvíjení specializací) lidé mezi sebou komunikovali, rozvíjeli a upevňovali tak vztahy ve společnosti. Lidské aktivity tedy utvářely lidské svět, proto není možné přesně vytyčit hranice některé lidské společnosti (srov. Neustupný 1994; 2010).

Pro poznání nepomuckého regionu jsou pro nás zásadní nedestruktivní metody archeologické analýzy. Už jen z hlediska neporušování archeologických památek a jejich zachování pro budoucí generace by měly nedestruktivní metody mít přední místo v každém archeologickém výzkumu. Pro studium vývoje osídlení, pro identifikaci a bližší poznání sídelně-výrobních komponent v kulturní krajině nebyly dosud na Nepomucku využity veškeré možné druhy nedestruktivním metod. Především zapojení letecké archeologie do studia osídlení na tomto území, by mohlo přinést nečekané výsledky. I využití lidarových dat má obrovský potenciál pro výzkum velkých, ucelených částí krajiny, jak dokládá například případová studie (kap. 10) obsažená v této práci.

### **13. Informační zdroje**

Anderle, J. – Rožmberský, P. – Švábek, V. 1985: Džbánek. Ročenka Klubu Augusta Sedláčka. Plzeň. 105-111.

Anderle, J. – Rožmberský, P. – Švábek, V. 1993: Výsledky povrchového průzkumu cisterciáckých dvorů na Plzeňsku. In: Castellologica bohémica 3. Praha. 261-270.

Baroch, K. 2007: Nepomuk – město s bohatou historií. Nepomuk.

Beneš, A – Škrábek, K. 1973: Žinkovy, okr. Plzeň-jih, Výzkumy v Čechách 1970, 176-178.

Berndorf, A. 1927: Zelená Hora. II. dějiny zámku a statku zelenohorského. In: Lábek, V. (ed.): Památná místa našeho kraje, svazek 5. Plzeň.

Berndorf, A. 1962: Zaniklé vesnice Hloupov a Chotěšov. Zpravodaj Místopisné komise ČSAV III. 21-24.

Berndorf, A. 1964: O zaniklém nepomuckém klášteře a okolí, Zpravodaj Místopisné komise ČSAV V, 7-13, 75-79.

Berndorf, A. 1966: Toponomastika jakožto pomocnice při nedostatku dokladů a pramenů. In: Onomastické práce 1. Praha. 19-24.

Berndorf, A. 1985: Dodatky k „Místním jménům Čech“ o vesnicích zaniklého nepomuckého klášteře. Zpravodaj Místopisné komise ČSAV IV, 202-204.

Berndorf, A. 1992: Obrazy z dějin Nepomuka. Díl 3. Plzeň.

Bičík, I. – et. al. 2009: Půda v České republice. Praha.

Bofinger, J. – Hesse, R. 2011: Neue Wege der archäologischen Prospektion aus der Luft. Mit Airborne-Laserscanning Bodendenkmalen auf der Spur. Denkmalpflege in Baden-Württemberg 40/1, 35-39.

Boháč, Z. 1978: K metodice studia dějin předhusitského osídlení v Čechách. Historická geografie 17, 3-59.

Canivez, J. M. 1933: Statuta Capitulum Generalium Ordinis Cisterciensis ab anno 1116 ad annum 1784, tom. 1

Čechura, J. 1997: Statky klášteře Pomuk před r. 1420. In: Minulostí Západočeského kraje, roč. 32, 7-18.

Černý, E. 1979: Zaniklé středověké osady a jejich plužiny. Praha.

Demek, J. – et. al. 1965: Geomorfologie českých zemí. Praha.

- Dohnal, M. 2003: Historická kulturní krajina v novověku: vývoj vsi a plužiny v Borovanech u Bechyně. Praha.
- Dolanský, T. 2004: Lidary a letecké laserové skenování, Acta Universitatis Purkynianae. 99. Ústí nad Labem, UJEP FŽP.
- Durdík, T. 1999: Ilustrovaná encyklopedie Českých hradů. Praha.
- Fišera, Z. 2015: Opevněné kostely v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. I. díl. Praha.
- Haas, A. 1954: Berní rula 27. Kraj Prácheňský I. Praha.
- Hesse, R. 2010: LiDAR derived local relief models: new tool for archaeological prospection. Archaeological Prospection 17, 67-72.
- Hofmann, G. 1981: Staré železářství na Podbrdsku. VSP 19. Příbram.
- Hofmann, G. 1971: Výroba železa v Čechách a její rozmístění od sklonku 16. století do poloviny 19. století. In: Z dějin hutní výroby (Rozpravy NTM, sv. 47). Praha.
- Holata, L. 2010: Základní metodika zpracování a vyhodnocení lidarových dat za účelem identifikace antropogenních tvarů reliéfu (na příkladu produktu DMR 5G). Plzeň.
- Hostaš, K. – Vaněk, F. 1907: Soupis památek historických a uměleckých v království českém od pravěku do počátku 19. století. Politický okres přeštický, svazek 25. Praha.
- Hůrková, J. 1996: Okresní muzeum v Klatovech. Zprávy ČAS. Supplement 27. Klatovy.
- Challis, K. – Kokalj, Ž. – Kincey, M. – Moscrop, D. – Howard, A. J. 2008: Airborne lidar and historic environment records. Antiquity 82, 318. 1055-1064.

Charvátová, K. 1987: Hospodářské dvory klášterů ve světle písemných pramenů. *Archaeologica historica* 12. Brno. 287-299.

Charvátová, K. – et. al. 1994: Řád cisterciáků v českých zemích ve středověku. Praha.

Chodějovská, E. – Semotanová, E. 2015: Historické krajiny Čech: Třeboňsko – Broumovsko – Praha. Praha.

Gojda, M. 2000: Archeologie krajiny. Vývoj archetypů kulturní krajiny. Praha.

Gojda, M. 2004: Letecká archeologie a dálkový průzkum. In: Kuna, M. a kol.: *Nedestruktivní archeologie*. Praha. 49-116.

Gojda, M. - John, J. 2013: Principy leteckého laserového skenování a jeho využití pro dálkový archeologický průzkum. In: Gojda, M. – John, J. a kol.: *Archeologie a letecké laserové skenování krajiny*. Plzeň. 8-19.

Jaromír, D. 1965: Geomorfologie českých zemí. Praha.

Klápště, J. 2005: Proměna českých zemí ve středověku. Praha.

Klápště, J. 2009: Kolonizace. In: Sommer, P. – Třeštík, D. – Žemlička, J. (eds.): *Přemyslovci, Budování českého státu*. Praha. 394-397.

Kokalj, Ž. – Zakšek, K. – Oštir, K. 2011: Application of sky-view factor for the visualisation of historic landscape features in lidar-derived relief model. *Antiquity* 85, 263-273.

Kotrba, V. 1951: Česká středověká architektura cihlová. Její hospodářské a společenské základy a výtvarné zařazení. Praha. Disertační práce.

Koutek, T. 2014: Románské kostely Čech. Praha.

Kovář, M. 2016: K otázce stavební huti pomuckého kláštera ze sklonku rané gotiky a jejímu okruhu. In: Jižní Plzeňsko XIV. Historickovlastivědný sborník Muzea jižního Plzeňska v Blovicích. Blovice. 67-107.

Koželuh, J. 2006: Dolování železné rudy v polesí Chýlava. In: Jižní Plzeňsko IV. Historickovlastivědný sborník Muzea jižního Plzeňska v Blovicích. Blovice. 27-39.

Koželuh, J. 2008: Nekvasovy (1558-1848). In: Jižní Plzeňsko VI. Historickovlastivědný sborník Muzea jižního Plzeňska v Blovicích. Blovice. 37-50.

Král, J. 2006: Žinkovy. In: Výzkumy v Čechách 2003. Praha, 345-346.

Křivánek, R. 2004: Geofyzikální metody. In: Kuna, M. a kol.: Nedestruktivní archeologie. Praha. 117-183.

Kudrnáč, J. 1961: Rekonstrukce přirození krajiny v okolí zkoumaných hradišť a osad. In: Památky archeologické 52. 609-615.

Kuna, M. 2004: Povrchový sběr. In: Kuna, M. a kol.: Nedestruktivní archeologie. Praha. 305-352.

Kuna, M. – Tomášek, M. 2004: Povrchový výzkum reliéfních tvarů. In: Kuna, M. a kol.: Nedestruktivní archeologie. Praha, 237-275.

Kuthan, J. 1983: Počátky a rozmach gotické architektury v Čechách. Praha.

Líbal, D. 1995: Církevní architektura Plzeňska. In: Fajt, J. (ed.): Gotika v západních Čechách. Praha. 250-264.

Líbal, D. 2001: Katalog gotické architektury v Čechách do husitských válek. Praha.

Loukota, M. 2014: Obrovo hradiště – „Žinkovy“ v kontextu vývoje pozdní doby bronzové a raného středověku. Západočeská univerzita. Plzeň. Bakalářská práce.

Löw, J. – Novák, J. 2008: Typologické členění krajín České republiky. In: Fridrich, L. (ed.): Urbanismus a územní rozvoj XI. Praha. 19-23.

Mencl, V. 1939: Lapidárium památek cisterciáckého kláštera nepomuckého, Zprávy památkové péče 3, 53-54.

Mencl, V. 1941: Výkop nepomuckého kláštera, Zprávy památkové péče 5, Praha.

Mencl, V. 1971: Cisterciácký klášter v Nepomuku (osada Klášter), Popis, historický rozbor a zpráva o výkopu z roku 1941. nepublikovaný rukopis uložený v archivu Národního památkového ústavu v Praze.

Mencl, V. 1978: Předrománská a románská architektura v západních Čechách. Plzeň.

Metlička, M. 1995: Žinkovy/ okr. Plzeň – jih – Žinkovy „Obrovo hradiště“. Hlášení Západočeského muzea v Plzni, oddělení prehistorie, čj. 4/1995.

Metlička, M. 2008: Pravěká a raně středověká hradiště v západních Čechách. Univerzita Karlova. Praha. Nepublikovaná diplomová práce.

Metlička, M. a kol. 2015: Pravěk a raný středověk jihozápadních Čech. Plzeň

Mikyška, R. – et. al. 1968: Vegetace ČSSR A2. Praha.

Moravcová, K. 2009: Zaniklý dvůr Rájov. In: Vařeka, P. – Rožmberský, P. (eds.): Středověká krajina na střední Úslavě I. Plzeň. 143-159.

Neustupný, E. 1986: Sídlní areály pravěkých zemědělců. Památky archeologické 77, 226-234.

Neustupný, E. 1994: Settlement area theory in Bohemian archaeology. Památky archeologické – Supplementum 1, 248-258.

Neustupný, E. 2007: Metoda archeologie. Plzeň.



- Neustupný, E. 2010: Teorie archeologie. Plzeň.
- Páv, J. 1995a: Zaniklé železářny v povodí Úslavy. Blovice.
- Páv, J. 1995: Železářství na hradištském panství u Vlčic a Žďáru. In: Zaniklé železářny v povodí Úslavy. Plzeň.
- Pešková, J. 1998: Role vědomí v dějinách. Praha.
- Pešta, J. 2005: Encyklopedie českých vesnic, díl III. Jižní Plzeňsko. Praha.
- Pícka, J. 2002: Povrchový průzkum severovýchodního Nepomucka (okr. Plzeň-jih), rkp. dipl. práce uložena na Katedře archeologie Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni. Plzeň.
- Pícka, J. 2004: Ždírec u Blovic, poloha „Pod Hřebenem“. K lokalizaci výzkumu J. L. Píče, Sborník Západočeského muzea v Plzni, Historie 7, 191-205.
- Pícka, J. 2009: Archeologické poznání regionu. In: Vařek, P. – Rožmberský, P. (eds.): Středověká krajina na střední Úslavě I. Plzeň. 19-23.
- Profous, D. 1949: Místní jména v Čechách: jejich vznik, původní význam a změny. Díl 2. Praha.
- Profous, D. 1951: Místní jména v Čechách: jejich vznik, původní význam a změny. Díl 3. Praha.
- Profous, D. 1954: Místní jména v Čechách: jejich vznik, původní význam a změny. Díl 1. Praha.
- Profous, D. – Svoboda, J. 1957: Místní jména v Čechách: jejich vznik, původní význam a změny. Díl 4. Praha.
- Přerostová, H. 2009: Zaniklá vesnice Bzík. In: Vařeka, P. – Rožmberský, P. (eds.): Středověká krajina na střední Úslavě I. Plzeň. 81-97.

Rožmberský, P. 1985: Chocenice, okr. Plzeň – jih. BZO 1982 – 1983. Praha. 45-46.

Rožmberský, P. 1989: Polesí Chýlava. In: Kroniky a současnost č. 10. Plzeň. 12- 25.

Rožmberský, P. 1999: Zaniklé středověké vesnice na území okresu Plzeň-jih, Zpravodaj OM Plzeň-jih a SOKA Plzeň-jih v Blovicích 20, 3-20.

Rožmberský, P. 2008: Zelenohorské panství roku 1558. In: Jižní Plzeňsko VI. Historickovlastivědný sborník Muzea jižního Plzeňska v Blovicích. Blovice. 31-36.

Rožmberský, P. 2008a: Zaniklé vesnice jižního Plzeňska. Blovice.

Rožmberský, P. 2008b: Dvory plaských cisterciáků. Plzeň.

Rožmberský, P. 2009a: Dějiny sídel na střední Úslavě. In: Vařeka, P. – Rožmberský, P. (eds.): Středověká krajina na střední Úslavě I. Plzeň. 25-70.

Rožmberský, P. 2009: O mlýnech na potoku Víška I. In: Jižní Plzeňsko VII. Historickovlastivědný sborník Muzea jižního Plzeňska v Blovicích. Blovice. 65-87.

Rožmberský, P. 2010: O mlýnech na potoku Víška II. In: Jižní Plzeňsko VIII. Historickovlastivědný sborník Muzea jižního Plzeňska v Blovicích. Blovice. 39-68.

Rožmberský, P. 2012: Poplužní dvůr, ovčín a mlýn v Želvici. In: Jižní Plzeňsko X. 3-18.

Sádlo, J. 1994: Krajina jako interpretovaný text. In: Beneš, J. – Brůna, V. (eds.): Archeologie a krajinná archeologie. Nadace projekt sever. Most. 47-54.

Smitka, J. – Rožmberský, P. (ed.) 1994: Popis Zelené Hory a Plánice. Příloha Hlásky II.

Sommer, P. 2006: České země v raném středověku. Praha.

Sommer, P. 2009: Druhá vlna christianizace české společnosti. In: Sommer, P. – Třeštík, D. – Žemlička, J. (eds.): Přemyslovci, Budování českého státu. Praha. 398-409.

Sommer, P, 2009a: Nejstarší kláštery Čech a Moravy. In: Sommer, P. – Třeštík, D. – Žemlička, J. (eds.): Přemyslovci, Budování českého státu. Praha. 254-269.

Sýkora, D.: Po stopách dolování na železnou rudu. Nástin dějin zaniklých hutí a hamrů na panství Hradiště a statku Žďáru u Blovic v Plzeňském kraji od roku 1770 – rukopis.

Šaldová, V. 1981: Westbohlen in der Bronzezeit. Befestigte Höhensiedlungen Okrouhlé Hradiště. Praha.

Škrábek, K. 1969: In: Bulletin záchranného oddělení 6/1968. Archeologický ústav ČSAV, 56-57. Praha 1969.

Škrábek, K. 1970: Muzejní práce – 10 roků činnosti pracovníků OM v Blovicích. Blovice.

Štajnochr, V. 1993: Náčrt problematiky etnoekologických vztahů. In: Muzejní a vlastivědná práce 31. Časopis společnosti přátel starožitností 101. 207-227.

Štular, B. – Kokalj, Ž. – Oštir, K. – Nuninger, L. 2012: Visualization of lidar-derived relief models for detection of archaeological features. Journal of Archaeological Science 39/11, 3354-3360.

Švejnoha, J. 2009: Sídliště v poloze „Pod Hřebem“. In: Vařek, P. – Rožmberský, P. (eds.): Středověká krajina na střední Úslavě I. Plzeň. 71-80.

Trefný, M. – Švejcar, O. 2011: Výsledky povrchových průzkumů metodou sběru. In: Gojda, M. – Trefný, M. (eds.): Archeologie krajiny pod Řípem. Plzeň 80-102.

Tomášek, M. 2007: Půdy České republiky. Praha.

Vařeka, P. – Holata, L. – Přerostová, H. – Švejnoha, J. 2008: Zaniklé středověké vesnice na Blovicku (Plzeňský kraj). In: *Archaeologica historica* 33. Brno.

Vlček, P. 2006: Encyklopedie českých zámků. Praha.

Vlček, P. – Sommer, P. – Foltýn, D. 1997: Encyklopedie českých klášterů. Praha.

Young, J. 2011: Lidar for dummies. Indianapolis.

Zeman, J. – Sláma, J. – Buchvaldek, M. 1971: Pozdně halštatské a slovanské hroby z Řesanic, okres Plzeň – jih. *Památky archeologické* 62, 364-405.

Žemlička, J. 2002: Počátky Čech královských 1198-1253. Proměna státu a společnosti. Praha.

Žižka, J. 2016: Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách. Praha.

### **12.1. Prameny**

ADČ – Kuna, M. – Křivánková, D. 2010: Archeologická databáze Čech, Archeologický ústav AVČR, Praha.

BR XXIII. – Doskočilová, M. 1952: Berní rula 23. Kraj Plzeňský I. Státní ústřední archiv. Praha.

BR XXIV. – Čadková, I. – Zahradníková, M. 2002: Berní rula 24, Kraj Plzeňský II. Státní ústřední archiv. Praha.

CB. I. – Friedrich, G. 1904: *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*. Svazek I. Praha.

FRB – Emler, J. 1884: *Fontes rerum bohemicarum* 2. Praha.

Kotouň: kostel Narození Panny Marie. Národní památkový ústav: Památkový katalog [online]. Praha, 2015 [cit. 2018-04-27]. Dostupné z: <http://pamatkovykatalog.cz>

## **14. Summary**

Monitoring the development and transformation of medieval and modern cultural landscape of Nepomuk at the time of *longue duree* is the main theme of this work. The aim of the thesis is to describe the dynamics of the development of the settlement structure, its changes and stabilization over time. This includes the study of village settlements and their environment, as has the use of settlement hinterland to economic activities. Also, the development of land holdings and monastery manor and parish organization are outlined. In order to achieve the stated goal, questions from the area of historical landscape as well as from the settlement and spatial archeology will be studied using written, cartographic, archaeological and building-historical sources.

From the written sources are used land registers. For studying and possibly reconstructing the landscape in the past, it is also the most important source of historical mapping. In addition, the information obtained from archaeological finds databases (mainly ADČR and SAS) will be used in the work, and airborne laser scanning (LiDAR) will be used for wooded landscape.

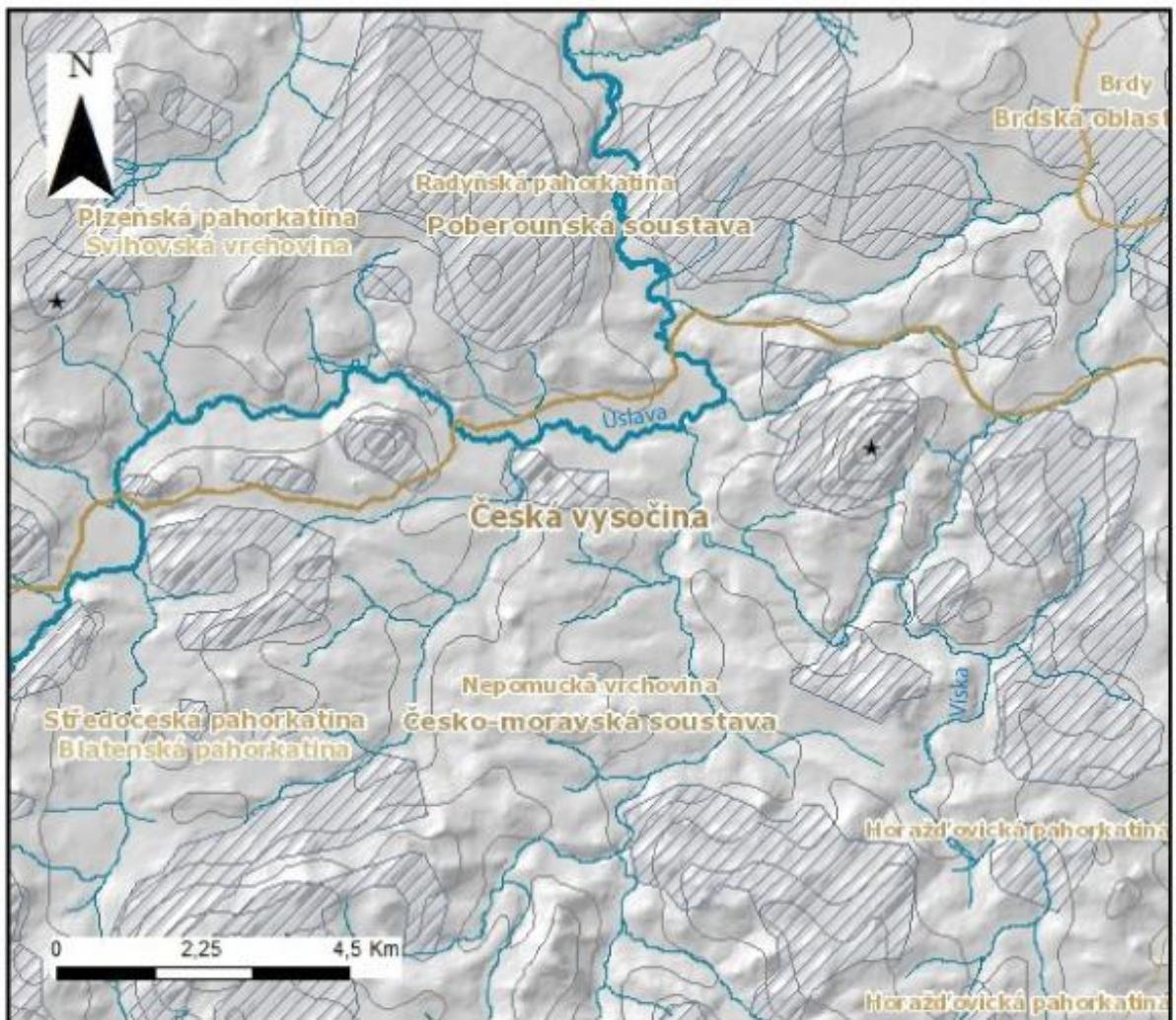
Through heuristics of all available sources, a whole range of data has been obtained that are used to create reconstruction maps in geographic information systems (GIS). The maps created will demonstrate the dynamic transformation of the landscape and settlements in the different periods from the Medieval to the Modern Period.

## 15. Příloha

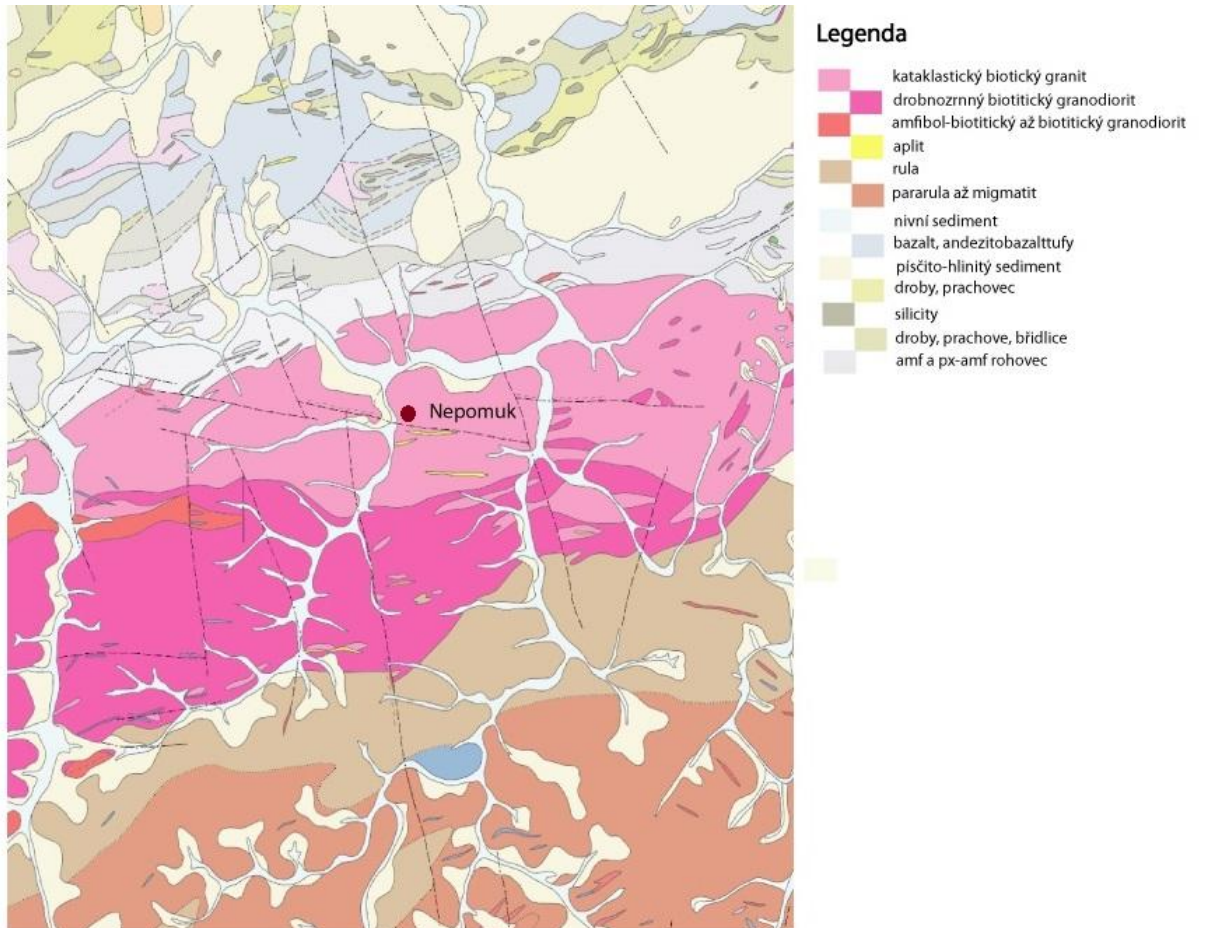
V příloze obsažené snímky pocházejí z císařských otisků stabilního katastru a z vojenských mapování, převzato z digitalizovaného archívu map Českého úřadu zeměměřického a katastrálního.

Dostupné z: <http://archivnimapy.cuzk.cz/uazk/pohledy/archiv.html>

Obrázek 1. - Geomorfologická mapa oblasti Nepomucka.

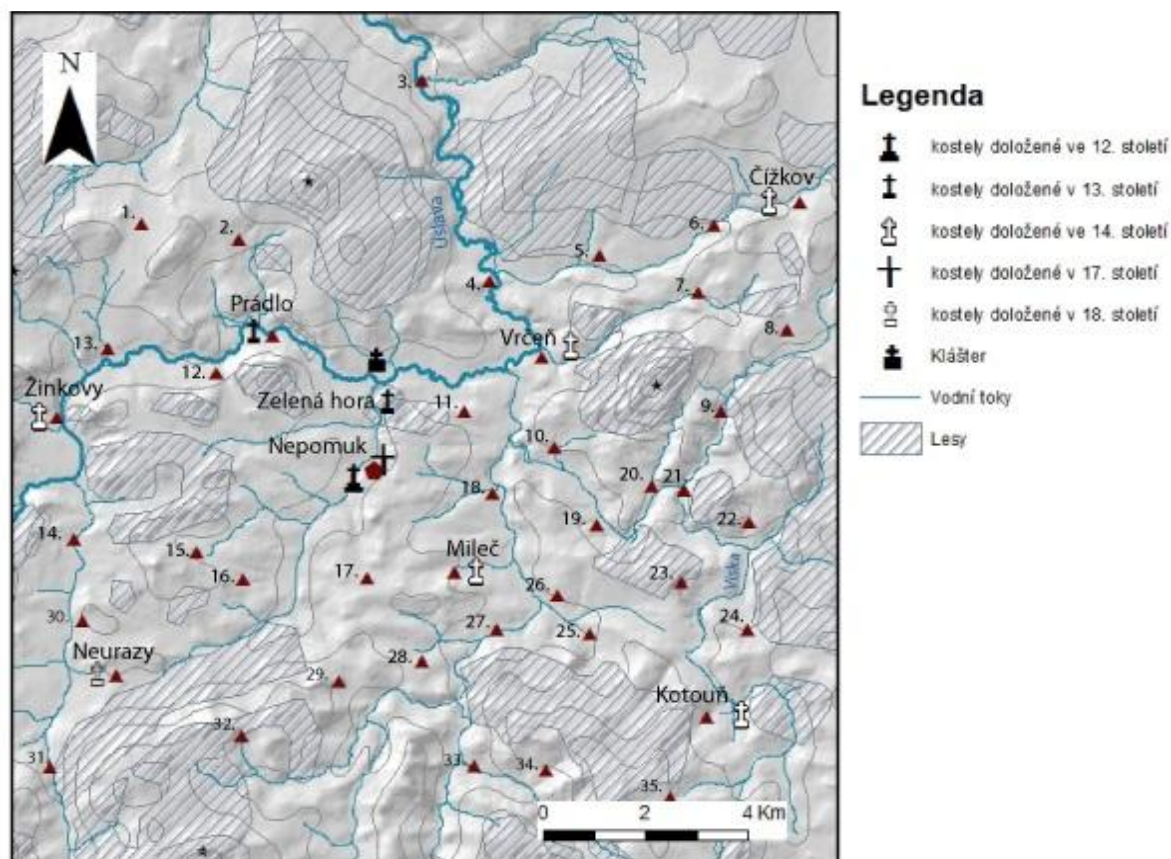


Obrázek. 1A – Geologická mapa oblasti nepomucka. Zdroj: © Česká geologická služba, Český úřad zeměměřický a katastrální.





Obrázek 2 – Kostely na Nepomucku, rozdělené dle staletí, do kterého lze klást vznik jednotlivých kostelů. Rozdělení provedeno na základě písemných pramenů a datovatelných architektonických prvků a archeologických nálezů.

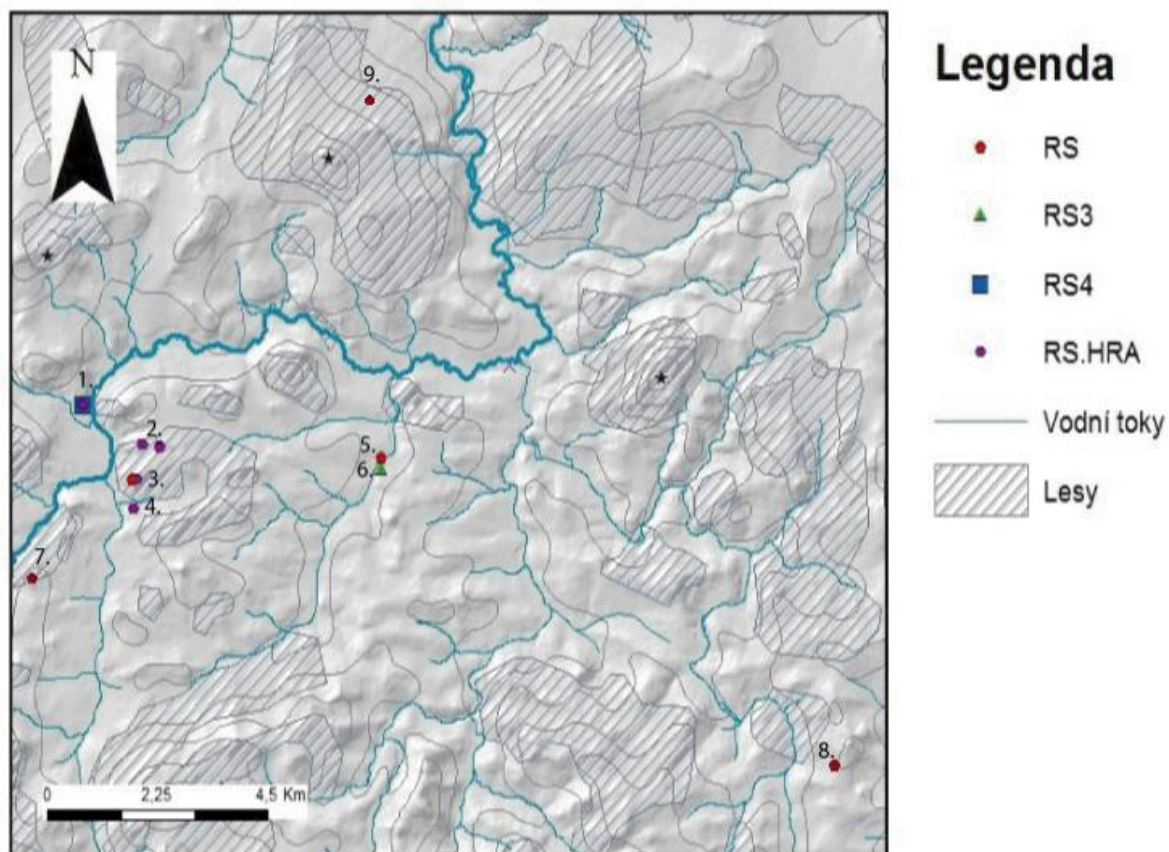


1. Jarov, 2. Měcholupy, 3. Ždírec, 4. Srby, 5. Sedliště, 6. Zahrádka, 7. Čečovice, 8. Měřín, 9. Liškov, 10. Tojice, 11. Dvorec, 12. Novotínky, 13. Kokořov, 14. Vojovice, 15. Nová Ves, 16. Soběsuky, 17. Kozlovice, 18. Třebčice, 19. Mohelnice, 20. Čmelíny, 21. Víska, 22. Kladrubce, 23. Podhůří, 24. Životice, 25. Bezděkovec, 26. Želvice, 27. Záhoří, 28. Maňovice, 29. Kramolín, 30. Klíkařov, 31. Bližanovy, 32. Polánka, 33. Nekvasovy, 34. Chlumpy, 35. Oselce.

Kostely: Čížkov - sv. Jan Křtitel; Kotouň - Narození Panny Marie; Mileč - sv. Petr a Pavel; Nepomuk - sv. Jakub (v dřívější vsi Přesanice), sv. Jan Nepomucký; Neurazy - sv. Martin; Prádlo - ověšení sv. Kříže; Vrčeň - sv. vavřínek; Zelená hora - Nanebevzetí Panny Marie; Žinkovy - sv. Václav.

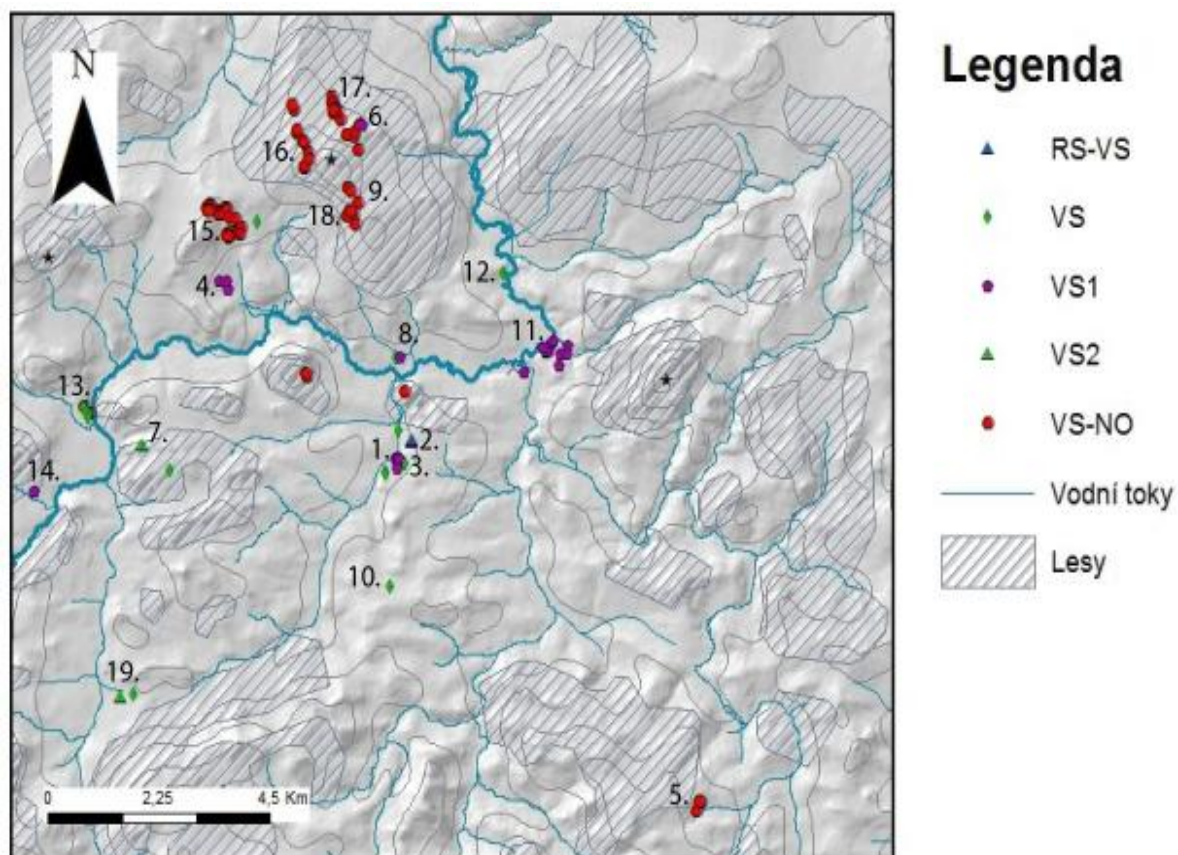


Obrázek 3 – Raně středověké archeologické nálezy, které byly objeveny ve zkoumané oblasti.



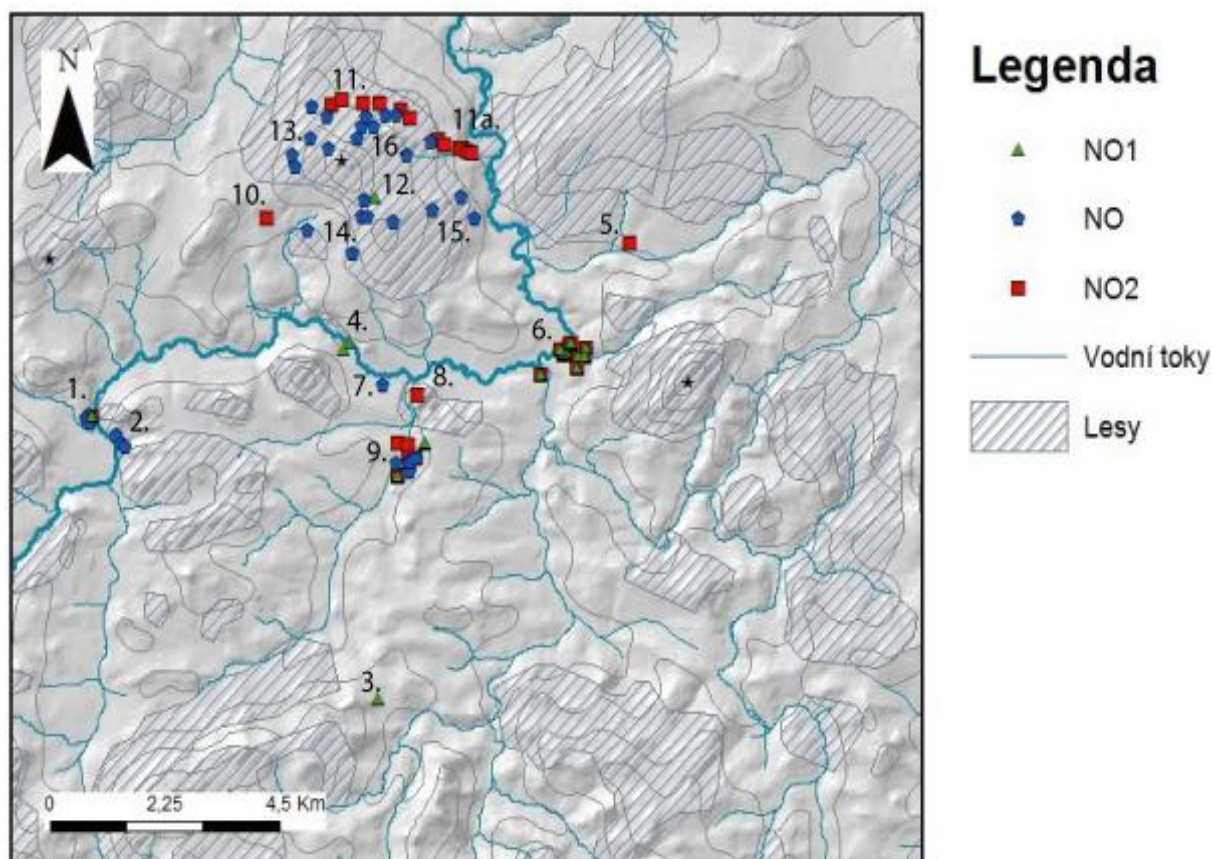
V Žinkovech byly učiněny nálezy pozdně hradištní keramiky (1). V poloze hradu Potštejn zas nálezy raně středověké keramiky (2). Na vrchu Obrovo hradiště jsou zdokumentovány fortifikační prvky (3) a sídlištní aktivity (4). V Nepomuku proběhl výzkum při kostelu sv. Jakuba, kde se našla raně středověká keramika (5) a pohřebiště (6.). U obce Radochov na vrchu Hůrka se nachází také raně středověké pohřebiště (7). Tak i u obce Řesanice bylo zdokumentováno raně středověké pohřebiště (8). V Chýlavském lese v „Pod Hřebenem“ byly vyzdviženy nálezy hradištní keramiky (9). Datování: RS – raný středověk (600-1200); RS3 – raný středověk 3 (800-1000); RS4 – raný středověk (1000-1200); RS.HRA – hradištní období (650-1200). Zdroj: Archeologická databáze Čech 2010.

**Obrázek 3A – Archeologické nálezy datované do vrcholného středověku, které byly doposud objeveny v oblasti Nepomuka.**



Nepomuk – výzkum při budování inženýrských sítí – v Plzeňské ulici získán soubor keramiky ze 13. století (1). U domu čp. 27 byla evidována kulturní vrstva s nálezy ze 13. století (2), tak i u budovy arciděkanství (3). Na poli Polánky u Prádlá byla nalezena koncentrace vrcholně středověké keramiky (4). U obce Oselce byl nalezen soubor středověké keramiky ze 13. století (5). V Chýlavském lese se nacházejí těžební jámy po povrchové těžbě železné rudy, v blízkosti se nacházejí i sídlištní objekty (6). Ve 13. století byla započata výstavba hradu Potštejn (7). V obci klášter byl učiněn nález architektonických terakotových prvků (8). V polesí Chýlava byla taktéž objevena keramická nádoba z 15. století, která obsahovala přes 300 mincí (9). Další podobný poklad byl nalezen u obce Kozlovice (10). Při výkopech inženýrských sítí v obci Vrčeň byl zdokumentován středověké sídlištní areál (11). U obce Srby byl nalezen fragment žulového mlýnského kamene (12). V historickém jádru Žinkov máme doloženy sídlištní aktivity ze 13. /14. století (13). JZ od Žinkov pochází soubor středověké keramiky a železný klíč (14). Z od Měcholup jsou na louce patrné reliktu terasovité plužiny (15). V Chýlavském lese jsou na několika místech dobře dochované reliktu úvozových komunikací (16; 17; 18). Keramický soubor v Neurazy (19). Datování: RS-VS – přelom raný středověk až vrcholný středověk (okolo 1200), VS – vrcholný středověk (1200-1500), VS1 – vrcholný středověk 1 (1200-1300), VS2 – vrcholný středověk 2 (1300-1500), VS-NO – přelom vrcholný středověk až novověk (kolem 1500). Zdroj: Archeologická databáze Čech 2010.

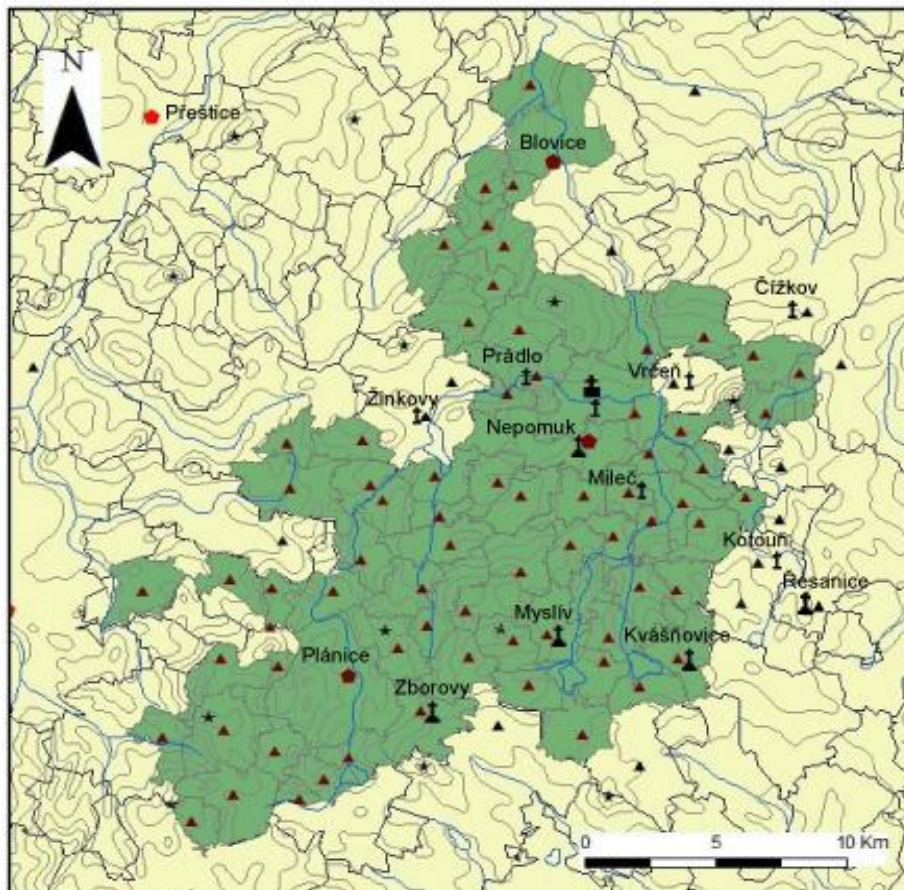
**Obrázek 3B – Archeologické nálezy doposud objevené v oblasti Nepomucka, které jsou rámcově datované do období novověku.**



V Žinkovech proběhly výzkumy v historickém jádru obce (1). Žinkovský zámek (2). V Kramolíně bylo dokumentováno umělé zarovnání terénu terasní zídka (3). U Nového mlýna u řeky Úslavy se nachází stará rybníční hráz (4). Ve vsi Sedliště byla zas dokumentována novověká kulturní vrstva (5). Tak i v obci Vrčeň – kulturní a sídlištní vrstva (6). U silnice z Nepomuka na Prádlu leží dva malé rybníky spojené vodotečí (7). Zámek se zahradou na Zelené hoře (8). V Nepomuku proběhl výzkum při inženýrských sítí - V lokalitě Za kostelem, ppč. 162 a 212 stával zděný dům ze 17. stol. U radnice byl zdokumentován výrobní areál s hrnčířkou pecí. V lokalitě Daliborka byly dokumentovány objekty a keramika v novověkém souvrství. U budovy arciděkanství nalezen renesanční kachle (9). I v intravilánu obce Měcholupy byly nalezeny kachle (10). Chýlavský les kdysi rozdělovala hranice mezi panstvími Zelená hora a Hradiště, jejíž terénní relikty jsou patrné dodnes (11). V lese se nacházejí i relikty vodní nádrže a hráze (12.) a pozůstatky po úvozových cestách (13; 16). V Chýlavě se taktéž nacházejí rozsáhlá těžební pole železné rudy a milířiště (14.) a pole kutacích jam po těžbě a další milířiště (15.). Datace: NO1 – novověk 1 (1500-1600), NO – novověk, NO2 – novověk 2 (1600-1800). Zdroj: Archeologická databáze Čech 2010.



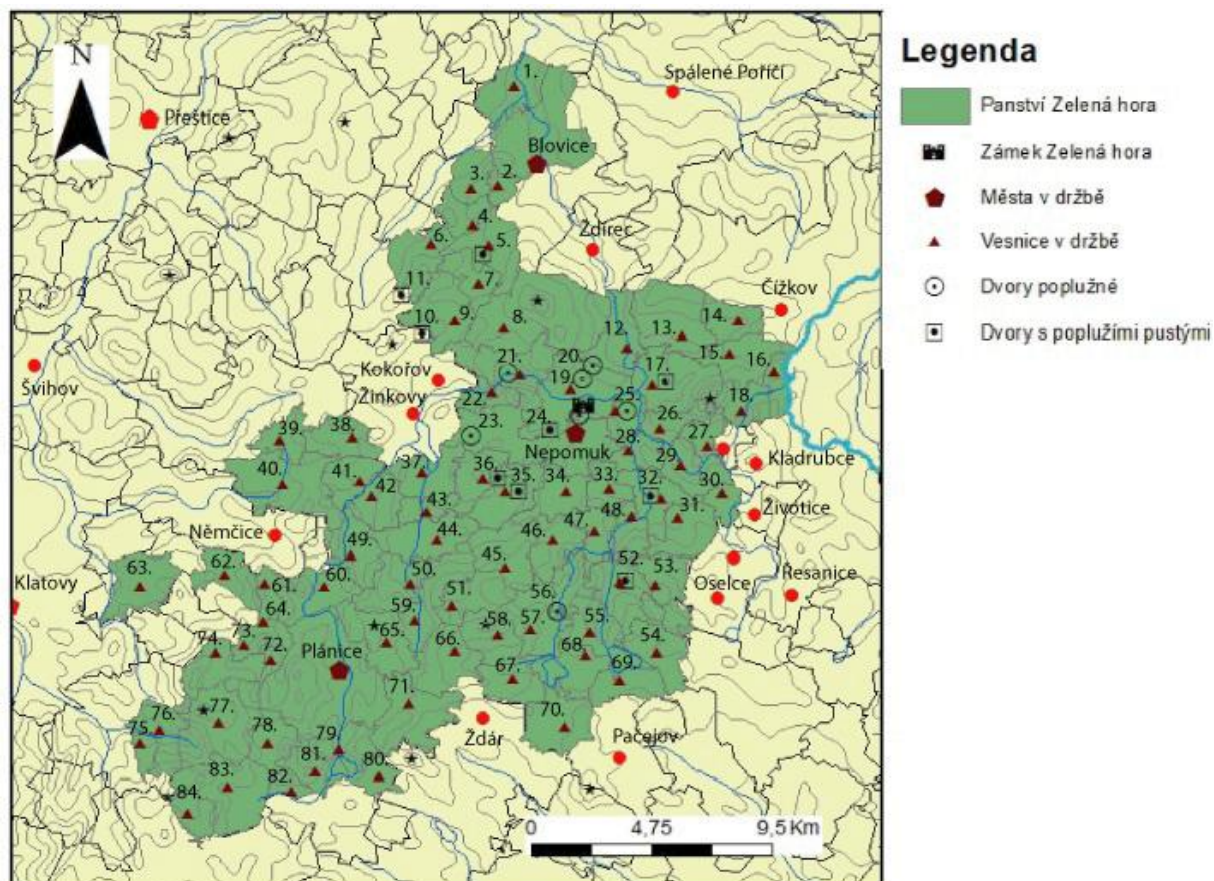
Obrázek 4 – Rozsah domény nepomuckého kláštera před rokem 1420. Rekonstruováno podle zápisu o zelenohorském panství v deskách zemských z roku 1558 (Čechura 1997).



### Legenda

-  Klášter
-  románské kostely
-  gotické kostely
-  Města v držbě
-  Vesnice v držbě

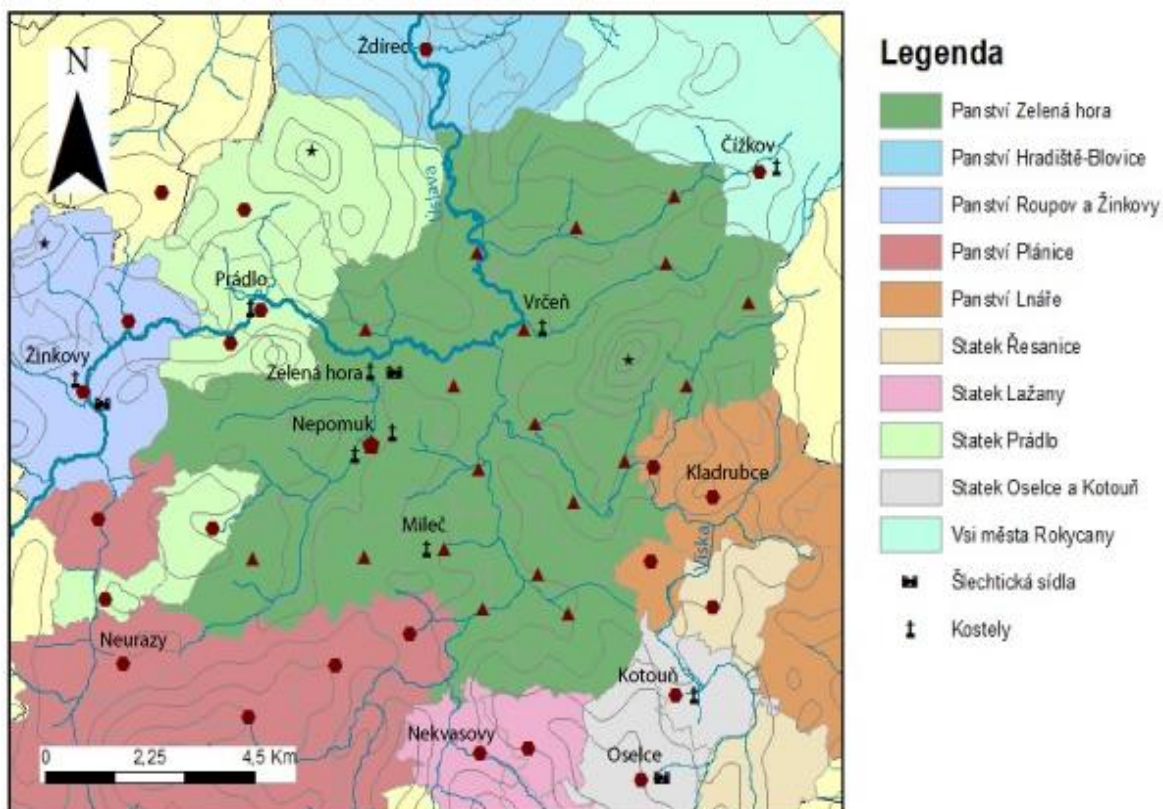
Obrázek 5 – Rozsah zelenohorského panství k roku 1558, kdy panství získal do dědičného držení Adam ze Šternberka. Držba prakticky kopíruje bývalou doménu nepomuckého kláštera. Vyznačeny hospodářské dvory, které pravděpodobně vybuodoval a vlastnil taktéž klášter.



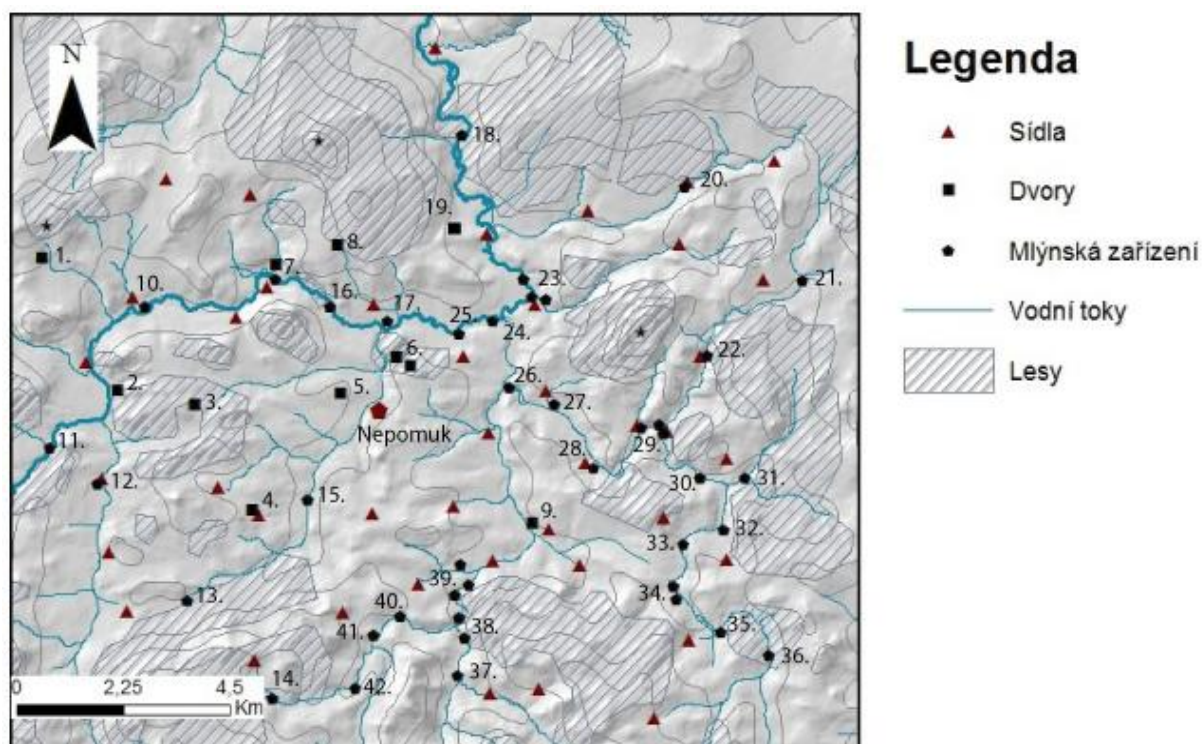
1. Zdemyslice, 2. Komorno, 3. Chocenická Lhota, 4. Koutousov, 5. Chocenice s dvorem, 6. Bzí, 7. Zhůř, 8. Měcholupy, 9. Jarov, 10. dvůr Malešov, 11. dvůr Částkov, 12. Srby, 13. Sedliště, 14. Zahradka, 15. Čečovice, 16. Měrcín, 17. Vrčeň, 18. Liškov, 19. Klášter, 20. dvory Batov a Havránek, 21. Prádlo s dvorem, 22. Novotníky, 23. dvůr Sulov, 24. dvůr Borek, 25. Dvorec s dvorem, 26. Tojice, 27. Čmelíny, 28. Třebčice, 29. Mohelnice, 30. Podhůří, 31. Bezděkov, 32. Želvice s dvorem, 33. Mileč, 34. Kozlovice, 35. Soběsuky s dvorem, 36. Nová ves s dvorem, 37. Vojovice, 38. Osobovy, 39. Bíluky, 40. Petrovice, 41. Partoltice, 42. Radochovy, 43. Klikařov, 44. Neurazy, 45. Polánka, 46. Kramolín, 47. Maňovice, 48. Záhoří, 49. Mlýnské Struhadlo, 50. Bližanovy, 51. Pohoří, 52. Nekvasovy s dvorem, 53. Chlumpy, 54. Kvášňovice, 55. Kovčín, 56. Nový Dvůr, 57. Myslív, 58. Nehodiv, 59. Lovčice, 60. Újezd, 61. Zbyslav, 62. Pečetín, 63. Bolešiny, 64. Vítkovice, 65. Kvasetice, 66. Štípklasý, 67. Loužná, 68. Milčice, 69. Olšany, 70. Strážovice, 71. Zborovy, 72. Vracov, 73. Kvaslice, 74. Habartice, 75. Lhota, 76. Kocourov, 77. Zdebořice, 78. Křížovice, 79. Hnačov, 80. Plichtice, 81. Skránčice, 82. Plánička, 83. Čihaň, 84. Lukoviště.



Obrázek 6 – Rozsah zelenohorského panství z let 1651, zapsané v berní ruce (BR XXIV). Drastické zmenšení panství v důsledku rozdělení původního panství mezi potomky Adama ze Šternberka. Také pohled na rozsah námi vytyčené oblasti studia této práce.

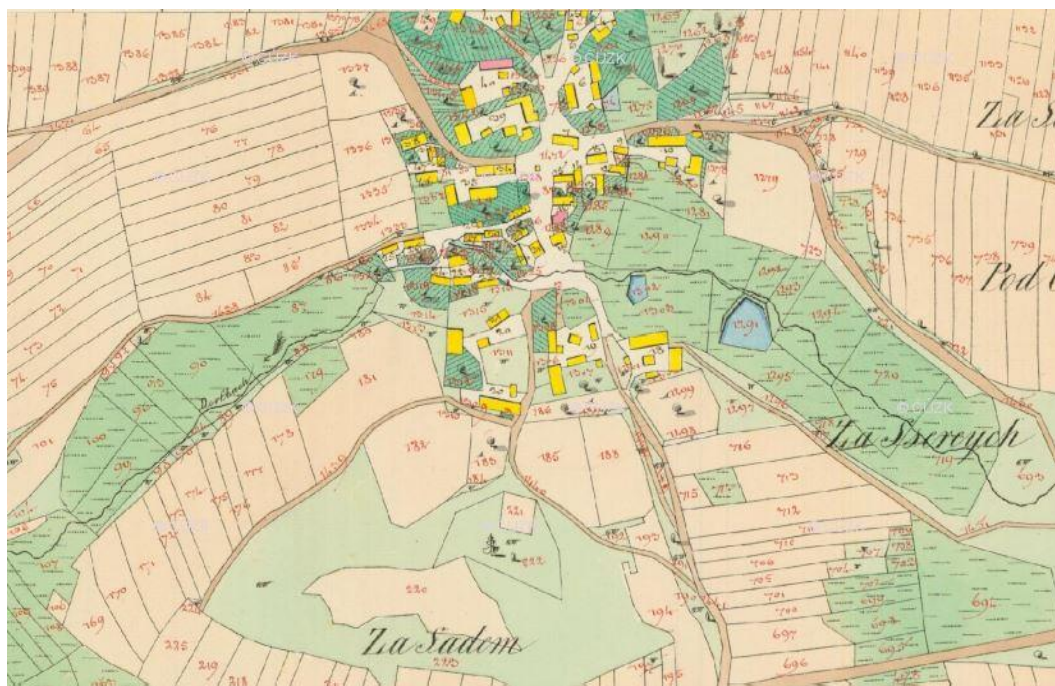


Obrázek 7 – Výčet hospodářských dvorů a mlýnských zařízení – mlýny, pily, hamry v oblasti Nepomucka na přelomu 18./19. století.



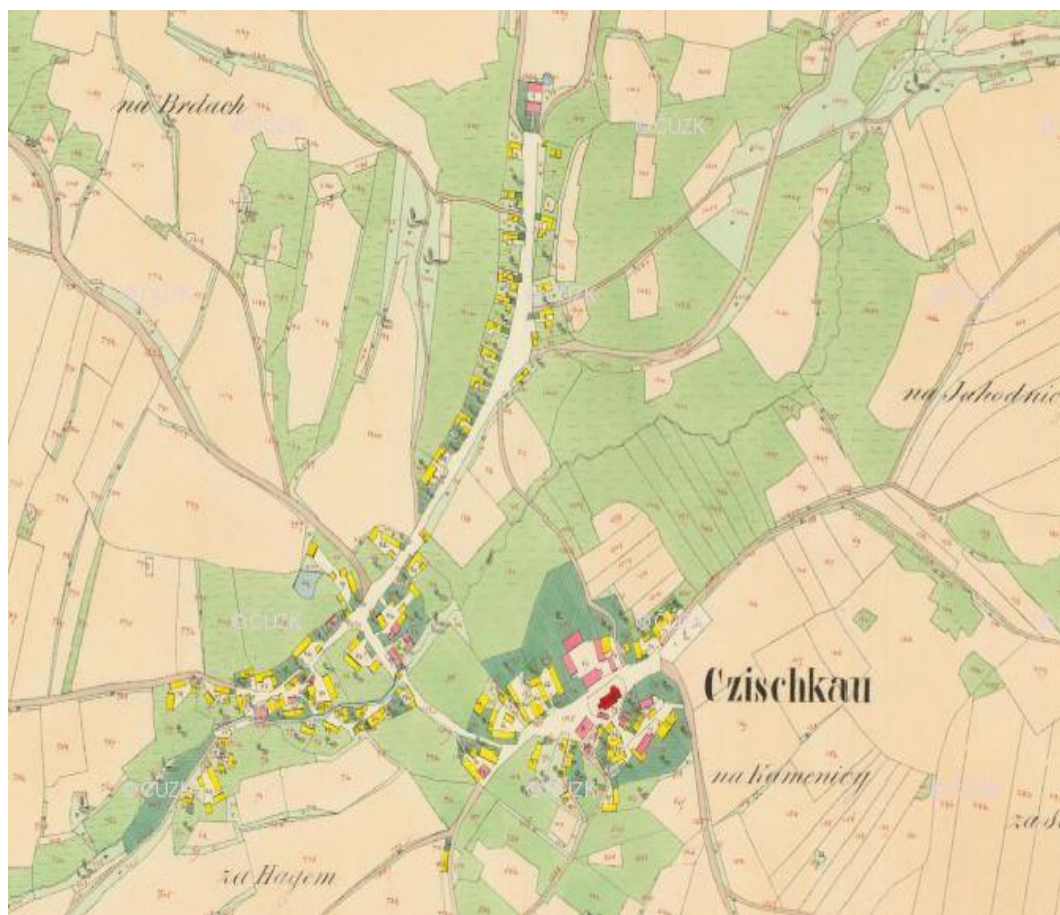
1. dvůr Žitín; 2. dvůr u Žinkov; 3. dvůr Sulov; 4. dvůr u Soběsuk; 5. dvůr Borek; 6. dvůr Šternberg a dvůr Viskočilka; 7. dvůr a mlýn v Prádle; 8. dvůr Dubeč; 9. dvůr v Želvicích; 10. mlýn v Kokořově; 11. mlýn Buchtela; 12. mlýn v Vojovicích; 13. mlýn u Kolny; 14. mlýn u Šinků; 15. mlýn Jednota; 16. Nový mlýn; 17. pila v Klášteře; 18. hamr Vilémov; 19. dvůr Batov, pod dvůr spadal i blízký mlýn; 20. mlýn v Zahradce; 21. mlýn Pod hrází a pila; 22.; 23. tři mlýny ve Vrči - Horní, Dolní a Baraker; 24. hamr Nehovice; 25. pila ležící před hamrem Nehovice; 26. mlýn Hydra; 27. mlýn u Tojic; 28. mlýn u Mohelnic; 29. dva mlýny u Visky a mlýn u Čmelín; 30. mlýn Dobeš; 31. Nový mlýn; 32. mlýn Šimnánův; 33. mlýn u Kurků; 34. pila a Spálený mlýn; 35. mlýn Olší; 36. mlýn Podřesanice; 37. Vranovský mlýn; 38. mlýny Barák a Černý; 39. tři mlýny u Maňovic - Pohanka, Voděra, Černý; 40. mlýn u Kramolína; 41. mlýn Havlík; 42. mlýn Činovec.

Obrázek 8 – Výřez z císařských otisků stabilního katastru, obec Čečovice.

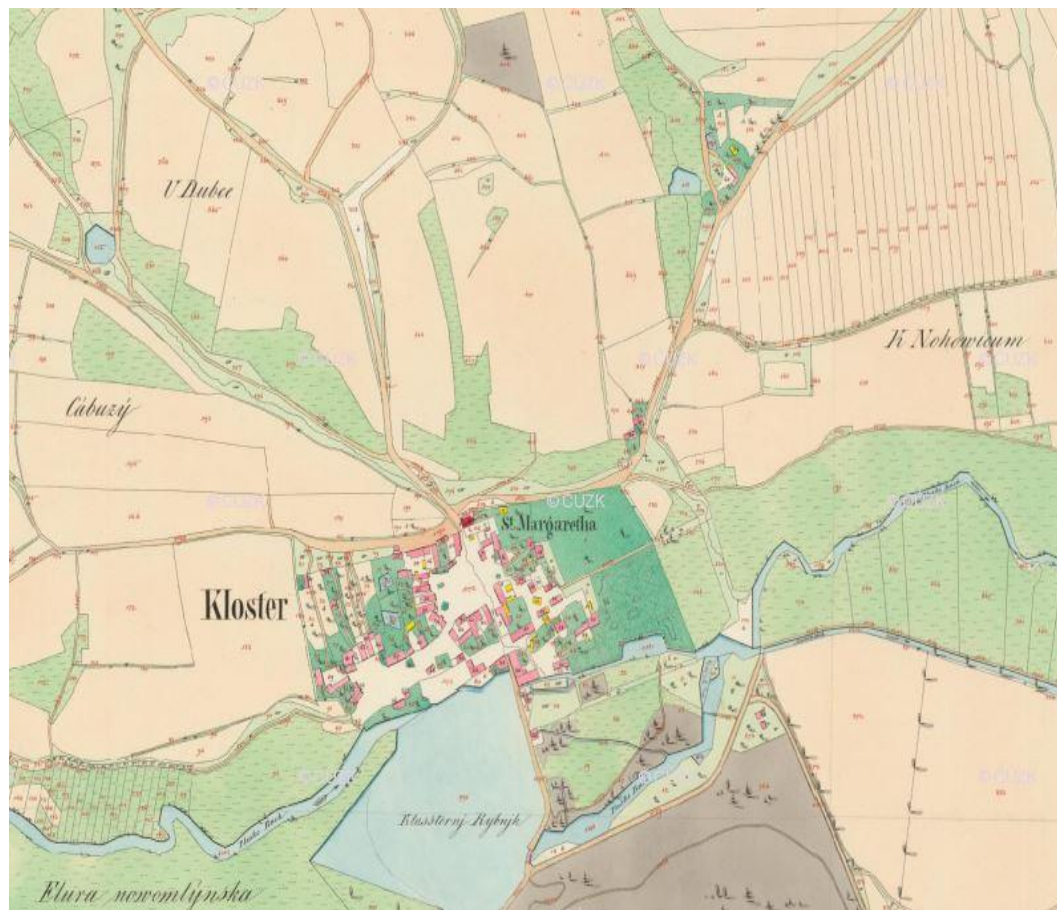




Obrázek 9 - Výřez z císařských otisků stabilního katastru, obec Čížkov.



Obrázek 10 – Výřez z cisařských otisků stabilního katastru, obec Klášter.

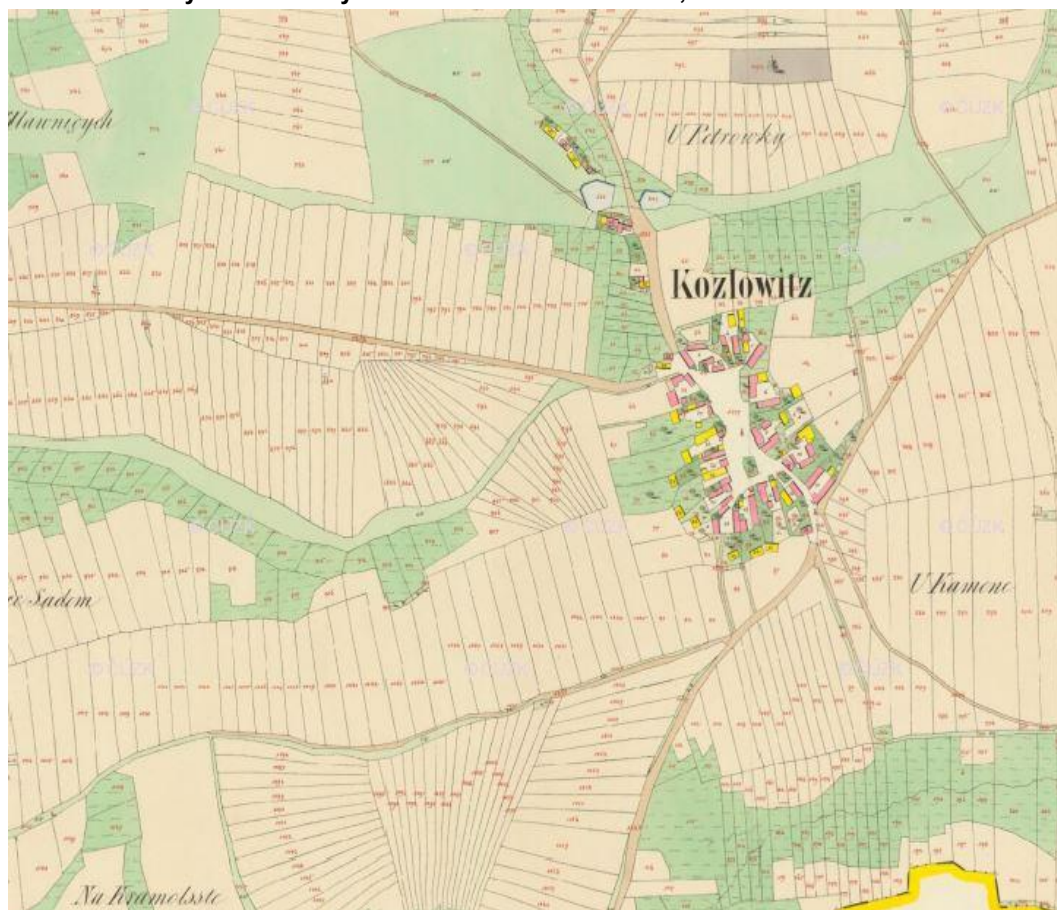


Obrázek 11 – Výřez z císařských otisků stabilního katastru, ves Klikaržov.

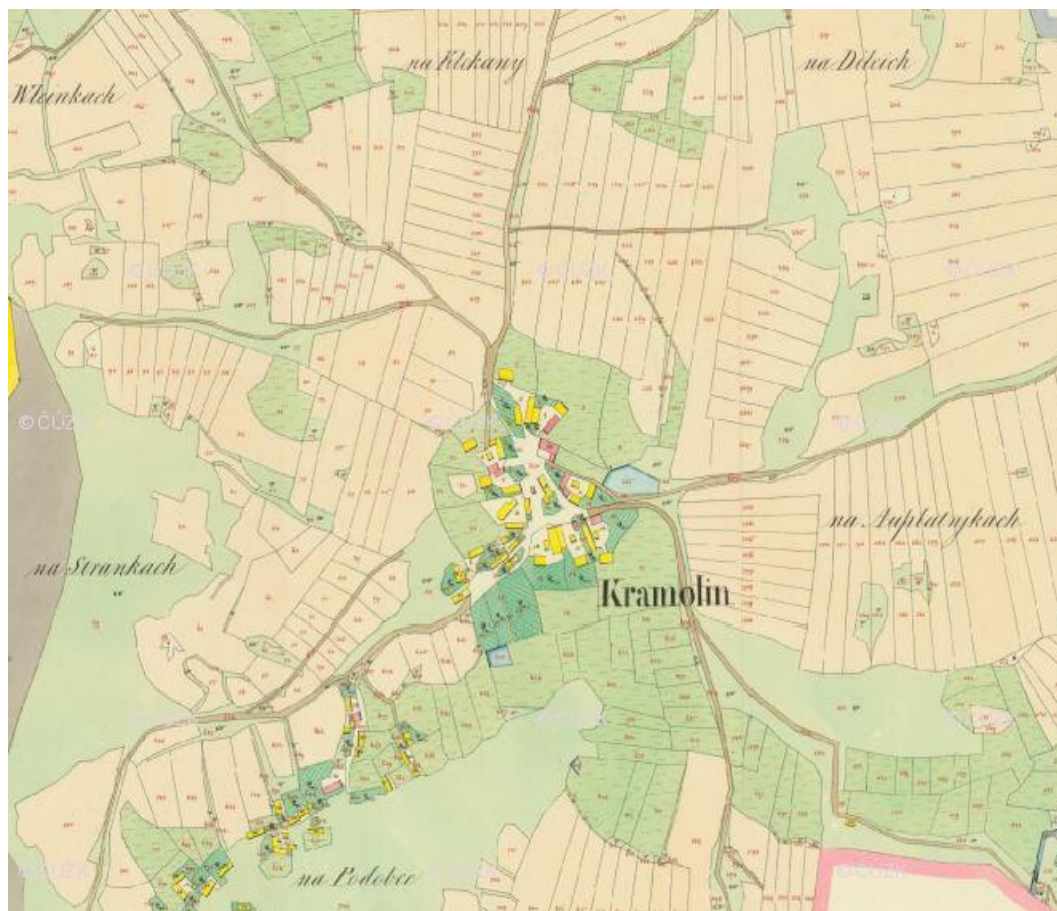




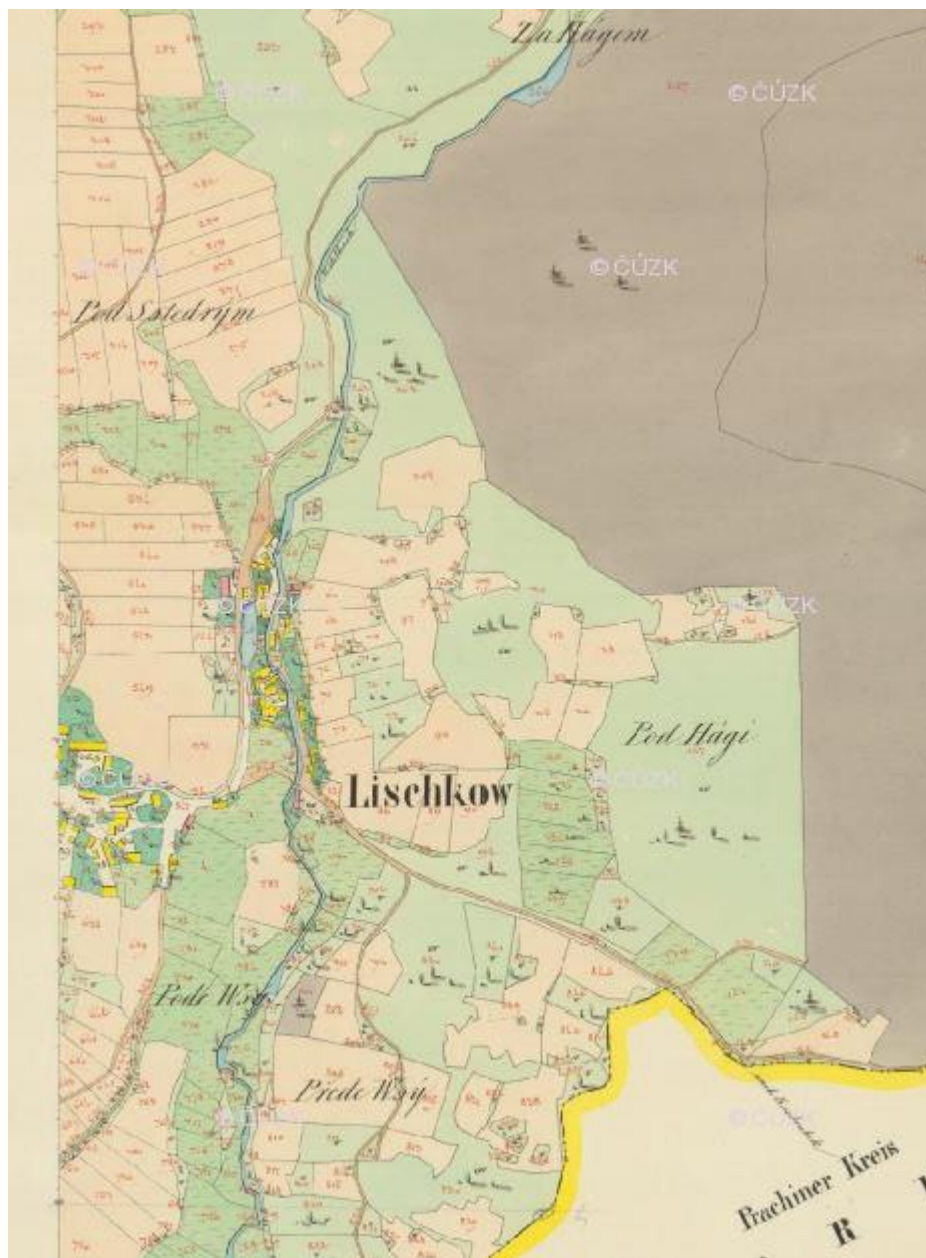
Obrázek 12 – Výřez z císařských otisků stabilního katastru, ves Kozlowitz.



Obrázek 13 – Výřez z císařských otisků stabilního katastru, ves Kramolín.

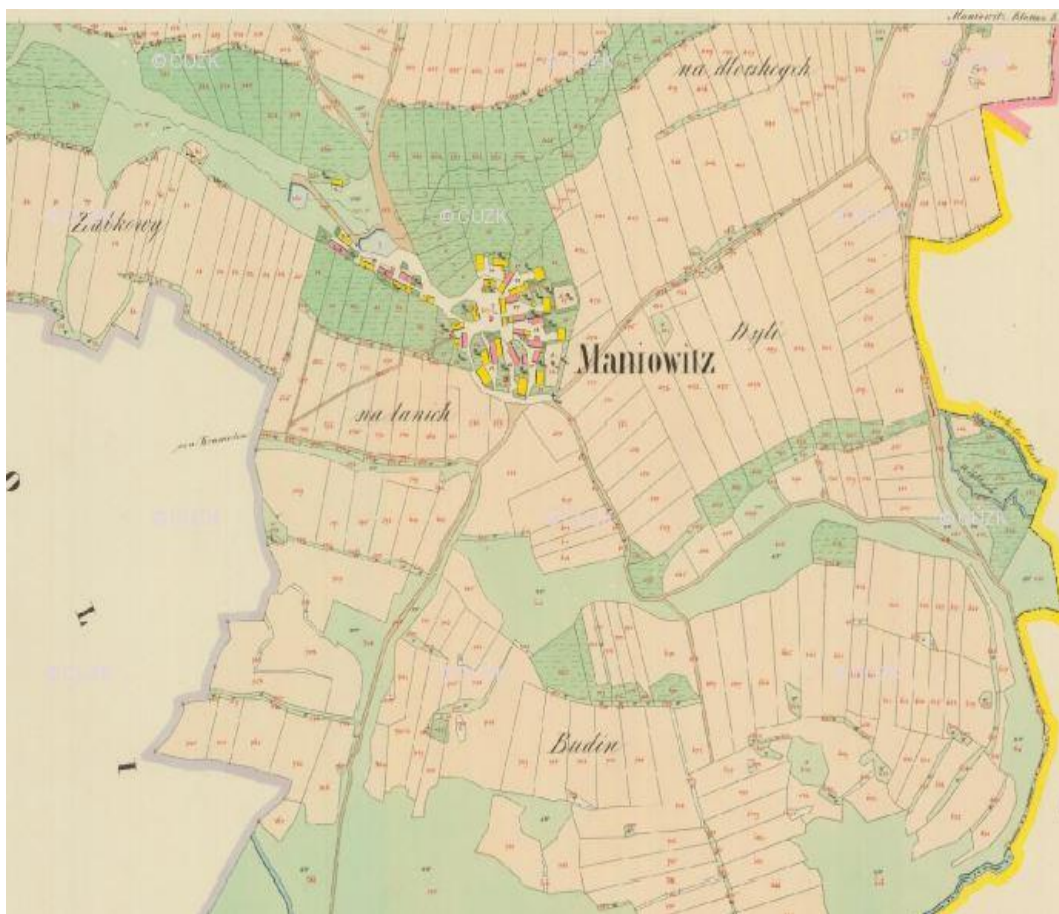


Obrázek 14 – Výřez z cisařských otisků stabilního katastru, ves Liškov.





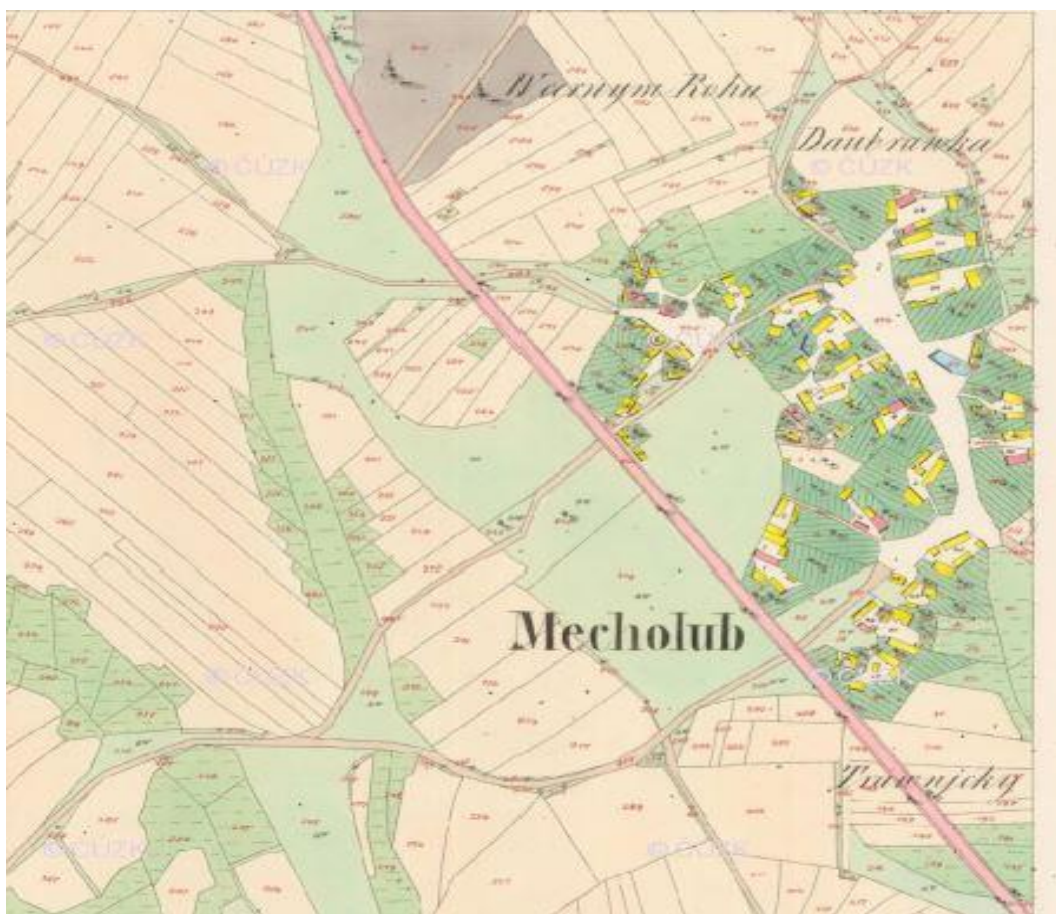
Obrázek 15 – Výřez z císařských otisků stabilního katastru, ves Maňovice.



Obrázek 16 – Výřez z císařských otisků stabilního katastru, plužina na katastru vsi Měcholupy.



Obrázek 16A – Výřez z císařských otisků stabilního katastru, ves Měcholupy.





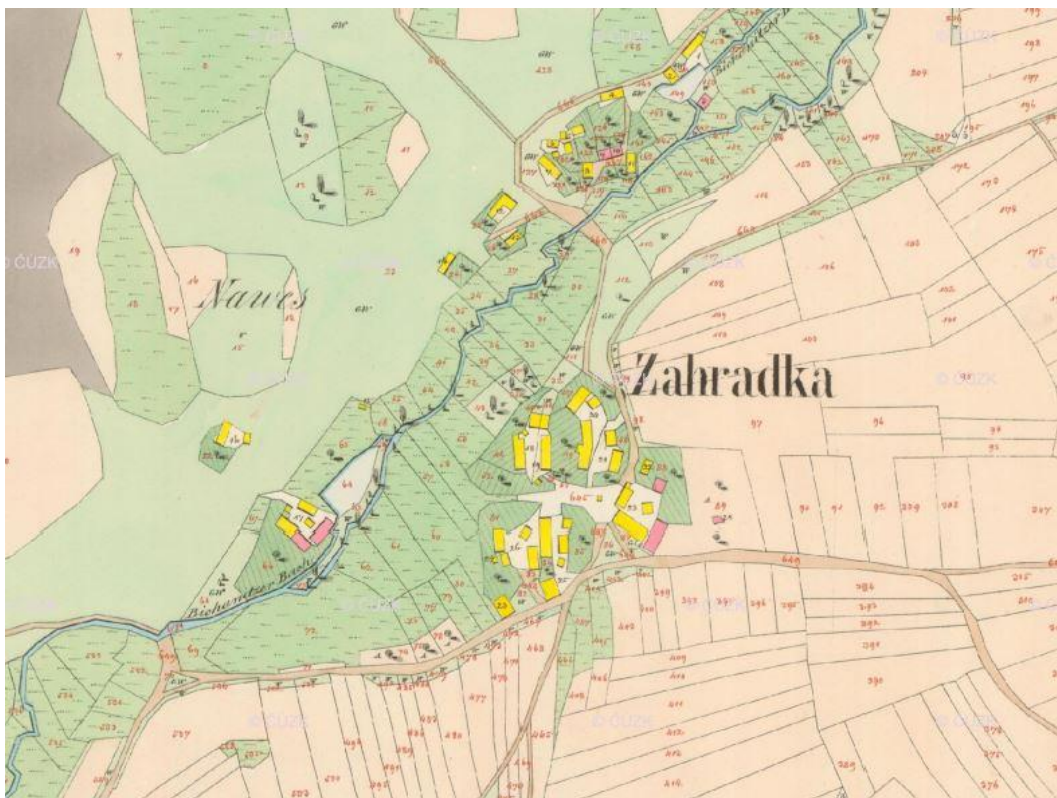
Obrázek 17 – Výřez z císařských otisků stabilního katastru, ves Nekvasovy.



Obrázek 18 - Výřez z císařských otisků stabilního katastru, ves Vrčeň.

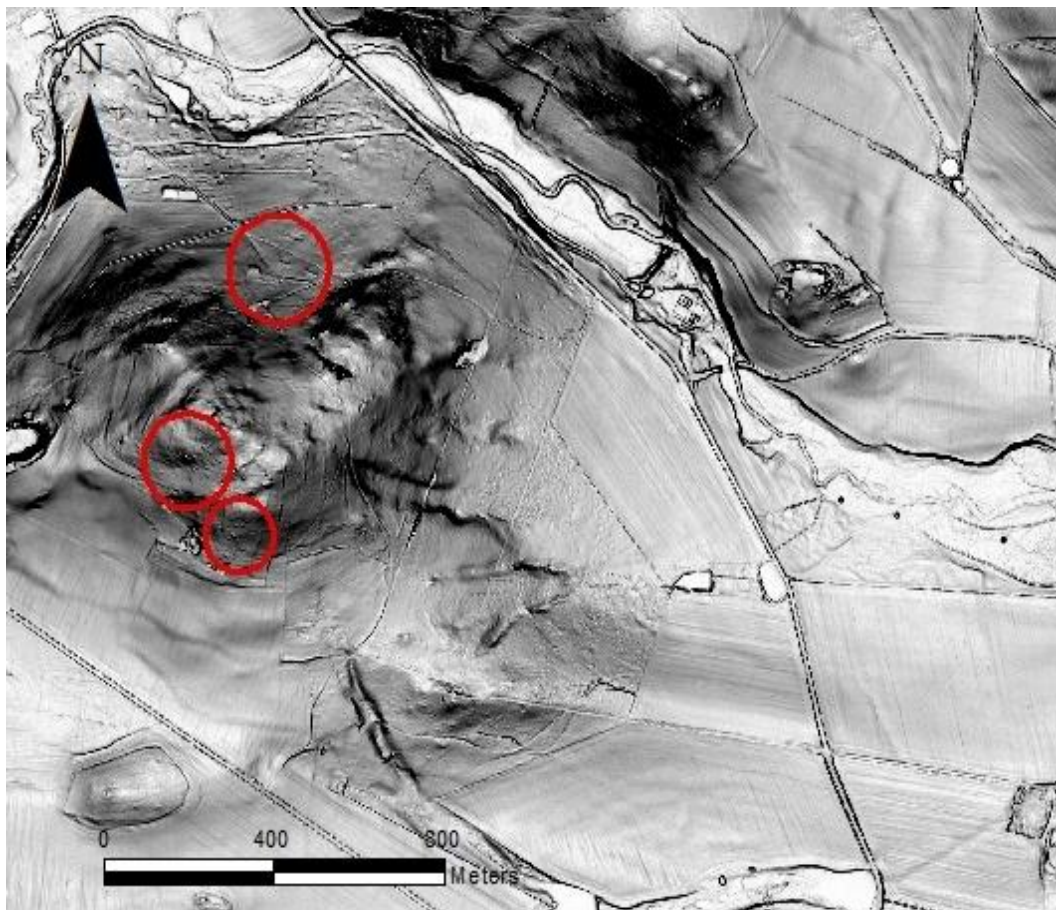


Obrázek 19 - Výřez z císařských otisků stabilního katastru, ves Zahrádka.

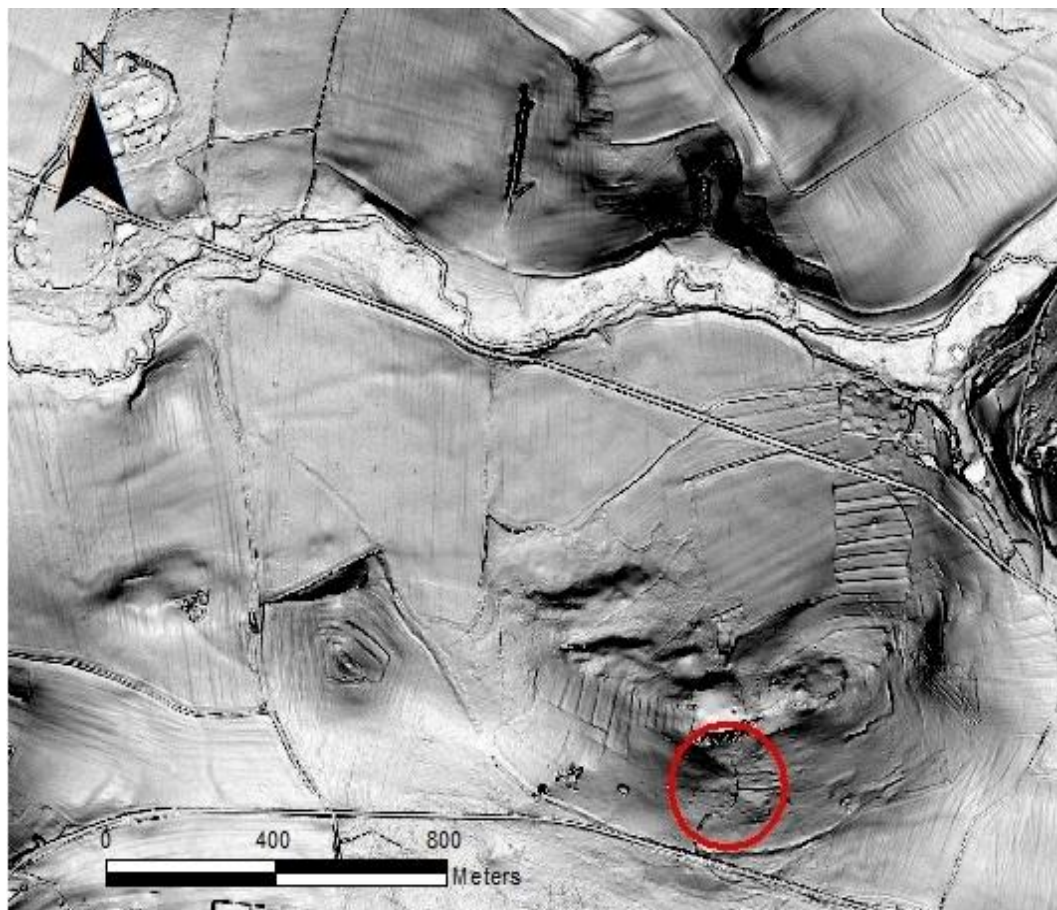




Obrázek 20 – DMR vsi Prádlo s přilehlým kopcem Na Skalici. Vyznačeny jsou možné těžební objekty na svahu kopce. Zdroj: Mapový podklad © Český úřad zeměměřický a katastrální. [www.cuzk.cz](http://www.cuzk.cz)



Obrázek 21 – DMR kopce Hůrka, jižně od vsi Prádlo. Další objekty na svahu kopce, pravděpodobně se také jedná o těžební areál. Zdroj: Mapový podklad © Český úřad zeměměřický a katastrální. [www.cuzk.cz](http://www.cuzk.cz)

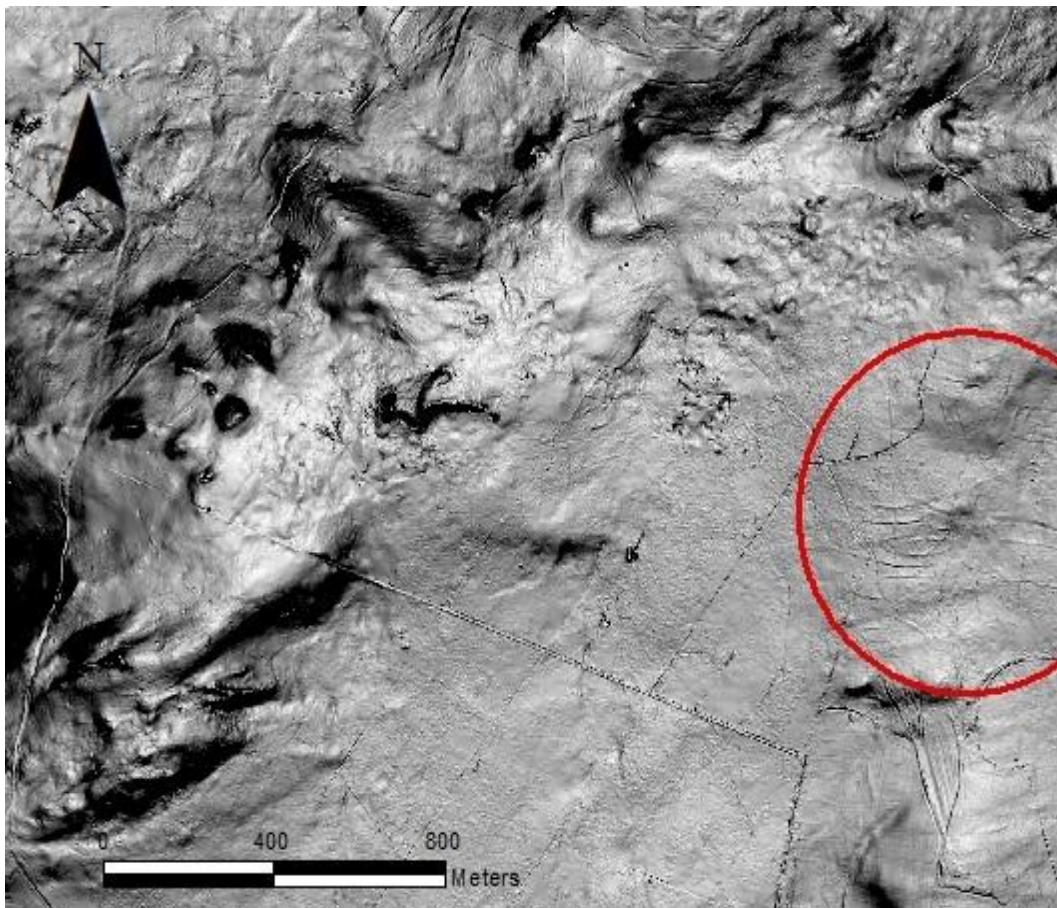


Obrázek 22 – DMR kopce Na Kopaninách, který se nachází 1 km východně od vsi Podhůří při pravém břehu řeky Viska. Na východním svahu kopce jsou zachyceny objekty po možné těžbě surovin. Zdroj: Mapový podklad © Český úřad zeměměřický a katastrální. [www.cuzk.cz](http://www.cuzk.cz)

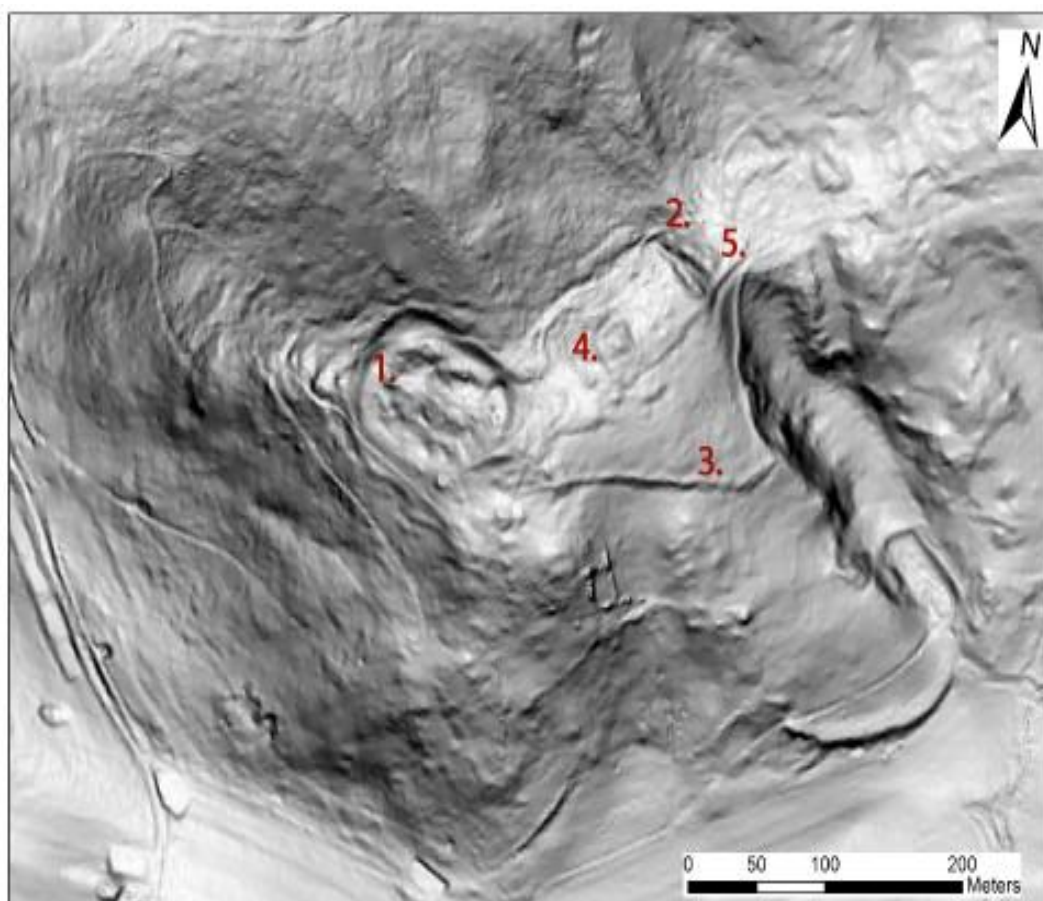




Obrázek 23 – DMR severně od vsi Sedliště, pravděpodobně terénní relikty zaniklé plužiny. Zdroj: Mapový podklad © Český úřad zeměměřický a katastrální, [www.cuzk.cz](http://www.cuzk.cz).



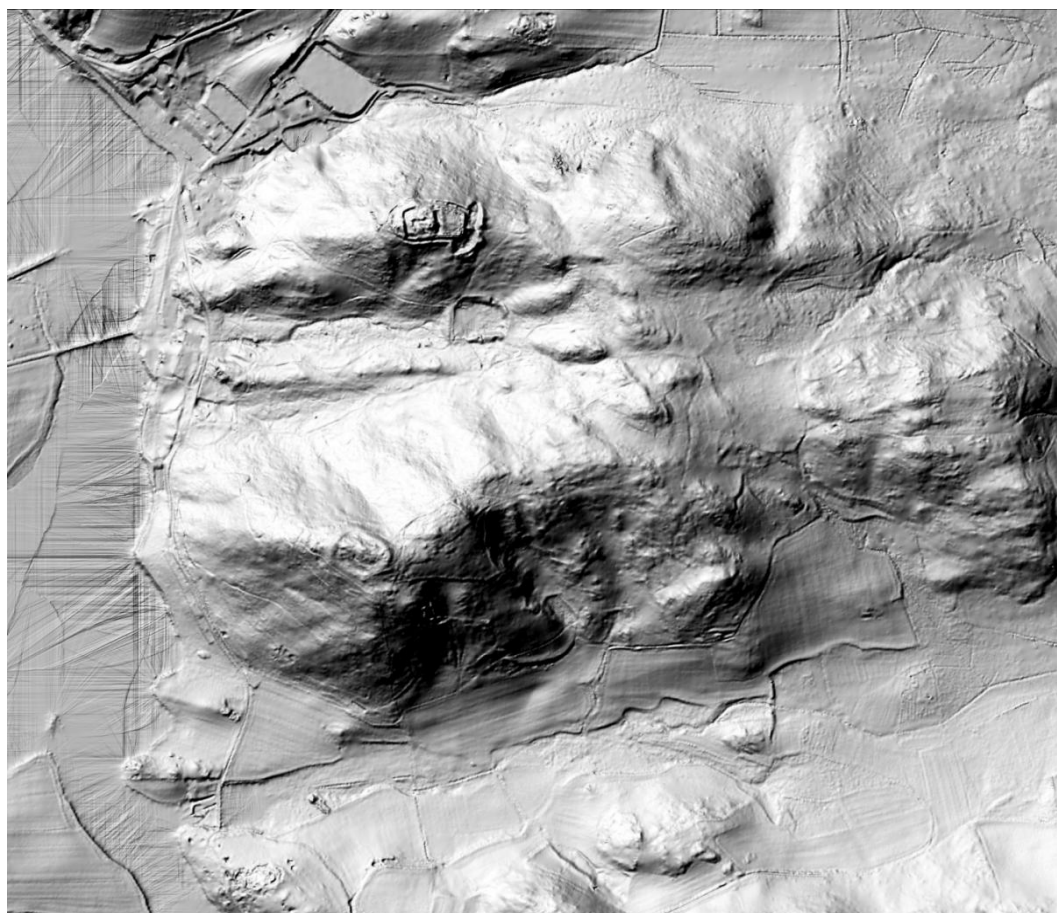
Obrázek 24 – Vrch Obrovo hradiště s terénními relikty po minulé lidské aktivitě. Zdroj: Mapový podklad © Český úřad zeměměřický a katastrální, [www.cuzk.cz](http://www.cuzk.cz)



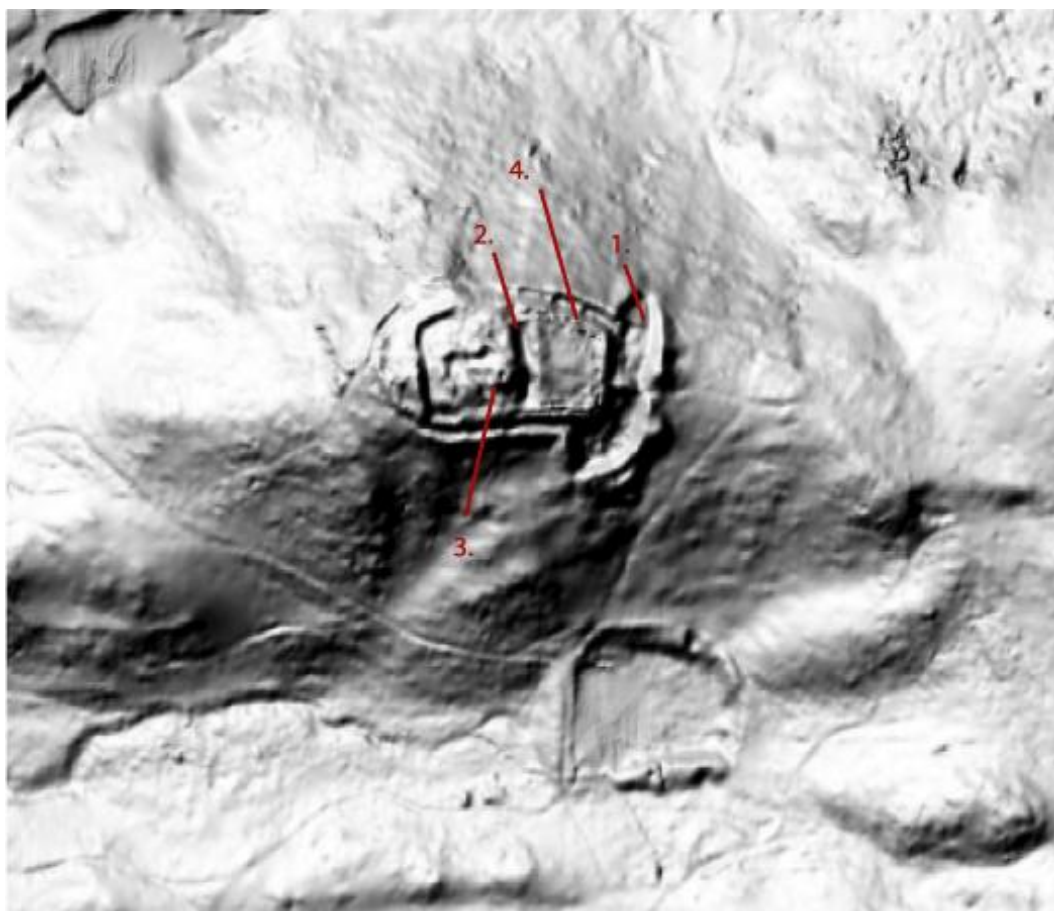
1. valové opevnění akropole hradiště;
2. přední valové opevnění, chránící vstup na hradiště;
3. valové opevnění na jižním svahu;
4. antropogenní objekt čtvercového tvaru;
5. pravděpodobní vstup na hradiště v podobě ulicové brány.



Obrázek 25 – DMR vrchu Obrova hradiště a severně od něj ležícího hradu Potštejn. V roklí oddělující kopce se nachází rybník s výraznou hrází. Mezi vrchy u žinkovského rybníka stojí dnes zámek. Zdroj: Mapový podklad © Český úřad zeměměřický a katastrální, [www.cuzk.cz](http://www.cuzk.cz)

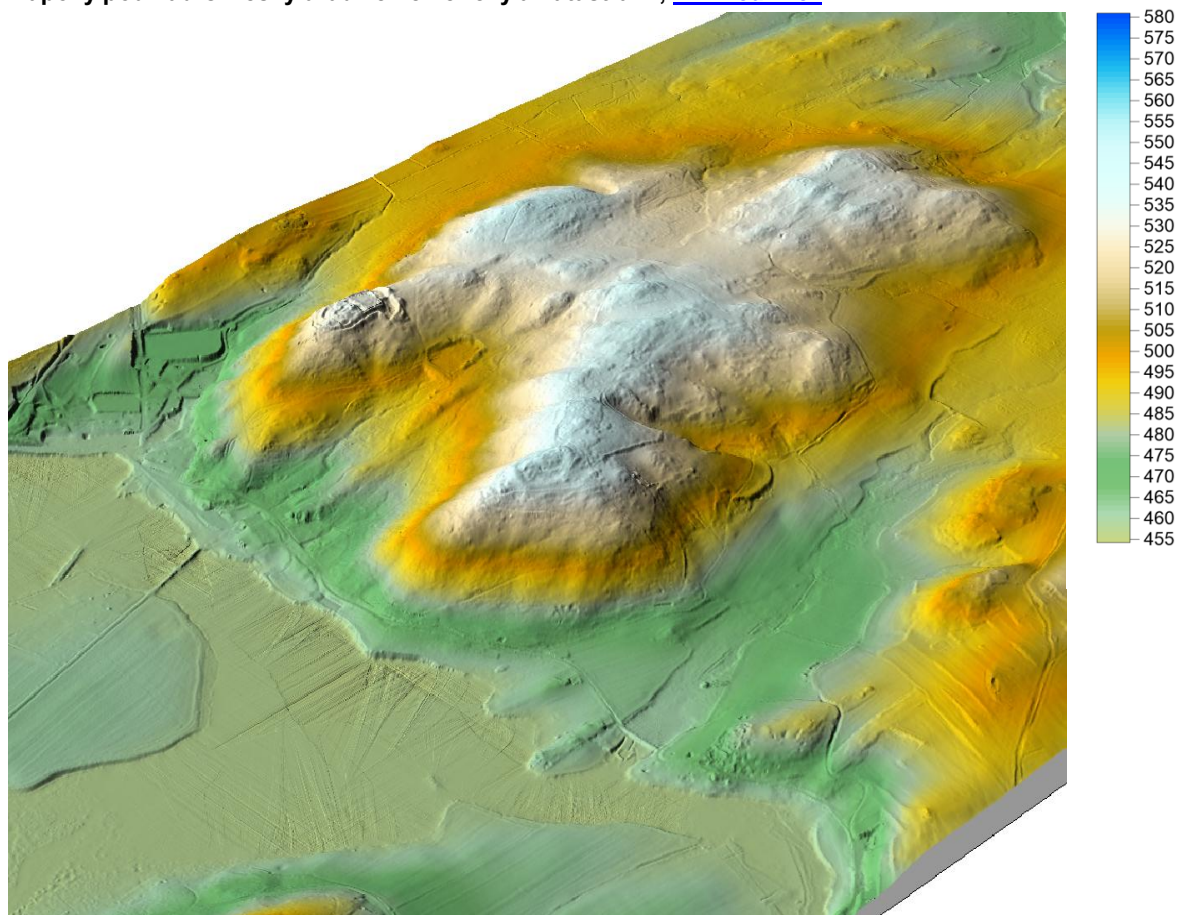


Obrázek 26. – DMR středověkého hradu Potštejn, který se nachází na vrchu Františkov u Žinkov. Jižně pod hradem je zřetelný rybník s mohutnou hrází. Zdroj: Mapový podklad © Český úřad zeměměřický a katastrální, [www.cuzk.cz](http://www.cuzk.cz)



1. čelní opevnění hradu v podobě valového tělesa a příkopu za ním; 2. příkop před jádrem hradu, příkop odděluje hradní jádro od jeho přední části; 3. zachovalé základy bergfritové věže, která chránila vstup do vnitra hradního jádra; 4. zachovalé základy obvodové hradební zdi.

Obrázek 27 – Výškový model terénu vrchu Obrova hradiště a vrchu Františkov. Zdroj: Mapový podklad © Český úřad zeměměřický a katastrální, [www.cuzk.cz](http://www.cuzk.cz)





**Fotografie č. 1 – pohled z východní strany na přední val, které chrání vstup na „předhradí“ hradiště na vrchu Obrovo hradiště (foto V. Levý).**



**Fotografie č. 2 – pohled ze severní strany na vnější (východní) stranu předního valu (foto V. Levý).**





Fotografie č. 3 a 4 – blízký pohled na narušení předního valu moderní lesní cestou (foto V. Levý).





**Fotografie č. 5 – pohled z východní strany, od předního valu, na čtverhranný objekt pravděpodobně antropogenního původu, který se nachází uprostřed „předhradí“ hradiště (foto V. Levý).**



**Fotografie č. 6 – pohled na vnitřní část daného objektu z východní strany. Je zde patrná mírná vyvýšenina, která je dnes zavalena spadlými stromy (foto V. Levý).**





Fotografie č. 7 – pohled na objekt z jihovýchodní strany, kde je vidět vyvýšenina obehnaná nepatrným valovým tělesem. Na fotografiích je nápadné především velké množství kamenů, které se nachází po celé délce vnějšího valu i na vnitřním objektu (foto V. Levý).

